Liga PRO EUROPA

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN ȘCOLILE PUBLICE

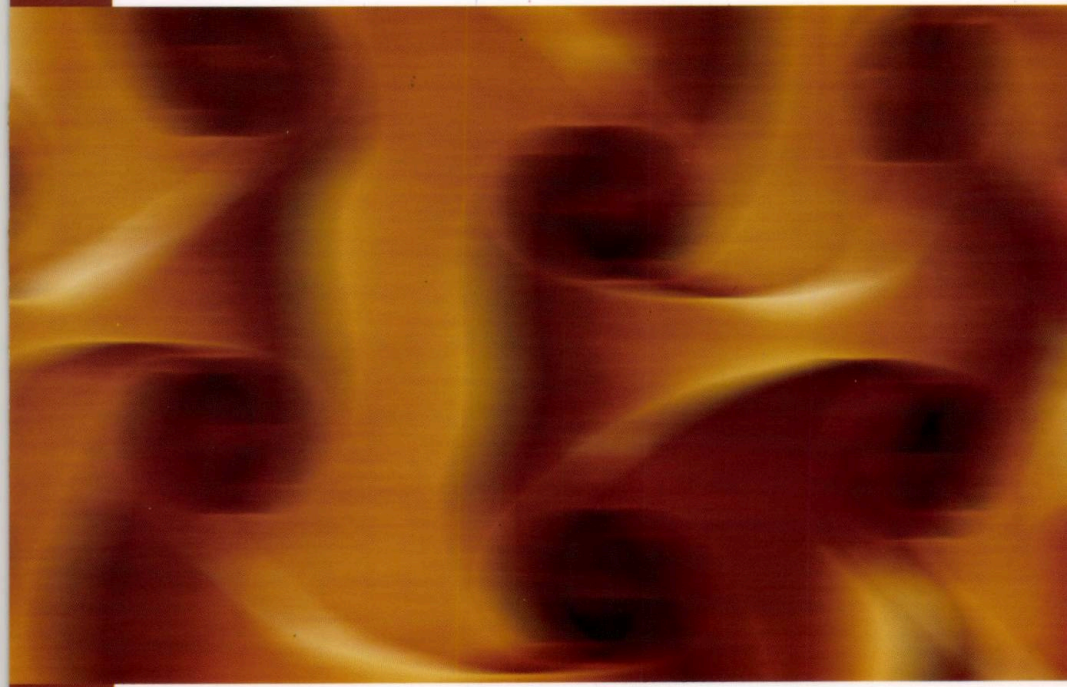

Editura Pro Europa
2007

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN ȘCOLILE PUBLICE

PROIECT SUSȚINUT DE AMBASADA REGATULUI ȚĂRILOR DE JOS LA BUCUREȘTI
ÎN CADRUL PROGRAMULUI MATRA-KAP SMALL PROJECTS

Liga PRO EUROPA

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN ŞCOLILE PUBLICE

*

PROMOVAREA INTERESULUI SUPERIOR AL COPILULUI
ÎN EDUCAȚIA RELIGIOASĂ

MONITORIZAREA EDUCAȚIEI RELIGIOASE
ÎN ŞCOLILE PUBLICE DIN ROMÂNIA

COORDONATOR:
SMARANDA ENACHE

Editura Pro Europa
Târgu-Mureş 2007

Autori: **Liviu Andreescu, Laura Ardelean, Remus Cernea, Smaranda Enache, Judit-Andrea Kacsó, Emil Moise, Elek Szokoly**

Coordonator: Smaranda Enache

Tehnoredactare: Judit-Andrea Kacsó
Coperta: Mediaprint SRL

Copyright: Liga Pro Europa
540049 Târgu-Mureş, Piaţa Trandafirilor nr, 5
phone: +40-265-250182, fax: +40-265-250183
email: office@proeuropa.ro, www.proeuropa.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Educaţia religioasă în şcolile publice: promovarea interesului superior al copilului în educaţia religioasă: monitorizarea educaţiei religioase în şcolile publice din România /Liviu Andreescu, Laura Ardelean, Remus Cernea...;
coord.: Smaranda Enache. - Târgu-Mureş: Pro Europa, 2007
Bibliogr.
ISBN 978-973-85039-9-1

I. Andreescu, Liviu
II. Ardelean, Laura
III. Cernea, Remus
IV. Enache, Smaranda

2

Tiparul: Mediaprint SRL Târgu-Mureş
Tel./fax: +40-0265-255238

Opiniile exprimate în acest volum aparţin autorilor şi nu reflectă în mod necesar poziţia Ambasadei Ţărilor de Jos la Bucureşti

Cuprins

Prefață.....7
Mulțumiri.....10

1. Descrierea proiectului
1.1. Contextul general.....11
1.2. Motivația proiectului.....16
1.3. Scopul și obiectivele.....20
1.4. Etapele proiectului.....21
1.5. Metodologia cercetării educației religioase în școlile publice din România.....22
1.6. Echipa proiectului și colaboratorii.....26

2. Norme și practici în educația religioasă din școlile publice din România
2.1. Scurt istoric al predării religiei în școli după căderea comunismului.....27
2.2. Statutul juridic al disciplinei religie – ambiguități și confuzii.....32
2.3. Statutul cadrelor didactice care predau religia.....41
2.4. Discriminarea elevilor și profesorilor aparținînd minorităților religioase.....49
2.5. Manualele de religie – analiză de conținut.....53
2.6. Simboluri, ritualuri religioase, lăcașuri de cult în școli. Cazuri de îndoctrinare și tratamente umilitoare.....74

3. Educația religioasă din perspectiva elevilor și a cadrelor didactice
3.1. Opinii formulate în cadrul dezbaterilor.....90

3.2. Opiniile monitorilor locali 99
3.3. Evaluarea tematică a chestionarelor 101
3.4. Evaluarea chestionarelor pe regiuni istorice 111

4. Educația religioasă în alte state 126

5. Concluzii generale 143

6. Recomandări 148

Postfață 153

Lista abrevierilor 156

Note 157

Note biografice ale autorilor 162

Anexe

I. Lista cultelor religioase recunoscute oficial 164
II. Răspunsul MEC la solicitarea Bisericii Greco-Catolice din Oradea 165
III. Modelul chestionarelor 167
IV. Lista unităților de învățământ 173
V. Lista localităților 177
VI. Lista manualelor analizate 178
VII. Comunicatul de presă al Bisericii Adventiste de Ziua a Şaptea 180
VIII. Sentința Curții de Apel Bucureşti, fragment 181
IX. Ghidul de evaluare pentru religie, fragment 182
X. Sesizarea secretarului Bisericii Greco-Catolice 184
XI. Hotărîrea nr. 279/2007 al CNCD, fragment 188
XII. Hotărîrea din 21 noeimbrie 2006 al CNCD, fragment 190

Scurtă descriere a Ligii Pro Europa
Lista publicațiilor Ligii Pro Europa

Prefață

Liga Pro Europa a desfășurat în perioada septembrie 2006 - noiembrie 2007 proiectul intitulat: *„Promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România"*.

Proiectul s-a desfășurat cu avizul nr. 33444/31.05.2006 al Ministerului Educației și Cercetării și cu sprijinul financiar al Ambasadei Regatului Țărilor de Jos la București, prin programul Matra-KAP Small Projects.

Proiectul a avut drept scop studierea modului cum se desfășoară educația religioasă în școlile publice din România, finanțate de la bugetul de stat, formularea de recomandări pentru reformarea predării educației religioase în școli și adoptarea de politici publice care să corespundă idealului educațional al României ca stat membru al Uniunii Europene, exigenței de a promova interesul superior al copilului, respectul pentru principiul egalității de șanse, non-discriminarea, protecția minorităților religioase și dreptul de a nu fi afiliat religios.

Obiectivul general, baza teoretică, cercetarea politicilor educaționale, comparația cu practica din alte state, au fost examinate din perspectiva legislației românești actuale, evaluată în contextul internațional normativ al drepturilor omului, protecției minorităților, protecției copilului și garantării libertății religioase.

Prin introducerea studiului confesional al religiei în școli, ca materie facultativă la început, iar apoi prin includerea acestei discipline în trunchiul comun și modificarea treptată a caracterului său facultativ, pînă la impunerea ca obiect de studiu *de facto* obligatoriu, statul român și-a asumat o enormă responsabilitate de garantare a accesului egal la studiul religiei proprii pentru toți elevii, cu respectarea principiului non-discriminării.

Cercetarea modului cum Ministerul Educației, Cercetării și

Tineretului se achită de acest angajament şi a manierei în care sînt utilizate în acest scop fondurile publice este perfect legitimă din punctul de vedere al contribuabililor, căci nu poate fi nimănui indiferent cum sînt cheltuite fondurile publice alocate educaţiei şi nici dacă aceste fonduri sunt destinate sau nu promovării valorilor constituţionale ale României şi idealului educaţional formulat de cadrul legislativ românesc actual.

Această lucrare este una colectivă. Totuşi, avînd în vedere unele contribuţii individuale notabile la formularea analizelor conţinute în capitolele raportului, considerăm că este potrivit să le menţionăm ca atare.

Liviu Andreescu este autorul capitolului ce prezintă un scurt istoric al predării religiei în şcoli după căderea comunismului şi al celui consacrat educaţiei religioase în alte state.

Laura Ardelean este autoarea evaluării chestionarelor pe regiuni istorice.

Emil Moise a elaborat capitolul referitor la statutul juridic al disciplinei religie şi referirile la simbolurile şi ritualurile religioase prezente în şcoli.

Judith-Andrea Kacsó a realizat evaluarea tematică a chestionarelor, sinteza metodologiei şi selecţia anexelor.

Remus Cernea şi Elek Szokoly au colaborat la capitolul consacrat manualelor de religie utizate în şcolile publice.

Smaranda Enache a coordonat întregul volum şi a elaborat capitolele referitoare la contextul general, prefaţa şi postfaţa, contribuind la capitolele privind statutul juridic al cadrelor didactice, discriminarea elevilor şi profesorilor aparţinînd minorităţilor religioase şi la cel privind lăcaşurile de cult din şcoli.

Studiul de faţă nu-şi propune să diminueze prestigiul religiei în general sau în viaţa fiecărei persoane credincioase, nici dreptul fiecăruia şi al tuturor de a crede sau a nu crede, nici legitimitatea vreunei credinţe sau libertatea de a nu crede, ci analizează domeniul „banal", dar nu mai puţin important, al felului cum statul îşi respectă obligaţiile faţă de cetăţenii săi, indiferent cărei religii îi aparţin sau nu-i aparţin. Prin urmare, acest raport disecă politicile publice ale statului, activitatea şi viziunea Ministerului Educaţiei şi Cercetării şi nu constituie nicidecum un atentat la autonomia cultelor şi la libertatea credinţei sau convingerilor. Proiectul s-a desfăşurat într-o atmosferă

nefavorabilă, pe alocuri de-a dreptul ostilă. În ciuda acestui fapt, autorii își manifestă speranța că acest studiu va fi o contribuție echilibrată și rațională la elucidarea unei întrebări care nu ne poate lăsa indiferenți: ce fel de convingeri despre bine și rău, despre toleranță și intoleranța, despre unicitate și diversitate dobîndesc astăzi copiii noștri prin studiul religiei în școlile publice finanțate de la bugetul de stat.

A dezbate o chestiune delicată și sensibilă din societate este un gest de responsabilitate și curaj. Dezbaterea asupra rolului și locului educației religioase în școli nu este una exclusiv românească, ci este prezentă în cvasitotalitatea statelor democratice. Scopul dezbaterii este de a îndemna, cu politețe, dar ferm, statul să fie stat, iar cultele, culte. A amesteca statul în sacru și religiile în universul profan nu poate să nu le știrbească pe amîndouă și pe fiecare deopotrivă. Autorii studiului își exprimă speranța că situațiile relevate de raport, concluziile și recomandările acestuia vor fi fructificate de Guvernul României, de Ministerul Educației și Cercetării, de comisiile parlamentare și, îndeosebi, de profesori și elevi contribuind la fundamentarea unei culturi a toleranței religioase în învățămîntul public din România, la aflarea adevăratului rol al religiei în noua arhitectură a sistemului de învățămînt public din România, la ocrotirea elevilor de discriminări și marginalizări care-i pot marca pe viață.

Raportul proiectului, prin dimensiunea și consistența sa, deși fatalmente incomplet și pe alocuri eclectic, este unul din puținele studii disponibile, dedicate educației religioase din școlile publice din România. Iar prin temele abordate poate deveni punctul de plecare al altor cercetări, mai aplicate și mai aprofundate, a căror abordare nu a stat în puterea acestei echipe.

Mulţumiri

Autorii aduc mulţumiri miilor de elvi şi sutelor de cadre didactice care au arătat disponibilitate pentru completarea chestionarelor proiectului. Mulţumim totodată directorilor de şcoli, cadrelor didactice, profesorilor de religie, inspectorilor şcolari, reprezentanţilor cultelor religioase, părinţilor, reprezentanţilor societăţii civile şi experţilor care au participat la dezbaterile locale, ne-au adresat propuneri şi recomandări, contribuind astfel la înţelegerea mai profundă a fenomenului studiat.

Liga Pro Europa adresează mulţumiri lui speciale lui Gabriel Andreescu pentru iniţiativa şi susţinerea proiectului.

Sîntem recunoscători lui Ovidiu Pecican şi Sandu Frunză pentru îndrumările lămuritoare.

Echipa proiectului exprimă mulţumiri pentru sprijinul acordat Gabriellei Pásztor, Secretar de Stat în Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului şi lui József Kötő, fost Secretar de Stat în acelaşi minister.

O menţiune specială se cuvine Asociaţiei Solidaritatea pentru Libertatea de Conştiinţă pentru sprijinul colegial.

Acest proiect nu ar fi fost posibil fără susţinerea financiară a Ambasadei Regatului Ţărilor de Jos la Bucureşti şi fără amabilul concurs al Normei Niţescu şi al Danielei Ghiţescu.

Nu mai puţin important a fost aportul lui István Haller şi Piroska Haller, prin elaborarea programului de procesare a chestionarelor.

Open Society Institute, la rîndul său, a susţinut cofinanţarea proiectului.

În fine, mulţumim acelor jurnalişti care, în ciuda caracterului delicat al proiectului şi a presiunilor la care au fost supuşi, au avut onestitatea de a-l prezenta obiectiv.

1. Descrierea proiectului

1.1. Contextul general

Publicarea rezultatelor acestui proiect coincide cu momente importante din istoria recentă a României, care au relevanță inclusiv pentru subiectul acestui studiu. De la 1 ianuarie 2007, țara noastră a devenit membră a Uniunii Europene, în această calitate aderînd totodată la valorile care au constituit şi continuă să anime Uniunea Europeană.

Prezent la ceremonia de deschidere a celei de-a *Treia Adunări Ecumenice Europene de la Sibiu* (4-9 septembrie 2007), prima găzduită de un stat majoritar ortodox, José Manuel Durão Barroso, preşedintele Comisiei Europene, a transmis un mesaj important, relevant pentru dezbaterea publică din România privind separația dintre stat şi biserică, religia în spațiul public, rolul religiei în arhitectura Europei Unite: „Toate formele de exprimare a dimensiunii culturale şi spirituale a omului trebuie să poată să coexiste în Europa. Toate imnurile de bucurie, fie ele sacre sau profane, trebuie să poată să răsune.(...). Religia este o dimensiune din ce în ce mai importantă a multor societăți şi o sursă importantă de valori pentru indivizi. Ea poate juca un rol capital promovînd aprecierea altor culturi, religii şi moduri de viață pentru a contribui la stabilirea armoniei dintre ele. (...) Dialogul cu diferitele Biserici, comunități confesionale şi de convingeri, precum şi apărarea intransigentă a libertății de religie (ca şi a libertății de a nu avea o religie) înseamnă recunoaşterea acestei diversități şi a acestui pluralism care constituie sufletul ideii noastre de Europa. (...) Europa este profund ataşată umanismului şi democrației pe care le-a «inventat». *Respectul diversității, deschiderea către celălalt şi toleranța* (s.n.) sînt la fel de adînc ancorate în cultura europeană. Toate aceste valori sînt însumate în idealul ecumenic al bisericilor europene exprimat sintetic prin conceptul de *„diversitatea reconciliată"*.

Pentru autorii acestei cercetări este important de elucidat dacă

predarea religiei în şcolile publice din România corespunde acestei idei de umanism şi democraţie care a fondat Europa, dacă valorile europene ale diversităţii şi toleranţei, ale respectului faţă de alte culturi, religii şi moduri de viaţă, ca şi libertatea de a avea sau a nu avea o religie, sînt apărate şi la noi cu intransigenţă, dacă învăţămîntul românesc actual s-a făurit, în privinţa predării religiei, în jurul conceptului „diversităţii reconciliate".

O analiză, fie şi succintă, a locului bisericii în România actuală, ne poate furniza un prim răspuns. După căderea comunismului, în România, ca de altfel în toate statele post-totalitare, a avut loc revirimentul spectaculos al prezenţei şi influenţei bisericii în viaţa publică. Căderea comunismului a semnificat un moment de justiţie pentru bisericile din Europa Centrală şi de Est, inclusiv pentru cultele religioase din România, hărţuite, deposedate şi umilite, unele interzise chiar de regimul comunist. În România, comunismul a însemnat în mare parte şi un ateism militant de stat, ale cărui consecinţe sînt cunoscute: scoaterea în afara legii a Bisericii Greco-Catolice, confiscarea bunurilor sale, întemniţarea a numeroşi ierarhi greco-catolici, catolici şi de alte confesiuni, infiltrarea cultelor religioase de către Securitate. Demolarea bisericilor, trădarea înaltului cler, emigrarea preoţimii sau retragerea în mănăstiri a oponenţilor colaboraţionismului cu regimul totalitar au însoţit şi istoria ultimilor cincizeci de ani ai bisericii ortodoxe[1].

Martiriul unor întîi stătători ai cultelor de dincolo de cortina de fier, exemplul şi rolul Papei Ioan Paul al II-lea în prăbuşirea comunismului, impactul acelui simplu, dar intransigent „Non avete paura!" („Nu vă fie frică!") al său asupra milioanelor de asupriţi ai comunismului, au constituit o legitimare puternică a dreptului bisericii de a reveni în prim-planul vieţii sociale, cu o credibilitate direct proporţională cu rezistenţa sa anticomunistă. În excesul de zel al unor cercuri interesate, au fost reabilitate inclusiv feţe bisericeşti al căror trecut totalitar, de astă-dată de extremă dreaptă, a fost trecut subit cu vederea.

Revoluţia română din decembrie 1989 care a dus la răsturnarea regimului naţional-comunist a început, să ne amintim, cu o manifestare de protest la Timişoara, în centrul căreia s-a aflat tot un om al bisericii, pastorul protestant László Tőkés.

Noile elite post-comuniste, cel mai adesea în criză de legitimitate,

nu au ratat nici o ocazie pentru a-şi alia sau chiar subordona bisericile, între care, îndeosebi cele majoritare, au recidivat adesea în servirea intereselor politice, în schimbul unor poziții de forță, exclusivități şi privilegii, de natură inclusiv materială. Aşa se face că, în mod paradoxal, în unele din statele post-comuniste, între care şi România, deşi căderea totalitarismului a fost un moment astral, cînd cultele ar fi putut să se emancipeze de sub tutela statului, ele au preferat să continue colaborarea cu statul pe care, pe măsură ce-şi redobîndeau credibilitatea publică, l-au servit, pentru a-l folosi apoi în interesul propriu. Unul din instrumentele acestei capturări a statului, care a condus de fapt la sacrificarea a două valori esențiale ale lumii libere şi democratice, pe de o parte autonomia bisericii şi pe de altă parte laicitatea statului – România fiind una din țările care ilustrează cel mai eclatant această ambivalență –, a fost tocmai acapararea sistemului public de învățămînt de către cultele religioase, în cazul nostru, preponderent de către Biserica Ortodoxă Română.

Numeric şi istoric cea mai influentă în România, Biserica Ortodoxă Română a stat în primele zile de după Revoluția din decembrie 1989 sub semnul contestării. Percepută ca prea apropiată, uneori direct aservită regimului comunist prin ierarhii săi, în sînul BOR s-a încercat o reformă din interior printr-un grup de reflecție pentru înnoirea bisericii, din care făceau parte preoți care, după restaurarea în forță a Patriarhului Teoctist, aveau să fie neutralizați şi eliminați din eşaloanele superioare, iar ca pedeapsă pentru a fi complotat la reforma BOR, s-au văzut printre primii extrădați pe lista de foşti colaboratori ai Securității, fiind astfel definitiv compromişi. Printre puținele înalte fețe bisericeşti ortodoxe care au dobîndit după 1989 o recunoaştere largă a onorabilității se află şi Mitropolitul Banatului Nicolae Corneanu, care şi-a recunoscut public, încă în 1990, colaborarea cu Securitatea şi a inițiat o reconciliere la nivel regional cu Biserica Greco-Catolică, căreia i-a restituit mare parte din lăcaşurile de cult confiscate de regimul comunist şi atribuite Bisericii Ortodoxe.

Dincolo de erorile sau trădările înalților ierarhi, Biserica a ajuns să devină şi să rămînă, după 1989, entitatea cu cel mai înalt grad de încredere publică, sondajele plasînd-o în mod constant la nivele de peste 80 % din încredere (1999 – 88%, 2000 – 85%, 2001 – 89%)[2].

Ca urmare, orice gest, inițiativă sau atitudine a bisericii influențează puternic viața publică din România, chiar dacă

Constituția României de după 1989 nu a consacrat *de jure* un rol privilegiat al bisericii ortodoxe în raporturile cu statul şi nu i-a conferit titlul de biserică națională. Dacă gradul de religiozitate al românilor (cca. 40 % frecventează biserica), nu atinge nici pe departe gradul de încredere în biserică, aceasta din urmă a influențat şi influențează totuşi decisiv toate pîrghiile puterii. Nu există om politic român, partid sau instituție publică care să nu cultive relații speciale cu BOR, dîndu-i acesteia puteri discreționare şi oculte asupra vieții publice. Nu întîmplător, într-o emisiune recentă de televiziune, prilejuită de întronizarea noului patriarh al României, un avizat comentator de subiecte religioase, el însuşi preot ortodox şi redactor la cotidianul *Evenimentul Zilei*, declara fără ocolişuri că BOR este „cea mai puternică instituție din România".

Într-un studiu consacrat extremismului românesc[3], Gabriel Andreescu aduce o serie de argumente temeinice în sprijinul ipotezei că BOR favorizează în sînul său şi manifestă în acțiunile sale idei şi atitudini extremiste. Andreescu citează publicații „de atitudine creştin-ortodoxă" care apar sub patronajul ierarhilor BOR şi abundă de elemente de doctrină fundamentalistă; enumeră acțiunile violente tutelate de clerul ortodox îndreptate împotriva credincioşilor greco-catolici, a baptiştilor, evangheliştilor, adventiştilor şi Martorilor lui Iehova; atrage atenția asupra supunerii clasei politice, contestării statului de drept, legăturilor istorice cu legionarismul, obținerii de finanțări continue şi netransparente din partea guvernului şi a autorităților locale.

Critici severe la adresa limitării libertății religioase în România şi atitudinilor intolerante sprijinite de BOR împotriva altor culte sînt prezentate pe larg şi în rapoartele anuale ale Departamentului de Stat al SUA[4].

Celelalte 17 culte recunoscute[5] oficial în România, minoritare numeric, au adoptat la începutul tranziției o atitudine de rezistență față de dominația BOR. Oponentul principal a fost Biserica Română Unită cu Roma -Greco-Catolică, care şi-a tematizat opoziția pe fondul refuzului BOR de a retroceda bunurile confiscate de statul comunist prin Decretul nr. 358 din 2 decembrie1948 şi atribuite BOR. A existat totodată o rezistență mai mult sau mai puțin explicită a cultelor la aspirația BOR de a dobîndi în Constituție şi în Legea Cultelor poziția de biserică națională, ceea ce ar fi consacrat *de jure* situația de fapt a acestui cult în România. Pe măsură ce a devenit tot mai evident

că BOR nu poate obține recunoașterea *de jure* a statutului său privilegiat, dar continuă să-l dețină *de facto*, bisericile minoritare s-au aliniat în multe privințe politicii BOR, care a devenit un fel de navă - amiral în relațiile cu statul. Acest aspect este important pentru a înțelege în cele ce urmează oportunismul unor culte minoritare care preferă să închidă ochii în fața marilor privilegii ale BOR pentru a-și păstra și perpetua, la rîndul lor, micile privilegii.

Recent, Președintele României a surprins prin gesturi simbolice oarecum ieșite din comun chiar și pentru România, cu atît mai mult în Europa, sărutînd în public, în două rînduri, mîna Patriarhului BOR: la ceremonia din Parlament de investire a sa ca Președinte, mai apoi la întronizarea noului Patriarh, în cadrul ceremoniei festive (30 septembrie 2007), ceea ce semnifică vasalitatea statului față de puterea religioasă și subliniază fără echivoc statutul privilegiat al BOR față de celelalte culte. Gestul de a săruta mîna patriarhului ortodox după intrarea României în UE confirmă supoziția că relația dintre biserică și stat va fi favorizată în fața angajamentelor și valorilor occidentale și transmite mesajul că, alături de Grecia, dar spre deosebire de Bulgaria, România aspiră la statutul de excepție în sînul statelor europene majoritar ortodoxe, întreținînd o confuzie voită în privința caracterului secular al statului și favorizînd funcționarea unui anume grad de teocratism. Societatea civilă[6] care protestează împotriva acestei stări de lucruri este limitată numeric, avînd în vedere riscurile majore ale deconspirării relației oculte dintre statul român și biserica ortodoxă. Elita intelectuală influentă care dă tonul atitudinii publice față de BOR relativizează acest aspect, întreținînd ideea unor concesii necesare față de tradiția românească și ortodoxă și etichetîndu-i pe cei care denunță discriminarea ca tot atîtea întruchipări ale „omului recent". Că discriminarea și intoleranța nu ar trebui să fie practicate de nici un creștin sau credincios adevărat, nu intră pe agenda tradiționaliștilor.

În această cheie complicată poate fi decodată situația actuală a educației religioase în școlile publice, ea devenind de-a lungul anilor o anexă a Bisericii Ortodoxe Române, cu unele concesii insignifiante făcute altor culte. Unele din acestea, deși minoritare și persecutate permanent, într-o atmosferă de ostilitate mediatică și administrativă, și-au ridicat nu de puține ori vocea împotriva discriminării la care sînt supuse, nu în ultimul rînd prin Memorandumul credincioșilor greco-catolici[7] sau a celor 43 de petiții (între 2002-2007) adresate

Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării de reprezentanți ai Bisericii Greco-Catolice, cultului Martorii lui Iehova, Cultului Musulman, Bisericii Creştine Adventiste de Ziua a Şaptea, Adunării Spirituale Naționale a Bahá'ilor şi organizațiilor de drepturile omului.

1.2. Motivația proiectului

Proiectul Ligii Pro Europa intitulat *„Promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă. Monitorizarea educației religioase în şcolile publice din România"* a fost motivat de faptul că educația religioasă din şcolile publice, aşa cum se prezintă astăzi, este afectată de tendințe şi practici care merg în sens invers drepturilor copilului, lezînd demnitatea, protecția împotriva abuzurilor, nediscriminarea, libertatea de conştiință, inclusiv respectul pentru opțiunile acestora. Aceste practici pot genera segregare şi sentimente de respingere față de copiii care provin din familii neortodoxe sau nereligioase. Aşa cum se prezintă astăzi, educația religioasă este confesională prin conținut, dogmatică prin doctrină şi implică practicarea în şcoală a ritualurilor religioase. Practic, orele de religie sînt utilizate pentru catehizare şi, nu de puține ori, pentru îndoctrinare.

Influența cultelor a crescut gradual în învățămîntul public, odată cu introducerea studiului religiei la toate nivelele, în toate unitățile şcolare din România şi cu susținerea tacită de către Ministerul Educației şi Cercetării a statutului ambiguu – facultativ, opțional sau obligatoriu – al disciplinei religie. Lipsa de cadre de la începutul anilor '90 a făcut ca predarea religiei, după model confesional, să fie asigurată în proporție covîrşitoare de preoți. Prezența masivă a preoților în şcoala publică, în prima parte a deceniului zece, a antrenat adoptarea, pas cu pas, în majoritatea şcolilor a simbolurilor şi ritualurilor religioase ca parte integrantă şi „firească" a vieții şcolare. Preponderența numerică şi influența BOR a făcut ca practic sistemul şcolar public să fie dominat de simbolurile şi ritualurile acestui cult, care, juridic, nu deține în statul român un statut privilegiat, dar *de facto* a dobîndit unul loc proeminent în şcoala publică. Acelaşi fenomen este observabil într-o oarecare măsură în regiunile unde alte culte sînt dominante (Harghita şi Covasna, majoritar romano-catolice, protestante sau unitariene), care au profitat la rîndul lor de breşa produsă de cultul majoritar în sistemul public şi şi-au impus,

după model ortodox, dominația simbolică în școli, contribuind la abolirea caracterului laic al școlilor finanțate din fonduri publice. La aceste fenomene s-a adăugat ambiguitatea legislației privind înființarea liceelor confesionale, al căror statut rămîne imprecis și rezultă adesea din sistemul de aranjamente și raportul de forțe dintre culte și inspectoratele școlare, fiind în același timp dependent de retrocedările de clădiri către cultele religioase. Avînd în vedere diversitatea religioasă a României, deși școlile reunesc elevi ce-și declară apartenența la diferite culte religioase, lipsa cadrelor care să predea religii minoritare a făcut ca, de la bun început, principiul șanselor egale să nu poată fi garantat „din rațiuni practice". Chiar Legea învățămîntului conține prevererea cinică conform căreia cei care nu pot primi notă la religie în școală o pot aduce de la cultul lor!

Pe parcurs, preocuparea inspectoratelor și a direcțiunilor de școli pentru respectarea principiului șanselor egale a diminuat aproape complet, impunîndu-se o politică de *laissez-faire*, o politică a faptului împlinit, întărită de luări de poziție complet eronate și partizane ale MEC[8]. Elevii aparținînd cultelor minoritare au devenit fie „auditoriu captiv" la orele de religie ortodoxă, fie au fost expediați, în numele unei „flexibilități" greșit înțelese, la orele de religie organizate de cultele lor la lăcașurile de cult respective, fără a beneficia de sprijin de stat, ceea ce pune respectivele culte într-o situație de evidentă inferioritate. Există și comunități religioase care, ca o expresie a mefienței legitime față de sistemul actual de privilegiere a cultului ortodox sau ca urmare a convingerii că separația dintre stat și biserică este opțiunea valabilă, preferă să ofere educație religioasă exclusiv în cadrul comunităților religioase, la sediul așezămintelor de cult respective.

Prin imposibilitatea de a asigura tuturor elevilor accesul egal și condiții egale de studiere a religiei proprii, s-a deschis în sistemul actual de educație publică din România calea discriminării directe, indirecte și structurale a minorităților religioase sau a persoanelor care nu doresc să fie afiliate nici unui cult religios. Fenomenul discriminării este larg răspîndit și dovedește cît de pripită a fost decizia de a introduce studierea religiei, pe baze confesionale, în învățămîntul public din România. Decizia a fost pur politică, nesocotind interesul superior al copilului și datoria statului de a sigura egalitatea de șanse și în acest domeniu. Înainte de a evalua dacă sistemul este pregătit pentru această provocare și a analiza riscurile unei asemenea decizii,

şcoala românească s-a grăbit, la presiunea politicienilor, să satisfacă interesele partizane ale, în primul rînd, Bisericii Ortodoxe.

Argumentul principal şi predilect vehiculat care a condus la introducerea studiului religiei în şcoli – aşa cum reiese din studiile întreprinse de Liga Pro Europa, din chestionarele, dezbaterile şi interviurile realizate în cadrul proiectului – este acela al reparaţiei istorice după 50 de ani de ateism de stat, cînd cultele religioase s-au aflat în situaţia de a nu putea practica liber şi de a pierde masiv enoriaşi, iar valorile predicate de religie – toleranţa, bunătatea, devotamentul, iubirea aproapelui, solidaritatea – au cunoscut un regres îngrijorător în societatea românească.

Se poate observa de la bun început că argumentul principal pentru introducerea religiei în şcoli este exterior sistemului de învăţămînt, fiind promovat în primul rînd ca un interes al cultelor de a corecta o lacună din societate. Dacă sistemul de educaţie publică nu poate şi nu trebuie să servească interesul particular al cultelor, în schimb este necesar ca acesta să participe la servirea interesului public şi al idealului de formare şi educare a personalităţii autonome, creative şi responsabile a tinerei generaţii.

Întrebarea fundamentală, la care încercăm să dăm răspuns în cadrul prezentului studiu este dacă şi în ce măsură predarea religiei în şcolile publice, aşa cum se petrece astăzi în sistemul de învăţămînt din România, serveşte interesul public şi promovarea idealului educaţional al României europene, dacă serveşte, înainte de orice, interesul superior al copilului.

Adepţii şi susţinătorii actualului sistem, declară că studiul religiei în şcoli, chiar păstrîndu-şi caracterul confesional, este un important vehicul pentru educaţia în spiritul toleranţei, acceptării şi respectării pluralismului religios. Din chestionarele aplicate de Liga Pro Europa reiese într-adevăr că majoritatea covîrşitoare (69,9%) a elevilor respondenţi dobîndesc cunoştinţe despre religia lor şi despre religie în general în sistemul de învăţămînt public.

Însă, o multitudine de cazuri din teren, înregistrate de-a lungul anilor de Liga Pro Europa, de la predicile ţinute la orele de religie, la practica deschiderii anului şcolar de către preoţi, la politica de cadre, neasigurarea accesului egal, discriminarea, conţinutul unor manuale – demonstrează faptul îngrijorător că, dimpotrivă, în multe cazuri, educaţia religioasă, aşa cum se petrece azi în şcolile publice din

România, nu serveşte în primul rînd interesul superior al copilului şi nu respectă principiul şanselor egale, ci mai degrabă interesele partizane ale diferitelor culte, în principal ale Bisericii Ortodoxe majoritare. Prezența în şcoli a simbolisticii şi ritualurilor bisericeşti, construirea de capele şi bisericuțe în incinta şcolilor, într-o proporție covîrşitoare reprezentînd cultul ortodox, conduce la excluziune pentru cultele nereprezentate şi devine un factor de legitimare instituțională a Bisericii Ortodoxe, dominantă în entitățile şcolare. Astfel, de la vîrsta tînără, elevilor ortodocşi li se inoculează convingerea superiorității şi legitimității oficiale exclusive a cultului lor şi a faptului că celelalte culte sînt tolerate sau de rangul doi, simbolistica, ritualurile şi valorile lor, fiind excluse din mainstream-ul instituțional.

Încă de la introducerea religiei în şcoli, Liga Pro Europa a primit de la cultele religioase minoritare, de la părinții unor elevi cărora li se impusese participarea la ore de religie alta decît confesiunea lor, sau de la părinți care nu doreau ca fiii/fiicele lor să participe la ore de educație religioasă, sesizări privind caracterul confuz al legislației, practica contradictorie a unităților de învățămînt dominată de arbitrariul deciziei unor directori, cel mai adesea obedienți cultului dominant, subordonarea interesului superior al copilului unor interese partizane ale cultelor, afectarea caracterului secular şi laic al şcolii publice. Nu mai puțin, unii părinți au susținut că informarea lor privind alternativele educaționale de către unitățile de învățămînt este deficitară, iar obiectul „religie" este în realitate obligatoriu, fiind prezentat în cele mai multe şcoli ca un opțional prestabilit.

S-au înregistrat plîngeri privind accesul la educație religioasă al cultelor minoritare, discriminări în privința selecției cadrelor, configurării catedrelor, titularizării pe posturi. BOR este de departe favorizată în competiția cu alte culte în privința ocupării funcției de inspector de religie, aproape toți inspectorii de religie la nivelul țării fiind de confesiune ortodoxă.

S-au înregistrat şi plîngeri ale unor absolvenți de studii universitare de teologie cărora cultele nu le-au dat acordul pentru predarea religiei, acest acord avînd prioritate asupra unei diplome universitare recunoscute de statul român.

În fine, părinți şi elevi deopotrivă s-au plîns despre conținutul educației religioase pe care au definit-o ca fiind în multe cazuri opusă spiritului ecumenic, bazată pe îndoctrinare şi catehizare, predînd

cunoştinte modeste, adesea distorsionate, despre marile religii ale lumii sau religiile din România.

Este evident că, după o experimentare de aproape două decenii a educaţiei religioase confesionale în şcolile româneşti, un bilanţ este necesar. Este surprinzător că MEC însuşi sau alte organisme şi instituţii de stat nu au fost interesate să întreprindă o astfel de evaluare, în ciuda numeroaselor semnale ale organizaţiilor internaţionale, ale societăţii civile, ale presei, atrăgînd atenţia că educaţia religioasă în şcoli nu corespunde valorilor societăţii noastre.

Prezentul raport şi-a propus să fie o contribuţie la identificarea şi elucidarea problemelor cu care se confruntă în prezent educaţia religioasă în şcoli şi să sprijine, prin concluziile şi recomandările sale, reforma studiului religiei în şcoli, o reformă urgentă şi necesară în care Ministerului Educaţiei îi revine rolul de protagonist.

1.3. Scopul şi obiectivele

Scopul proiectului *„Promovarea interesului superior la copilului în educaţia religioasă. Monitorizarea educaţiei religioase în şcolile publice din România"* desfăşurat de Liga Pro Europa este de a monitoriza şi evalua situaţia actuală a educaţiei religioase în şcolile de stat, de a elabora, în urma consultării cu profesorii, elevii, părinţii, experţii şi instituţiile relevante, precum şi a studierii modelelor din alte state democratice, a unui set de concluzii şi recomandări, care să permită reforma predării religiei în şcoli, prin adoptarea de politici publice şi măsuri specifice în conformitate cu interesul superior al copilului, respectarea drepturilor copilului şi a principiilor şanselor egale şi non-discriminării. Rezultatele proiectului vor fi puse la dispoziţia Guvernului, Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, Ministerului Culturii şi Cultelor, comisiilor parlamentare de resort şi a tuturor instituţiilor implicate în elaborarea şi implementarea politicilor publice în domeniul educaţiei.

Acest proiect inovativ este, după ştiinţa noastră, una din primele evaluări ample ale situaţiei actuale a predării religiei în şcolile publice din România, la mai bine de un deceniu şi jumătate de la introducerea materiei „Religie" în programa de învăţământ, adaugîndu-se eforturilor altor organizaţii neguvernamentale, îndeosebi Asociaţia Solidaritatea pentru Libertatea de Conştiinţă.[9]

În cadrul proiectului, s-a acordat o importanţă deosebită evaluării

opiniei elevilor şi cadrelor didactice privind educaţia religioasă în şcoli. În acest scop, s-au aplicat chestionare elevilor şi cadrelor didactice din unele localităţi urbane şi rurale situate pe raza judeţelor Iaşi, Buzău, Tulcea, Dolj, Timiş, Cluj, Satu Mare, Harghita şi municipiul Bucureşti.

La încheierea acţiunii de aplicare a chestionarelor, situaţia educaţiei religioase din şcolile publice a fost dezbătută cu participarea elevilor, cadrelor didactice, părinţilor, inspectoratelor şcolare, reprezentanţilor cultelor şi ONG-urilor preocupate de această tematică în cadrul unor întîlniri la nivel local şi naţional.

Obiective: Concluziile evaluării chestionarelor şi a dezbaterilor au fost utilizate de echipa de proiect pentru elaborarea raportului final. Acesta cuprinde o analiză a modului cum se predă religia (statutul disciplinei religie, statutul cadrelor didactice, conţinutul manualelor, ritualuri, evenimente şi simboluri religioase în şcoli) şi conţine totodată recomandări privind armonizarea educaţiei religioase în şcolile publice cu drepturile şi interesul superior al copilului, respectînd principiul egalităţii de şanse.

1.4. Etapele proiectului

Proiectul s-a desfăşurat în perioada 1 septembrie 2006 - 15 noiembrie 2007 şi a cuprins următoarele etape şi activităţi :

• Aplicarea de chestionare în şcoli şi evaluarea sociologică a rezultatelor. În perioada octombrie-decembrie 2006 au fost aplicate un număr de 3750 de chestionare

• Organizarea, în judeţele unde s-au aplicat chestionarele, a unor dezbateri cu participarea cadrelor didactice, elevilor, părinţilor, reprezentanţilor cultelor religioase, organizaţiilor de drepturile omului şi minorităţilor, mediilor academice. Întîlnirile au avut loc în perioada ianuarie-mai 2007.

• Organizarea unei consfătuiri la nivel naţional cu invitarea reprezentanţilor Ministerului Educaţiei şi Cercetării, ai comisiilor parlamentare de învăţămînt, ai institutelor educaţiei, mediilor universitare, cultelor religioase, organizaţiilor de drepturile omului şi minorităţilor, pentru dezbaterea rezultatelor preliminare ale monitorizării, Bucureşti, iunie 2007.

• Organizarea unui seminar cu experţi din medii academice şi organizaţii de drepturile omului pentru ameliorarea deficienţelor

educației religioase, Ilieni, iulie 2007.

• Elaborarea raportului privind educația religioasă în școlile publice din România, incluzînd o prezentare a practicilor din alte state, elaborarea concluziilor și recomandărilor pentru reforma educației religioase în școli, august-noiembrie 2007

• Diseminarea rezultatelor, dezbateri publice – decembrie 2007

În paralel cu elaborarea raportului final și ca o publicație complementară, s-au publicat în revista *Altera nr. 32/2007* o serie de articole despre educația religioasă și prezența religiei în spațiul public în alte state, precum și documente referitoare la libertatea religioasă.[10]

1.5. Metodologia cercetării educației religioase în școlile publice din România

Metodologia cercetării educației religioase în școlile publice din România a cuprins următoarele faze:

Cercetarea teoretică a educației religioase

Partea teoretică a cercetării a cuprins o trecere în revistă a legislației interne privind educația (legea învățămîntului, legea cultelor etc.), cît și a documentelor internaționale de protecție a drepturilor omului în general și a drepturilor copilului în special. Au fost analizate în același timp rapoartele privind libertatea religioasă ale Departamentului de Stat al SUA, rapoartele de țară ale Comisiei UE și rapoartele OSCE etc. O altă temă abordată a fost analiza rapoartelor și evaluărilor din domeniul educației religioase în școlile publice din România după 1989. În acest demers era de interes major relația stat-biserică, mai exact modalitatea de pătrundere a cultelor religioase în cadrul sistemului public de învățămînt, politica pașilor mărunți de la inițiere la catehizare și statutul acestui tip de educație. Au fost valorificate acele studii care, pe parcursul anilor, au analizat relația dintre Biserica Ortodoxă Română și celelalte culte, precum și dintre biserică și stat în perioada post-comunistă. De asemenea, s-a realizat și o cercetare a predării obiectului religie în unele state din Europa și în Statele Unite ale Americii pentru a avea un termen de comparație cu politicile publice din România în domeniul educației.

Cercetarea sociologică a educației religioase în școli

În vederea aplicării chestionarelor în școlile publice atît la elevi, cît și

la profesori, Liga Pro Europa a solicitat prin adresa nr.1058/ 28.05.2007 avizul Ministerului Educației și Cercetării. MEC prin avizul nr. 33444/31.05.2007 și-a dat acordul cu privire la desfășurarea cercetării în cadrul școlilor din sistemul public de învățământ.

Au fost elaborate două seturi de chestionare[11], unul pentru a fi completat de elevii de curs gimnazial și de liceu, iar celălalt pentru cadrele didactice care predau religia și cadrele didactice de altă specialitate. Completarea chestionarelor a fost facultativă, în consecință numărul de chestionare completate este inferior numărului de chestionare distribuite. Ambele seturi de chestionare au fost traduse și în limba maghiară pentru zona Transilvaniei unde a fost monitorizată predarea religiei și în școlile de limbă maghiară. Chestionarele dedicate elevilor au fost testate pe un grup de control, alcătuit din liceeni și studenți târgumureșeni, aparținînd etniilor română și maghiară. În urma evaluării chestionarelor completate de grupul de control, chestionarele pentru elevi au suferit unele modificări menite să le amelioreze.

Eșantionarea s-a realizat la nivel național pornind de la cifrele de școlarizare la învățământul gimnazial și liceal din Hotărîrea Ministerului Educației și Cercetării nr. 87 din 10 februarie 2005. Cifrele de școlarizare aprobate erau de 1.010.000 elevi la învățământul gimnazial și 175.000 + 5.000 + 25.000 elevi la învățământul liceal.[12]

Aceste cifre, precum și proporțiile dintre urban și rural au stat la baza repartiției pe cote legate. Metoda de eșantionare aleasă este una simplă nealeatoare. Chestionarele urmau să fie completate la nivelul fiecărui județ selectat după cum urmează :

	Gimnaziu		Liceu		Total
	Urban	Rural	Urban	Rural	
Profesori	26	19	18	12	**75 profesori**
Clase de elevi (20-25 elevi într-o clasă)	4 clase	3 clase	4 clase	1 clasă	**12 clase**

În cadrul proiectului, Liga Pro Europa a coordonat aplicarea de chestionare în toate provinciile istorice ale României – Banat, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia și Transilvania –, într-un număr de 8 județe și municipiul București. Chestionarele au fost distribuite în 53 unități școlare (37 urbane, 16 rurale)[13] din 23 localități[14]. Numărul total de chestionare distribuite a fost de 3750,

din care 3000 chestionare pentru elevi şi 750 chestionare pentru cadrele didactice. Au fost completate şi returnate în total 3166 chestionare (84,42% din cele distribuite), dintre care completate de elevi 2770 chestionare (92,33%) şi completate de cadrele didactice 396 chestionare (52,8%).

S-a recomandat monitorilor locali care au aplicat chestionarele ca la o unitate şcolară, în măsura posibilului, să se aleagă ani de studiu diferiţi (clasa a VII-a, a VIII-a, a IX-a, a X-a etc.), şi nu clase paralele, iar chestionarele au fost aplicate, în funcţie de aprobările obţinute, în şcoli diferite. Acolo unde există licee confesionale sau ale minorităţilor, s-au aplicat chestionare şi în astfel de unităţi de învăţământ.

Aplicarea teritorială a chestionarelor s-a făcut cu o uşoară preponderenţă în Transilvania, ţinînd cont de structura demografică a judeţelor Harghita şi Covasna, unde populaţia maghiară, în principal protestantă, catolică sau unitariană constituie majoritatea, dar şi pentru că această provincie istorică dispune de un grad ridicat de diversitate religioasă, permiţînd evaluarea substanţială a respectării principiilor non-discriminării şi egalităţii de şanse, a protecţiei minorităţilor religioase.

Pentru aplicarea chestionarelor au fost selectaţi 10 monitori locali, studenţi sau cadre didactice, ale căror rapoarte de monitorizare au fost valorificate în raportul final.

Analiza manualelor de religie

Analiza de conţinut a manualelor a evaluat un număr de 32 de manuale şi 1 caiet de lucru pentru elevi, cadre didactice şi părinţi, dintre care pentru ciclul primar 17, pentru ciclul gimnazial 5, iar pentru liceu 11. Structura pe confesiuni a oglindit în mare măsura proporţia cultelor la ultimul recensămînt, fiind analizate manualele cultelor ortodox (17), romano-catolic, atît în limbile română cît şi maghiară (7), protestant (2), greco-catolic (2), unitarian (1), alianţa evanghelică[15], care cuprinde cultele penticostal, baptist şi creştin după Evanghelie (3).

Dezbateri, interviuri, consultări

Dezbateri locale. În cadrul proiectului s-au desfăşurat şapte întîlniri locale la Cluj, Iaşi, Miercurea-Ciuc, Buzău, Tulcea, Timişoara şi Craiova menite să evalueze educaţia religioasă în şcolile din judeţele

unde fuseseră aplicate chestionare și să ofere autorilor proiectului posibilitatea unui dialog direct cu profesori de religie, reprezentanți ai cultelor, inspectori școlari și elevi. Formatul întîlnirilor locale a fost acela al unor mese rotunde, la care reprezentanții LPE au prezentat proiectul, scopul și obiectivele, precum și rezultatele (parțiale sau finale) ale aplicării chestionarelor în județele selectate, iar participanții au exprimat opinii, observații și recomandări.

Dezbaterea la nivel național a avut loc la 20 iunie 2007 la București. La această întîlnire echipa de proiect a prezentat concluziile prealabile ale prelucrării chestionarelor, precum și aspecte legate de curriculă, manuale, simboluri și practici religioase în școlile publice. S-au formulat de către participanți, după caz, puncte de vedere ale unor instituții implicate în elaborarea de politici publice în domeniul învățămîntului sau recomandări pentru reforma predării educației religioase, precum și argumente în favoarea păstrării sistemului actual.

Rezultatele preliminare ale chestionarelor și întîlnirilor locale au fost evaluate cu un **grup de control** în cadrul Universității de Vară Transilvania (Ilieni, 23 iulie 2007), ocazie pentru a discuta atît rezultatele analizei chestionarelor, cît și percepția publică a cercetării.

Interviuri. Tematica abordată de proiect a fost aprofundată în cadrul unor interviuri cu profesori de religie din Târgu-Mureș și Timișoara, reprezentanți ai unor culte religioase din Oradea, Iași, Tulcea, părinți și elevi din Târgu-Mureș. Detalii privind educația religioasă în școli au fost abordate în cadrul întrevederii cu secretarul de stat responsabil pentru coordonarea învățămîntului preuniversitar în cadrul Ministerului Educației și Cercetării, Svetlana Preoteasa. Studiul a valorificat și acele observații, recomandări, sesizări primite de-a lungul anilor la Biroul pentru Drepturile Omului al Ligii Pro Europa sau adresate echipei de proiect în perioada desfășurării proiectului.

Consultări. Pe întreaga perioadă a proiectului, autorii au avut consultări cu experți din România în domeniul libertății religioase din cadrul Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință și cu experți din Polonia și Marea Britanie pentru studiul comparativ al educației religioase din școlile publice. Au fost consultate site-uri religioase din România, ca și site-uri dedicate libertății religioase în SUA.

Reflectarea în mass media a proiectului. A fost monitorizată reflectarea în presă a proiectului desfăşurat de Liga Pro Europa, alături de dezbaterea publică privind prezenţa simbolurilor religioase în şcoli. Au fost studiate sesizările înanitate de cultele religioase, asociaţiile neguvernamentale sau persoane private Consiliului Naţional pentru Combaterea Discriminării în care se semnalează cazuri de discriminare religioasă.

1.6. Echipa proiectului şi colaboratorii

Titularul proiectului este Liga Pro Europa (LPE), „asociaţie cultural-civică şi de drepturile omului, independentă, neguvernamentală, nepartizană şi non-profit, care doreşte să contribuie prin toate mijloacele legale la integrarea României în Europa şi la promovarea valorilor europene în România, a principiilor conţinute în Platforma sa din 30 decembrie 1989, consolidarea societăţii civile, a democraţiei şi pluralismului, la respectarea demnităţii umane şi a drepturilor universale ale omului, la eliminarea tuturor formelor de discriminare etnică, lingvistică, culturală, religioasă sau sexuală, la stimularea dialogului social în scopul dezamorsării situaţiilor de tensiune sau conflict izvorîte din necunoaştere, prejudecăţi sau interese egoiste." (*Statutul LPE*, art.3 şi 4) Publicaţia teoretică a LPE, revista *Altera* publică permanent începînd din anul 1995, mai ales în cadrul rubricii *Ecumenica*, articole şi studii referitoare la relaţiile interconfesionale, modelele europene ale acestora, analize şi studii de istorie a religiilor din Transilvania sau din lume, concentrîndu-se mai ales pe aspectele dialogului interconfesional.

Echipa care a desfăşurat cercetarea şi a elaborat raportul a fost coordonată de Smaranda Enache, co-preşedinta Ligii Pro Europa şi a fost formată din Liviu Andreescu, doctor în ştiinţe politice, Laura Ardelean, sociolog, master în comportament colectiv, Emil Moise, profesor de filozofie, doctorand la SNSPA, Judit-Andrea Kacsó, jurist, Remus Cernea activist pentru drepturile omului şi Elek Szokoly, publicist.

Au colaborat monitorii locali: Emil Moise (Buzău), Daniela Loredana Bălteanu (Bucureşti), Maria Kovács (Cluj), Mirela Băloi (Craiova), Zoltán Salló (Miercurea Ciuc), Andra Dobrea (Iaşi), Georgeta Buzás (Odorheiu Secuiesc), Bogdan Stana (Satu Mare), Liliana Ciobotea (Timişoara), Andrei Luchici (Tulcea).

2. Norme şi practici în educaţia religioasă din şcolile publice

2.1. Scurt istoric al predării religiei în şcoli după căderea comunismului

Introducerea educaţiei religioase în România după 1989 reprezintă un proces puţin cercetat. Prin urmare, o mare parte dintre detaliile sale rămîn deocamdată slab cunoscute. Printre puţinele analize disponibile se numără un studiu din 2005, semnat de Lavinia Stan şi Lucian Turcescu[16] şi cercetarea lui Emil Moise, care conţine şi un important studiu de caz. Ambele au constituit puncte de referinţă pentru această secţiune.

Conform lui Stan şi Turcescu, iniţiativa organizării de ore de educaţie religioasă în cadrul şcolilor de stat din România a pornit imediat după Revoluţia din 1989, mai exact în luna ianuarie a anului următor. Adică, cum notează autorii, cu mult „înainte ca autorităţile post-comuniste să aibă răgazul să întreprindă reforme în sistemul de învăţămînt". Iniţiativa a aparţinut lui Nicolae Stoicescu, Ministru al Cultelor în scurta perioadă post-decembristă de existenţă a acestei instituţii şi ulterior ambasador al României în Grecia, laolaltă cu Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe. S-a avut iniţial în vedere un sistem de ore facultative în ciclurile preuniversitare, fără notarea elevilor. Programa era menită să ofere, conform Mitropolitului Daniel al Moldovei şi Bucovinei, actualul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, o alternativă nu doar faţă de „umanismul ateu" al vremurilor comuniste, ci şi faţă un anume „umanism nihilist" care ar fi fost livrat şcolarilor după Revoluţie.

Un prim pas formal în procesul de introducere a educaţiei religioase în şcolile de stat l-a reprezentat semnarea unui protocol, cu puţin înainte de începerea anului şcolar 1990-1991, între Ministerul Învăţămîntului şi Biserica Ortodoxă. Prin protocol, „educaţia moral-

religioasă" era introdusă oficial în curriculumul şcolilor publice din ţară ca disciplină facultativă şi opţională, cu un conţinut ecumenic, predată de absolvenţii institutelor teologice din ţară. Prin limbajul său, mai ales prin acordarea unui statut dublu (disciplină opţională şi facultativă) orelor de educaţie moral-religioasă, protocolul a inaugurat seria de ambiguităţi care aveau să afecteze pînă azi statutul disciplinei „religie" în şcolile româneşti.

Conform analizei lui Stan şi Turcescu, principalele dificultăţi întîmpinate de BOR în implementarea proiectului său au ţinut mai puţin de rezistenţele diverselor organisme ale statului înaintea introducerii religiei în şcoli (lucru care s-a întâmplat, de pildă, în Rusia post-sovietică) şi mai degrabă de dificultatea de a organiza practic orele în cauză. Iar una dintre barierele principale ar fi constituit-o absenţa unui personal calificat care să ofere orele respective. Prin urmare, Biserica a mizat pe preoţi şi pe foarte scurte programe de pregătire profesională intensivă, precum cele organizate de Institutul Teologic bucureştean între 16 şi 27 iulie 1990, urmînd ca participanţii (în număr de altfel relativ redus) să pregătească mai departe preoţii din eparhii. Folosirea absolvenţilor de seminarii şi institute teologice a survenit abia la începutul lui 1991, cînd Ministerul Învăţământului şi Secretariatul de Stat pentru Culte (SSC) au emis o notă comună în acest sens. Totuşi, cum observă Emil Moise, preferinţa pentru folosirea preoţilor a persistat. În plus, SSC a păstrat un rol important în selectarea suplinitorilor pentru educaţia religioasă şi morală.

Aşadar, cu sprijinul unei serii de norme ministeriale emise în primii ani de după 1990, educaţia religioasă oferită în şcolile publice din România a avut iniţial o natură inconsecventă şi nesistematică, atît din cauza resurselor limitate (în special cele umane), cît şi al statutului ambiguu, de materie „tolerată", a orelor[17]. În avangarda iniţiativei s-a situat Biserica Ortodoxă, instituţia care îşi putea permite, datorită bazei sale teritoriale semnificative, să gestioneze o atare operaţiune pe scară largă.

Abia în 1995, odată cu adoptarea îndelung amînatei Legi a învăţământului, s-a finalizat „oficializarea" educaţiei religioase în şcoli. La Art. 9.1, Legea nr. 84/1995 prevedea următoarele: „Planurile învăţământului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ religia ca disciplină şcolară. În învăţământul primar religia este disciplină obligatorie, în învăţământul gimnazial este opţională, iar în

învățământul liceal şi profesional este facultativă. Elevul, cu acordul părintelui sau tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia şi confesiunea." Datorită intervenției ministrului de resort din acea vreme, Liviu Maior, o propunere prin care religia să reprezinte o materie opțională – în sensul strict al termenului de „opțional" –, statut ce ar fi presupus automat o competiție cu alte materii cu profil similar, nu a fost preluată în textul final. Motivația ministrului a fost cel puțin bizară: anume că o ofertă alternativă, adică un plus de opțiuni, ar încurca pe elevii puşi să facă o alegere. Argumentarea trăda, încă o dată, intenția autorităților de a impune religia ca o materie obligatorie în învățământul primar.

Imediat după adoptarea legii de Parlament, un număr de 57 de deputați au înaintat Curții Constituționale o petiție în care, printre altele, ridicau o obiecție de neconstituționalitate vizînd paragraful citat. În particular, s-a invocat încălcarea prevederilor Art. 1.3 („libera dezvoltare a personalității umane"), Art. 26.2 („Persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăşi..."), Art. 29 (privind „Libertatea conştiinței") şi Art. 45.5 („Autoritățile publice au obligația să contribuie la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală şi sportivă a țării.") Obiecția viza stipulația că în învățământul primar studiul religiei este materie obligatorie.

Citînd cîteva articole din *Constituție* (privind garantarea învățământului religios, libertatea de constrîngerea de a adera la o credință religioasă, dreptul părinților şi tutorilor de a asigura educația copiilor minori) şi o serie de instrumente internaționale,[18] Curtea Constituțională, în decizia sa nr. 72 din 18 iulie 1995, a preferat un traseu ocolit şi un argument întortocheat. În loc să recunoască direct caracterul anti-constituțional al Art. 9.1 din lege, Curtea l-a învestit pe acesta cu un sens practic opus înțelesului său intuitiv. Mai exact, a argumentat Curtea, prevederea în cauză *„permite însă* o interpretare conformă prevederilor constituționale". După care instanța a răstălmăcit sensul prevederii într-un mod care să fie compatibil cu restul garanțiilor oferite de Constituție şi de instrumentele internaționale citate: „Introducerea în învățământul primar a religiei, ca disciplină «obligatorie», nu înseamnă obligativitatea religiei pentru elevi, nesocotindu-se dreptul părintelui sau al tutorelui de a asigura educația copiilor minori potrivit propriilor

convingeri. Prin coroborarea tezei a doua cu cea finală din structura Art. 9 alin. (1) rezultă că *«obligativitatea» priveşte includerea religiei ca disciplină în planurile de învăţământ, religia şi confesiunea rămânînd să fie alese sau nu."*

Cu alte cuvinte, Curtea a dat un sens contra-intuitiv termenului „obligatoriu" din Art. 9.1 al *Legii învăţământului*. A perpetuat astfel o ambiguitate care, după cum am arătat, s-a manifestat încă de la începutul carierei educaţiei religioase din şcolile publice din România şi care mai persistă şi astăzi în modul concret în care se desfăşoară orele de religie în şcolile ţării. Cum s-a observat în analizele care au urmat deciziei Curţii Constituţionale, nu numai că instanţa a dat un sens forţat sensului Art. 9.1 din lege, dar prin compromisul ales a lăsat descoperită problema spinoasă a implementării prevederilor legale, căci – şi realitatea a demonstrat-o – e mult mai probabil ca cei implicaţi să acorde termenului „obligatoriu" sensul intuitiv, decît cel definit într-o decizie la care puţine persoane au acces. De altfel, prevalîndu-se de ambiguitate, Biserica Ortodoxă Română a prezentat constant pe website-ul său religia ca materie obligatorie.

Şirul ambiguităţilor a continuat atunci cînd, la mai bine de un an de la adoptarea *Legii învăţământului*, BOR a depus la Senat o iniţiativă cetăţenească sprijinită de semnăturile a 1.049.853 de „credincioşi", vizînd modificarea deja disputatului Art. 9.1. Conform cererii, paragraful citat ar fi trebuit înlocuit cu formula „Planurile învăţământului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ religia ca disciplină şcolară de bază. Participarea la orele de religie se va face în funcţie de apartenenţa religioasă şi confesională." Conform procedurii, iniţiativa a ajuns pe masa de lucru a Curţii Constituţionale, care a luat o decizie în luna aprilie a anului 1997. Relevant, în context, se dovedeşte punctul de vedere exprimat de ministerul de resort, căci, din nou, acesta ocoleşte chestiunea de fond, oprindu-se mai curînd asupra unor probleme procedurale. Prin adresa nr. 9304/1997 Ministerul observă, astfel, că în *Legea învăţământului* nu există noţiunea de „disciplină de bază". Apoi, în mod straniu, că „Introducerea religiei ca disciplină obligatorie nu va avea consecinţe negative asupra elevilor care nu aparţin unei credinţe şi confesiuni dintre cele recunoscute..." În fine, defineşte termenii „obligatoriu" şi „opţional" într-un mod care sugerează convingător că sensul primului nu corespunde celui dat de Curtea Constituţională în decizia acesteia din 1995 („*Dacă religia devine*

disciplină obligatorie, nu există alternativă, iar dacă este disciplină opțională, cei care nu doresc să studieze religia vor studia o altă disciplină școlară din pachetul de discipline opționale din planul de învățământ în care este cuprinsă și religia.")

În *Hotărârea* sa cu nr. 1 din 16 aprilie 1997, Curtea Constituțională a decis, după verificarea îndeplinirii condițiilor formale necesare inițiativei, că „inițiativa legislativă este constituțională, *dacă se respectă*, conform art. 29 alin. (1) si (6) din Constituție, *dreptul părinților sau al tutorilor de a asigura potrivit propriilor convingeri educația copiilor minori a căror răspundere le revine*." Desigur, tocmai o asemenea garanție lipsea din textul paragrafului propus de Sfîntul Sinod pentru a înlocui prevederea corespondentă din *Legea învățământului.*

Probabil ultimul moment fundamental în istoria de pînă acum a educației religioase în școlile de stat din România l-a reprezentat *Ordonanța de urgență nr. 36/1997*, răspunsul autorităților înaintea presiunilor de a modifica Legea învățământului. Articolul 9.1 a primit următoarea definiție, care a redus ceva din ambiguitățile inițiale. Prevederile relevante, nou introduse, ale Art. 9 au luat forma următoare: „(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină."

După cum se poate observa, textul Legii amendat și republicat în 1999 preschimbă o ambiguitate (caracterul „obligatoriu") în alta (statutul de „parte a trunchiului comun"). Tensiunea dintre această prevedere și caracterul facultativ („elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină...") nu a trecut neobservată. Deputatul Alexandru Brezniceanu a notat că prevederile alineatului (1) „înseamnă că învățământul religios, în învățământul preuniversitar, la toate nivelurile este obligatoriu." Prin urmare, deputatul a propus un amendament care ar fi evitat această „tentă de obligativitate" și anume: „În învățământul preuniversitar, la toate nivelurile studiul religiei este

garantat prin curriculum şcolar." Deşi susţinut şi de alte voci, amendamentul clarificator a fost respins. Totodată, s-a observat în şedinţele Parlamentului şi faptul că amendamentul ignoră decizia Curţii Constituţionale, care fixa limitele interpretării acceptabile a problemei obligativităţii. Ambele amănunte sugerează, încă o dată, tentaţia de a menţine ambivalenţele Legii învăţământului.

La finalul acestei scurte treceri în revistă a istoriei educaţiei religioase în România, credem că se pot trage cel puţin două concluzii generale:

• încă de la introducerea orelor de religie în România post-decembristă, nu mai tîrziu de anul 1990, predarea religiei s-a făcut într-un context marcat de neclarităţi şi ambiguităţi privind statutul orelor în contextul curriculumului şcolar;

• ambivalenţele în cauză au fost exploatate de Biserica Ortodoxă Română, dar nu numai încă de la început, de conivenţă cu o parte dintre actorii politici din ţară care au menţinut, cu ştiinţă, starea de incertitudine în privinţa statutului educaţiei religioase.

2.2. Statutul juridic al disciplinei religie – ambiguităţi şi confuzii

Principiile generale ale învăţământului preuniversitar se supun valorilor constituţionale şi ale legii generale a învăţământului. Conform *Constituţiei României*, art. 1 (3), „România este stat de drept, democratic şi social, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme" şi ca urmare, sunt garantate. Dominanţa acestei prevederi în sistemul instituţional românesc explică faptul că *Legea învăţământului* a preluat şi integrat enunţul de mai sus într-o formă aproape identică în art. 3 (2): „Idealul educaţional al şcolii româneşti constă în dezvoltarea liberă, integrală şi armonioasă a individualităţii umane, în formarea personalităţii autonome şi creative". Atunci cînd se referă la valorile comunitare, Constituţia alege în mod explicit „tradiţiile democratice ale poporului român – sintagma „poporul român" având sensul art. 4 (2): „România este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi, fără deosebire de rasă, de naţionalitate, de origine etnică, de limbă, religie..." şi „idealurile revoluţiei din decembrie 1989 (art. 1 (3))". Cu

alte cuvinte, nu orice tradiție reprezintă o valoare supremă, ci doar acelea care în Legea învățământului sunt identificate drept „tradiții umaniste" (art. 3 (1)).

Principiile de mai sus corespund în spirit și în detaliu valorilor Uniunii Europene, din care face parte România, care au căpătat o formulare precisă și perenă, cu forță doctrinară, în textul *Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa* unde, la titlul *„Valorile Uniunii"*, art. I-2, stă scris: „Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, a libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați". Și pentru a exclude orice ambiguitate cu privire la reperul suprem pentru Uniunea Europeană, *Carta Drepturilor Fundamentale,* parte din *Tratat*, enunță în preambul: „Uniunea situează persoana în centrul acțiunii sale..." Nu e deloc surprinzător că, la rîndul ei, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale,* instrument al Consiliului Europei, obligatoriu pentru România, revine asupra aceloraşi idei, în *Preambul* afirmînd „ataşamentul profund față de aceste libertăți fundamentale care constituie temelia însăşi a justiției şi păcii în lume şi a căror menținere se bazează în mod esențial (...) pe o concepție comună şi un respect comun al drepturilor omului (...)".

În analiza pe care o facem problematicii educației religioase în învățământul public, avem în vedere cerința *Constituției României* din art. 32 (7): „În şcolile de stat, învățământul religios este organizat şi garantat prin lege". Ca urmare, în unitățile de educație publică din România trebuie asigurată posibilitatea elevilor de a urma un învățământ religios. Acest enunț *nu* (s.n) determină ceea ce trebuie să înțelegem prin sintagma „învățământ religios". *Constituția* nu stabileşte că ar fi vorba despre „învățământ confesional" sau despre informații referitoare la istoria şi conținutul religiilor. Știm doar că prevederea constituțională trebuie să fie compatibilă cu toate celelalte prevederi din *Constituția României.*

În România, relația religiei cu educația (şcolară) a fost reglementată prin *Legea 84* din 24 iulie 1995[19] – *Legea învățământului* – modificată şi republicată în 1999[20]:

Articolul 9 al Legii prevede:

(1) Planurile-cadru ale învăţământului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ Religia ca disciplină şcolară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinţilor sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia şi confesiunea.

(2) La solicitarea scrisă a părinţilor sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. In acest caz situaţia şcolară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează şi pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condiţiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.

În varianta iniţială, din 1995, în art. 9, alin. (1), teza a doua, *Religia* era reglementată ca disciplină *obligatorie* pentru învăţământul primar, *opţională* pentru învăţământul gimnazial şi *facultativă* pentru învăţământul liceal şi profesional[21].

În data de 25 iunie 1995, 57 de deputaţi au sesizat Curtea Constituţională asupra neconstituţionalităţii prevederilor art. 9 alin (1), teza a doua, susţinînd, în esenţă, că prin instituirea obligativităţii studiului religiei în ciclul primar se aduce atingere prevederilor constituţionale ale art. 1, alin. (3), teza privind „libera dezvoltare a personalităţii umane", ale art. 26 alin. (2) care prevăd că „persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăsi", ale art. 29 alin. (1), (2) si (6) privind libertatea conştiinţei şi ale art. 45 alin. (5) privind obligaţia autorităţilor publice de a contribui "la asigurarea condiţiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viaţa politică, socială, economică, culturală şi sportivă a ţării".

Prin *Decizia 72/1995 privind constituţionalitatea unor prevederi ale Legii învăţământului*[22], deşi menţionată în textul legii ca atare, *Religia* nu trebuia înţeleasă ca disciplină obligatorie, obligativitatea constînd numai în introducerea acestei discipline în planurile de învăţământ, religia şi confesiunea rămînînd să fie alese sau nu.

Interpretarea Curţii Constituţionale oferă o variantă de îmbinare a *Legii învăţământului* cu legislaţia internaţională şi naţională într-un cadru legislativ coerent, eliminînd astfel interpretările conform cărora disciplina *Religie* este obligatorie.

În varianta modificată şi republicată a *Legii învăţământului*, din 1999, deşi este eliminată prevederea care susţine caracterul de disciplină obligatorie al *Religiei*, ca şi prevederea similară cu referire la caracterul opţional al acestei discipline, caracterul disciplinei *Religie*

este, din nou, unul ambiguu, aceasta figurînd ca obligatorie (*parte a trunchiului comun*, art. 9, alin 1), dar cu statut de disciplină opţională (*elevul poate să nu frecventeze orele de religie*, art. 9, alin 2).[23] Nici statutul de disciplină *opţională*, pentru *Religie*, nu este însă suficient clarificat, întrucît opţiunea de a nu frecventa această disciplină nu este condiţionată de alegerea altei discipline din pachetul de discipline opţionale din planul de învăţămînt, existînd posibilitatea – conform art. 9, alin. 2 – încheierii situaţiei şcolare fără această disciplină, ceea ce îi conferă şi caracterul de disciplină *facultativă*.

Este evident, în urma analizei sub aceste trei planuri, că *Religia* are caracter de disciplină facultativă. Menţionarea, în textul legii, a celorlalte două variante, nu face decît să îngreuneze opţiunile în privinţa alegerii acestei discipline, mai exact în privinţa *renunţării* la frecventarea orelor acestei discipline.

Caracterul de disciplină facultativă al disciplinei *Religie* este menţionat şi în lucrările de specialitate de drept constituţional. În lucrarea *Drept constituţional şi instituţii politice* (Editura All Beck, Bucureşti, p. 172) Ioan Muraru şi Elena Simina Tănăsescu consideră că „legea va trebui să prevadă explicit că învăţămîntul religios în şcolile de stat este facultativ, numai o asemenea prevedere dînd satisfacţie deplină libertăţii conştiinţei şi mai ales dreptului părinţilor sau tutorilor de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educaţia copiilor minori a căror răspundere le revine", Ioan Muraru fiind preşedintele Curţii Constituţionale din România, la data publicării.

Ambiguitatea legislativă este continuată şi în unele acte normative cu caracter de lege, prin care se atentează la mecanismul de asigurare a libertăţii religioase.

Astfel, Ordinul nr. 3670/17.04.2001[24] cu privire la aplicarea planurilor-cadru de învăţămînt pentru liceu în anul şcolar 2001-2002, în contradicţie cu *Legea învăţămîntului* (art. 9), anulează caracterul de disciplină facultativă pentru disciplina *Religie*:

(...) Luînd în considerare faptul că învăţămîntul din România trebuie să contribuie la formarea la elevi a unei personalităţi active, motivate şi creative, capabile de opţiune şi de decizie, Ministrul Educaţiei şi Cercetării dispune:

(...) Art.5. Conform art. 9 din *Legea învăţămîntului*, „planurile-cadru ale învăţămîntului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ Religia ca disciplină şcolară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu

acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia şi confesiunea. La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze ora de religie.» În această ultimă situație, elevul îşi va alege, în locul disciplinei Religie, o disciplină opțională.

În unele dintre anexele *Ordinului Ministrului Educației* se prevede[25], printr- o notă sub un tabel că „elevii care nu studiază *Religia* îşi vor completa, în mod obligatoriu, schema orară cu un opțional ales în urma procesului de consultare".

Deşi invocă, în preambulul *Ordinului*, „formarea unei personalități capabile de opțiune şi decizie", Ministrul Educației şi Cercetării, printr-o notă în subsolul unui tabel, care contrazice chiar *Legea învățământului*, restricționează libertatea religioasă: dacă un/ o elev/ elevă (*la solicitarea scrisă a părinților...*) va dori să nu mai frecventeze orele disciplinei *Religie* (să presupunem că şi-a schimbat religia) la mijlocul semestrului al II- lea, nu va putea să-şi mai aleagă un opțional, ceea ce va determina continuarea disciplinei *Religie*, împotriva dorinței (şi a voinței) legitime a elevului/ elevei.

Anularea caracterului de disciplină facultativă este evidențiată din nou începînd cu anul şcolar 2005-2006, prin *Ordinul Ministrului Educației*, nr. 5718/22.12.2005.

În conformitate cu art. 9 din *Legea învățământului 84/1995*, republicată, cu modificările şi completările ulterioare, „(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ Religia ca disciplină şcolară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia şi confesiunea. (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie". În această ultimă situație elevul îşi alege, în locul disciplinei *Religie*, o disciplină opțională.

Din nou, se poate observa că, prin ordinul ministrului educației, act inferior unei legi, se schimbă ultima precizare, fiind înlocuită cu alta semnificativ diferită şi care afectează grav libertatea de conştiință a copilului.

În concluzie, Legea învățământului *a interpretat în propriul interes* (s.n.) legea fundamentală stipulînd *caracterul confesional* (s.n.) al învățământului religios.

Sistemul educației religioase creat prin aplicarea Legii şi a

normelor auxiliare introduse prin hotărîri ale ministrului – în particular, prin protocoalele dintre Ministerul Învățămîntului şi culte –, suportă toate observațiile legate de introducerea unor elemente de obligativitate. Acestea sunt numeroase şi au caracter atît procedural, cît şi la nivelul conținutului disciplinei „Religie". În plan practic, încălcarea libertății de gîndire, conştiință şi religie şi a interesului superior al copilului în cadrul sistemului educației religioase atinge cote îngrijorătoare şi datorită lipsei de cunoaştere ori a cadrelor didactice, inspectorilor şi funcționarilor din MEC. Personalul implicat în acest sistem nu este informat asupra prevederilor legislative, aşa cum a reieşit şi din dezbaterile locale organizate de Liga Pro Europa.

Cercetarea atentă şi corelată a cadrului constituțional şi legislativ al României duce la concluzia că disciplina „Religie" nu poate fi considerată obligatorie, iar sistemul educației religioase nu poate introduce elemente de obligativitate. Practica încurajată de MEC contrazice însă acest cadru legal. Înseşi prevederile actuale ale *Legii învățămîntului* sînt menite să deruteze părinții şi elevii, iar din informațiile şi răspunsurile la cercetarea inițiat de LPE reiese cu claritate că nici pentru profesori, nici pentru elevi „opțional", în cazul studiului religiei, nu înseamnă posibilitatea de a alege.

De altfel, opțiunea pentru religie – alt şiretlic al Legii învățămîntului –, nu se face în scris, ci în urma repartizării automate a elevilor pe grupe confesionale în funcție de religia declarată. Declararea religiei de către elevi într-o şcoală publică ridică întrebări serioase privind protecția datelor personale. Numai elevii care refuză să frecventeze orele de religie sau optează pentru o confesiune căreia nu i se asigură predarea în şcoală, vor fi obligați să depună o cerere scrisă pentru a li se permite aceasta, ceea ce introduce o nouă discriminare procedurală găzduită de Legea însăşi.

Dacă guvernele încearcă să îndoctrineze copiii conform unei anumite religii sau ideologii, dreptul internațional şi jurisprudența însă introduc limite stricte. Educația religioasă obligatorie în şcolile publice este interzisă, iar „educația etică" este permisă numai dacă este prezentată într-o manieră neutră. Această teză nu înseamnă doar că disciplina „Religie" nu poate fi aşezată în rînd pe lista disciplinelor obligatorii, ci şi faptul că sunt interzise orice elemente procedurale care pot exercita o coerciție asupra elevilor, „împingîndu-i" sau „îndemnîndu-i" să urmeze disciplina „Religie", ori impunerea unor

ritualuri confesionale, chiar dacă elevul a optat pentru disciplina respectivă. În concluzie, este ilegală înscrierea elevilor la disciplina „Religie" fără o solicitare explicită, verificabilă, semnată de aceştia sau de părinţii/tutorii lor, de a urma disciplina respectivă; la fel, este contrară principiului non-obligativităţii aşezarea orelor de „Religie", în orar ca materie inclusă în trunchiul comun, astfel încît să se creeze dificultăţi elevilor care nu vor să le urmeze; este interzisă ameninţarea elevilor sau orice alte forme de presiune în cazul în care aceştia refuză înscrierea la disciplina „Religie", ori dacă se hotărăsc să renunţe la urmarea ei în timpul anului şcolar ; este inacceptabilă sancţionarea ori ameninţarea cu sancţiunea a elevilor care refuză să meargă duminica la slujbe religioase. Este abuzivă, obligarea copiilor şi a cadrelor didactice să participe la slujbele, ceremonialele sau manifestările religioase ce au loc la începutul anului şcolar în unităţile publice de învăţămînt sau în timpul anului şcolar cu ocazia diferitelor evenimente. Sînt, de asemenea, condamnabile orice încercări de a crea confuzie asupra caracterului non-obligatoriu al disciplinei „Religie".

Tendinţa cea mai îngrijorătoare este că, deşi Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului a primit o serie de critici venite din partea organizaţiilor neguvernametale şi a unor organizatii şi organisme internaţionale, nu dovedeşte intenţia de a le lua în considerare, ci dimpotrivă, pare decis să accentueze caracterul ilegal şi discriminatoriu al statutului actual al disciplinei religie în şcolile publice.

Recentul pachet de legi ale educaţiei, cuprinzînd Legea învăţămîntului şcolar, Legea învăţămîntului superior şi Legea privind statutul personalului didactic, supus dezbaterii publice, traduce intenţia MECT de a consacra disciplina religie ca obligatorie, ceea ce sugerează o adevărată „contrareformă" în raport cu acest cadru general şi a produs o adevărată consternare, legea sfidînd pe ansamblul său şi în formulările de amănunt tot ceea ce sistemul normativ românesc a încercat să dezvolte timp de 17 ani, în rezonanţă cu mediul european în care s-a integrat România. Proiectul de lege a învăţămîntului şcolar încalcă principiul non-obligativităţii educaţiei religioase atunci cînd:

• se referă la statutul religiei într-un mod menit să creeze mai curînd confuzie (respectiv, să întărească confuziile deja existente) în legătură cu statutul ei – obligatoriu ori neobligatoriu;

• cere solicitarea scrisă a părintelui sau a tutorelui legal instituit ori a elevului de peste 10 ani exclusiv în cazul materiei „Educație moral-religioasă", ceea ce sugerează că înscrierea la disciplina „Religie" se face automat.

• tratează disciplina „Religie" în mod diferit de alternativa sa (pentru urmarea celei din urmă se solicită o cerere specială, inexistentă în cazul celei dîntîi), privilegiază automat „Religia" în raport cu „Educația moral-religioasă".

De altfel, legislația internă este în mod activ implicată în excluderea prevederilor abuzive amintite mai sus. Astfel, conform *Codului Penal*, art. 318: „fapta de a obliga o persoană, prin constrîngere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult se pedepseşte cu închisoare de la o lună la 6 luni". Iar art. 5 (5) al Legii nr. 489/2006 privind libertatea religioasă şi regimul general al cultelor interzice „prelucrarea datelor cu caracter personal legate de convingerile religioase sau de apartenența la culte, cu excepția desfăşurării lucrărilor de recensămînt național aprobat prin lege sau în situația în care persoana vizată şi-a dat, în mod expres, consimțămîntul pentru aceasta". Nu poate avea loc înscrierea elevilor la disciplina „Religie" fără prelucrarea unor date cu caracter personal legate de apartenența la culte, or, aceasta presupune consimțămîntul verificabil – deci scris. O altă problemă pe care o ridică actualele prevederi ale proiectului priveşte intenția acestuia de a transforma „Religia" într-o disciplină opțională, în condițiile în care nu există nici un fel de referiri la conținutul disciplinei „Educație moral-religioasă".

Pentru a nu exista nici o presiune ca elevii să se înscrie la disciplina „Religie", e necesar ca „Educația moral-religioasă" să fie perfect disponibilă în fiecare şcoală din România pe toată perioada în care este planificată educația religioasă, adică de la clasa I la a XII-a în sistemul actual. Din păcate, predarea religiei pe baze confesionale a produs deja unele dezechilibre severe. Gabriel Andreescu arata că „numărul studenților din învățămîntul teologic universitar a ajuns la 12.444, dintre care 6.514 la secția de teologie pastorală. Necesarul de preoți pentru întreaga țară nu depăşeşte 11.000"[26], iar la o evaluare sumară, este evident că nu există astăzi şi nici nu se întrevede în anii ce urmează apariția unui număr de

absolvenți de filosofie şi ştiințe politice care să acopere necesarul unei discipline studiată din clasa I pînă în clasa XII-a. Atîta timp cît elevilor nu le este asigurat acest necesar, nici „Religia" nu poate căpăta statutul de disciplină opțională, cu atît mai puțin obligatorie.

Reglementarea disciplinei Religie, care are un caracter confesional, trebuie să țină cont de prevederile imperative ale legislației privind drepturile copilului. În conformitate cu prevederile art. 25 din *Legea 272/2004 privind protecția şi promovarea drepturilor copilului*, copilul are dreptul la libertatea de gîndire, de conştiință şi de religie, iar în conformitate cu prevederile art. 24, alin (2), în orice procedură administrativă care îl priveşte, copilul are dreptul de a fi ascultat, fiind obligatorie ascultarea copilului care a împlinit vârsta de 10 ani (pînă la 10 ani această obligație fiind exercitată în legătură cu copilul, dacă se consideră necesar, sau cu părinții acestuia în caz contrar).

Dreptul de a fi ascultat conferă copilului posibilitatea de a cere şi de a primi orice informație pertinentă, de a fi consultat, de a-şi exprima opinia şi de a fi informat asupra consecințelor pe care le poate avea opinia sa, dacă este respectată, precum şi asupra consecințelor oricărei decizii care îl priveşte (art. 24, alin (3)). În cadrul procesului instructiv-educativ, copilul are dreptul de a fi informat asupra drepturilor sale precum şi asupra modalităților de exercitare a acestora (art. 1, alin (2), art. 48, alin (2)).

Fiecare unitate publică de învățămînt are obligația de a informa copiii şi părinții acestora în legătură cu caracterul facultativ al disciplinei Religie şi de a se asigura că părinții elevilor/elevelor – sau elevii/elevele de peste 16 ani – care urmează cursurile disciplinei Religie au solicitat, în mod explicit, frecventarea acestora.

În fine, prin Decizia nr. 72/1995, Curtea Constituțională care a statuat că disciplina Religie nu poate fi obligatorie pentru elevi, obligativitatea privind doar considerarea religiei ca disciplină în oferta şcolară (prin includerea în planurile de învățămînt), religia şi confesiunea „rămînînd să fie alese sau nu", obligă Ministerul Educației şi Cercetării să întreprindă reformele necesare pentru a readuce predarea religiei în legalitate.

Din chestionarele aplicate, ca şi din dezbaterile locale organizate în acest proiect reiese şi că doar 7,8% dintre elevele/ elevii intervievate/ intervievați ştiu că ora de religie este facultativă, putînd fi încheiată

situația școlară fără a se alege o altă disciplină în loc. Nici cadrele didactice nu dovedesc cunoașterea legislației în acest domeniu, deși cadrele didactice care au și rol de diriginte/dirigintă sunt obligate să informeze copiii și părinții cu referire la caracterul facultativ al disciplinei *Religie*. Nici conducerile școlilor nu cunosc problematica sau, în cazurile în care o cunosc, nu transmit informațiile în mod suficient de pertinent. Nici la nivelul inspectoratelor școlare lucrurile nu sunt suficient clarificate. Astfel, într-un articol publicat în revista *Glasul adevărului*, nr. 140/2005, cu referire la educația religioasă în școlile publice din România, autorul menționează că „învățământul religios nu este facultativ, ci OBLIGATORIU" și se semnează Pr. Prof. Dr. Paul Negoiță, Inspector școlar de Religie Buzău.

2.3. Statutul cadrelor didactice care predau religia

Predarea religiei după model confesional afectează și statulul cadrelor didactice care predau această disciplină. În prezent, statutul cadrelor didactice care predau religia se supune atît regimului general al statutului cadrelor didactice, cît și unui regim special care nu se regăsește în cazul cadrelor didactice de altă specialitate.

Conform *Legii nr.128/1997 privind statutul personalului didactic*, definiția acestuia este:

Art.3. (1) Personalul didactic cuprinde persoanele din sistemul de învățământ responsabile cu instrucția și educația.

(2) Din personalul didactic pot face parte persoanele care îndeplinesc condițiile de studii prevăzute de lege, care au capacitatea de exercitare deplină a drepturilor, o conduită morală conformă deontologiei profesionale și sunt apte din punct de vedere medical pentru îndeplinirea funcției.

Legea prevede clar că „persoanele care îndeplinesc condițiile de studii prevăzute de lege" pot face parte din personalul didactic, iar cazurile de incompatibilitate cu funcția didactică sînt enumerate în lege:

Art. 4. (1) Încadrarea și menținerea într-o funcție didactică sau didactică auxiliară, precum și într-o funcție de conducere, de îndrumare și de control sunt condiționate de prezentarea unui certificat medical, eliberat pe un formular specific elaborat de Ministerul Învățământului împreună cu Ministerul Sănătății. Incompatibilitățile de ordin medical cu funcția didactică sunt stabilite

prin protocol între cele două ministere menționate.

(2) Nu pot ocupa posturile menționate la alin. (1) persoanele lipsite de acest drept, pe durata stabilită printr-o hotărâre judecătorească definitivă de condamnare penală.

(3) În situații de inaptitudine profesională de natură psihocomportamentală, conducerea unității sau a instituției de învățământ poate solicita, cu acordul consiliului profesoral sau al consiliului facultății, un nou examen medical complet. Aceeași prevedere se aplică, în mod similar, funcțiilor de conducere, de îndrumare și de control, precum și personalului din unitățile conexe învățământului.

(4) Nu pot ocupa posturile didactice, de conducere sau de îndrumare și de control în învățământ persoanele care desfășoară activități incompatibile cu demnitatea funcției didactice, cum sunt:

a) prestarea de către cadrul didactic a oricărei activități comerciale în incinta unității de învățământ sau în zona limitrofă;

b) comerțul cu materiale obscene sau pornografice scrise, audio sau vizuale;

c) practicarea, în public, a unor activități cu componență lubrică sau altele care implică exhibarea, în manieră obscenă, a corpului.

(5) Personalul didactic, didactic auxiliar, de îndrumare, de conducere și de control, care se consideră nedreptățit, poate solicita o expertiză a capacității de muncă.

Legea nu prevede nici o situație de ingerință a unei terțe entități, în cazul nostru a unei entități de drept privat, cum este Biserica, în reglementarea de incompatibilități. Cu toate acestea, inconsecvența legislativă face ca *Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor* să prevadă expres următoarele:

Secțiunea a 5-a - Învățământul organizat de culte

Art.32 – (1) În învățământul de stat și particular, predarea religiei este asigurată prin lege cultelor recunoscute.

(2) Personalul didactic care predă religia în școlile de stat *se numește cu acordul cultului pe care îl reprezintă, în condițiile legii.* (s.n.)

(3) În cazul în care un cadru didactic *săvîrșește abateri grave de la doctrina sau morala cultului* (s.n) cultul îi poate retrage acordul de a preda religie, *fapt ce duce la desfacerea contractului individual de muncă* (s.n.).

Prin aceste prevederi, *Legea cultelor*, aspru criticată de organizațiile de drepturile omului, dar adoptată tot în forma impusă de pactul dintre politicieni şi Biserică, devine superioară *Codului Muncii* şi *Legii privind statutul personalului didactic*! Apare o categorie de persoane, profesorii de religie, care au un statut special şi sînt evaluați după norme impuse de „doctrina sau morala cultului", devenind incompatibile pentru predarea unei discipline în învățămîntul de stat ca urmare a, de exemplu, unui divorț (biserica catolică nu recunoaşte divorțul), a dezvelirii capului la femei (islamul religios impune purtarea hijaabului) etc. Nu mai vorbim de cazul unui ateu, care, oricît de bine ar fi pregătit teoretic şi oricîte titluri ştiințifice ar deține, nu ar putea preda religie într-o şcoală publică din România. Ar fi ca şi cum unui adept al teoriei creaționiste (şi sînt destui între cadrele didactice) i s-ar interzice să predea disciplina biologie care cuprinde şi teoria evoluționistă.

Din aceste motive, statutul cadrelor didactice care predau disciplina religie în şcolile publice din România este unul paradoxal: pe de o parte, este un statut excepțional şi, pe de altă parte, unul discriminatoriu prin comparație cu al celorlalte cadre didactice. Excepțional, deoarece aceste cadre beneficiază, în special dacă sînt de confesiune ortodoxă, de o serie de privilegii de promovare care nu se regăsesc în situația celorlalte cadre didactice; discriminatoriu, deoarece profesorii de religie, în ciuda faptului că posedă o diplomă legal recunoscută de statul român, fiind cel mai adesea absolvenți de studii de teologie sau asimilate ale unor universități acreditate de stat, nu pot preda obiectul pentru care dețin diplomă valabilă fără acordul cultului a cărui religie o predau.

Un handicap serios pentru profesorii de religie îl constituie faptul că, pregătiți în sistemul universitar tot pe baze confesionale, au o specializare îngustă, care nu le permite predarea disciplinei generice „religie", ci doar a confesiunii proprii. Ei nu sînt profesori de religie, ci profesori de religie ortodoxă, catolică, protestantă etc. În această specializare îngustă şi exclusivă se regăseşte spiritul limitat al înțelegerii instituționale generale a problemei predării religiei în şcoli, modelul românesc fiind extrem de contradictoriu şi inconsecvent. În aparență unul foarte liberal – asigură teoretic studiul fiecărei religii –, în esență el se dovedeşte a fi un sistem impermeabil, cu parcursuri paralele, în care disciplina religie fidelizează în confesiunea proprie

şi izolează faţă de celelalte confesiuni. Este încă o dovadă că predarea religiei în şcoala românească actuală nu este rodul unei reflecţii psiho-pedagogice asupra unui obiect de studiu, ci copia fidelă a menirii Bisericii în societate, aşa încît fidelizarea şi îndoctrinarea iau locul informării şi formării.

În cadrul dezbaterilor locale organizate pe parcursul acestui proiect, reprezentanţii Ligii Pro Europa au putut constata, în discuţii particulare, şi alte fenomene alarmante. La Iaşi, bunăoară, profesorii de religie s-au temut să-şi expună opiniile personale în plen, dar în discuţii particulare au mărturisit că resimt un acut disconfort profesional care izvorăşte tocmai din dubla lor subordonare, faţă de sistemul de învăţămînt public şi faţă de ierarhia administrativă a cultului căruia îi aparţin. Selecţia cadrelor care predau religia nu e lipsită de elemente de clientelism şi nepotism. Situaţia familială a profesorului de religie este motiv de marginalizare, întregistrîndu-se cazuri în care Biserica Ortodoxă sau cea Catolică refuză acordul de a preda religie profesorilor divorţaţi, mamelor singure sau cuplurilor ce trăiesc în uniune liber consimţită. Pe de altă parte, tot în cadrul dezbaterilor, reprezentanţii cultelor nu şi-au tăinuit satisfacţia faţă de această dublă servitute a profesorilor de religie, declarînd apăsat că este dreptul exclusiv al fiecărui cult să decidă cine este „demn" să predea religia.

Prin acceptarea acestei ingerinţe directe a cultelor în politica de cadre a unor instituţii publice, MECT a permis un abuz fără precedent şi a deschis calea discriminării profesorilor de religie, instituind o situaţie periculoasă de tratament inegal, încă o dovadă a faptului că politicile publice din domeniul educaţiei sînt dominate nu de servirea interesului superior al copilului, ci de interesele partizane ale unor entităţi private cum sînt cultele.

În cadrul dezbaterilor locale a mai reieşit şi faptul că inspectorii de religie, de cele mai multe ori preoţi ortodocşi, au o mentalitate medievală şi practică o timorare continuă a cadrelor didactice. Într-un judeţ, inspectorul de religie, preot ortodox, s-a prezentat în fruntea unei delegaţii de circa treizeci de profesori pe care i-a dirijat cu voce tare pe tot parcursul întîlnirii cum şi cînd să intervină, ridicînd tonul ori de cîte ori profesorii exprimau opinii care nu se încadrau în scenariul imaginat de inspector.

Tot în discuţii particulare, profesorii de religie şi-au exprimat frustrarea faţă de statutul incert al disciplinei religie, faţă de dispreţul

altor profesori, care consideră ilegitimă obligativitatea religiei şi ca atare consideră cadrele care predau religia ca protejați ai diferitelor culte. Profesorii de religie au transmis echipei proiectului temerea lor privind eliminarea studiului religiei în şcoli, ceea ce ar conduce la şomaj şi probleme sociale. Pe de altă parte, profesorii de religie nu au respins ideea predării religiei în mod generic, nu confesional, manifestîndu-şi disponibilitatea pentru a se perfecționa şi a participa la cursuri care să le permită această translatare spre predarea generică a religiei.

Titularizarea catedrelor de *Religie* ridică şi ea numeroase probleme, avînd ca scop şi efect asigurarea unor poziții întărite ale reprezentanților Bisericii în şcoli. Numai cadrele didactice titulare pot concura pentru posturile de directori ai unităților de învățămînt. Totodată, statutul de cadru didactic titular oferă posibilitatea de a ocupa funcții de şef de catedră sau de membru în diverse comisii. Solidaritatea pentru Libertatea de Conştiință a luat cunoştință de cazuri în care, deşi în conflict de interese, profesori de religie-preoți au intenționat să candideze pentru posturile de directori ai unităților de învățămînt[27].

O situație ilegală de ascensiune (cel puțin în privința puterii) a Bisericii, cu sprijinul instituțiilor publice, este evidențiată şi în scoaterea la concurs, în fiecare an[28], a posturilor titularizabile pentru disciplina *religie*. Pentru a putea fi oferită spre titularizare, în condițiile legii, o catedră trebuie să prezinte garanția viabilității pentru o perioadă de cel puțin 4 ani. Mai mult decît atît, conform *Metodologiei*, nu pot fi oferite spre concurs catedrele pentru discipline opționale.

Pe de o parte, aşa cum prevede legea, disciplina *religie* are caracter de disciplină facultativă, deci nu poate fi titularizabilă (decît ilegal); pe de altă parte, existînd garanția libertății religioase, asigurată de reglementările internaționale[29] şi de *Constituția României*, nu poate fi asigurată viabilitatea absolută unei catedre pentru disciplina *religie* – dat fiind că oricînd o persoană îşi poate schimba religia sau poate renunța la studiul religiei.

Un alt caz care ridică semne de întrebare este acela al selecției suplinitorilor. Deşi predarea disciplinei *religie* are loc în şcoli ale Ministerului Educației – şcoli publice, de stat -, prioritatea în decizii, în privința încadrării suplinitorilor, o dețin Secretariatul de Stat pentru Culte şi „conducătorul unității centrale de cult» (aceste aspecte

constituind unele dintre sursele *neînțelegerilor* în privința alegerii cadrului didactic, în unele şcoli).

Organizarea învățământului teoleogic, din care provine o proporție însemnată a cadrelor didactice care predau religie, relevă de asemenea aspecte contradictorii.

În alin. 3 al art. 9 *din Legea 84/1995*, republicată în 1999, se prevede că, la cererea cultelor recunoscute oficial de stat, organizarea învățământului teologic specific pregătirii personalului de cult şi activității social-misionare, în subordinea Ministerului Educației Naționale, se face „proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensământului oficial reactualizat".

Această restricție[30] nu este justificată întrucît, pe de o parte, în cadrul recensământului, la întrebarea privind religia „răspunsul nu este obligatoriu. Cel care este întrebat poate să declare religia de care aparține, poate să declare că este ateu sau poate să spună că este o problemă personală – şi atunci se va considera nedeclarat. Adică, spre deosebire de celelalte întrebări, are dreptul de a nu răspunde la această întrebare"[31].

Însă nici această situație nu este reglementată destul de clar întrucît, prin art 21, alin (1), lit b), şi alin (2), din Hotărîrea Guvernului nr. 680/2001, *privind organizarea şi desfăşurarea recensământului populației şi al locuințelor din România în anul 2002*[32], se stabileşte că *refuzul de a furniza personalului de recensământ informațiile prevăzute în formularele de înregistrare sau furnizarea de date eronate* sînt considerate contravenții pentru care *se aplică o amendă între 2 000 000 lei şi 10 000 000 lei.*

De asemenea, pe coperta I a formularului pentru recensământ, 2002, este trecută mențiunea „Cetățenii au obligația de a furniza recenzorului informații complete şi corecte", iar la capitolul IV: *Date privind persoanele înregistrate în gospodărie*, la pct. 17. *Religia*, există doar două rubrici (*Ortodoxă* şi *Altă religie*) fără a fi specificată şi posibilitatea neapartenenței la una dintre religii.

În interviurile realizate cu recenzori, aceştia au declarat că au existat persoane care nu ştiau ce să răspundă la întrebarea privind religia sau persoane care dădeau răspunsuri de tipul „treceți ce este toată lumea", sau „treceți ce au zis şi ceilalți".

Mai mult, deşi 84% din populația României se declară ca

aparţinînd confesiunii creştin-ortodoxe, sondajul Gallup din septembrie 2003, *„Intoleranţă, discriminare şi autoritarism în opinia publică"*, comandat de Institutul de Politici Publice arată că (doar) 49,8% dintre respondenţi/respondente cred în viaţa de după moarte, iar 42,3% consideră că este mai important să fii om bun decît să crezi în Dumnezeu, ceea ce contravine principiilor de bază ale creştinismului[33].

Pe de altă parte, *Conferinţa Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite pentru educaţie, ştiinţă şi cultură*, a adoptat la Paris, la 14 decembrie 1964 *Convenţia privind lupta împotriva discriminării în domeniul învăţămîntului*, care, la art. 3, lit d, susţine următoarele:

„În scopul de a elimina sau preveni orice discriminare în sensul prezentei Convenţii, Statele Participante îşi iau angajamentul să nu admită, în cazul unui ajutor eventual, dat sub orice formă, de către autorităţile publice instituţiilor de învăţămînt, nici o preferinţă sau restricţie bazate exclusiv pe faptul că elevii aparţin unui grup determinat." România a devenit parte la această Convenţie prin *Decretul 149 din 2 aprilie 1964 pentru ratificarea Convenţiei privind lupta împotriva discriminării în domeniul învăţămîntului*[34].

Dubla subordonare s-a vădit şi în evenimentul recent din 7 noiembrie 2007 cînd, în Aula Palatului Patriarhiei, a avut loc întîlnirea profesorilor de religie din Arhiepiscopia Bucureştilor. Manifestarea s-a desfăşurat cu binecuvîntarea şi în prezenţa PF Părinte Daniel, Arhiepiscop al Bucureştilor, Mitropolit al Munteniei şi Dobrogei şi Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Tema întrunirii, *„Religia în şcoala românească de azi. Exigenţe, probleme şi perspective"*, a fost dezbătută de aproximativ 300 de profesori de religie din şcoile din Arhiepiscopia Bucureştilor. La eveniment au participat reprezentanţi ai Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, ai inspectoratelor şcolare Bucureşti şi Ilfov, precum şi reprezentanţi în domeniu din cadrul Patriarhiei Române şi Arhiepiscopiei Bucureştilor.

În cadrul întîlnirii s-a prezentat realitatea existentă în ceea ce priveşte religia, dar, totodată, s-a prezentat şi un raport general al activităţilor didactice la disciplina religie din municipiul Bucureşti şi judeţul Ilfov, pe anul şcolar 2006-2007, precum şi perspectivele privind anul şcolar 2007-2008.

În cadrul întîlnirii, s-a prezentat şi rolul profesorului de religie, aşa cum este văzut de BOR:*„Profesorul de religie, un misionar şi un*

catehet" (s.n.). Prof univ. Vasile Timiş, inspector şcolar general pentru disciplina religie, în cadrul Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, a subliniat că, în ceea ce priveşte educaţia religioasă, trebuie să observăm valenţele şi implicaţiile religioase astăzi, în România şi în Europa. Dl. Timiş l-a numit pe profesorul de religie *un misionar şi un catehet* (s.n.) pentru toate celelalte categorii sociale şi în special pentru părinţii elevilor. „Cînd vorbim despre educaţia religioasă, în primul rînd cred că trebuie să ne gîndim la valenţele ei misionare. Cred că din această perspectivă, profesorul de religie este mai mult decît un simplu laic ce se ocupă cu educaţia religioasă. Cred că este un profesor, pe de o parte, şi în egală măsură, eu îl văd ca *un misionar şi ca un om ce face parte din structurile misionare ale Bisericii noastre* (s.n.) şi ale oricărei alte activităţi", a menţionat Vasile Timiş."[35] Este simptomatică lipsa oricărei referiri la *Legea învăţământului*, la interesul superior al copilului, la principiile societăţii pluraliste, din partea înaltului reprezentant al MECT.

Surprinde, desigur, că evaluarea predării religiei în învăţământul de stat se petrece la Patriarhie, nu la MECT.

Merită o menţiune specială apartenenţa religioasă a inspectorilor de religie. Într-o proporţie covîrşitoare, aceştia sînt de confesiune ortodoxă, mulţi dintre ei preoţi. Biserica Greco-Catolică a semnalat în repetate rînduri că nu este de acord cu acest aranjament şi îl consideră discriminator. În sesizarea depusă în toamna anului 2007 la CNCD de Florin Jula, Secretar al Comisiei pentru Educaţie Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma,[36] se arată că: „Nu sîntem de acord ca predarea religiei greco-catolice să fie coordonată de inspectorii de religie ortodoxă. În acest sens, solicităm ca Ministerul Educaţiei şi Cercetării să fie obligat să numească alături de inspectorul general de religie şi un inspector general din partea cultului greco-catolic. O astfel de numire ar fi de natură să contribuie la ameliorarea situaţiei predării orelor de religie greco-catolică în şcoli. Nu credem că argumentul lipsei resurselor financiare ar fi de natură să împiedice acest deziderat. Sîntem conştienţi că un preot ortodox nu are interesul ca predarea orelor de religie ale cultelor minoritare să se desfăşoare în condiţii optime. Nu este normal ca un inspector ortodox să avizeze delegaţiile semnate de un episcop greco-catolic!" Această situaţie este considerată de Biserica Greco-Catolică ca o ingerinţă a Bisericii Ortodoxe Române în activitatea

Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, dar și în activitatea altor culte, cu concursul mai mult sau mai puțin tacit al inspectoratelor școlare și al MECT. Prin acest fapt, MECT nu face decît să favorizeze cultul ortodox în defavoarea autonomiei cultelor recunoscută de *Constituția României* pentru toate cultele.

Este evident că în viitor vor fi tot mai numeroase petițiile și acțiunile în justiție ale cultelor religioase care se simt discriminate de modelul actual de predare a religiei. Cu atît mai mult, ar fi de dorit ca la nivelul MECT aceste cazuri să fie conștientizate și studiate cu atenție și să fie propuse măsuri de remediere.

2.4. Discriminarea elevilor și profesorilor aparținînd minorităților religioase

Legea învățămîntului, modificată și republicată, prevede la art. 9 că în cazul în care școlile nu pot asigura predarea religiei proprii unor grupe de elevi, aceștia pot studia religia la sediul cultelor. Societatea civilă a atras atenția în mai multe rînduri că această așa-zisă flexibilitate este pur și simplu o discriminare la adresa elevilor aparținînd minorităților religioase. Ei vor trebui fie să participe la orele de religie ale cultelor care pot întruni numărul necesar de elevi pentru predarea la școală, caz în care elevii minoritari, îndeosebi cei mici și cînd orele de religie sînt în mijlocul orarului, sînt tratați ca un auditoriu captiv și trebuie să participe, fără să fi optat pentru aceasta, la ore de religie alta decît religia pentru al cărei studiu au optat.

Alternativa, oferită generos elevilor aparținînd minorităților religioase, de a studia religia la cultul lor, constituie tot o discriminare, prin tratament inegal și nerespectarea egalității de șanse. Discriminarea elevilor minoritari a fost semnalată în mai multe rînduri inspectoratelor școlare județene și ministrerului.

Raportul Departamentului de Stat al SUA privind libertatea religioasă, menționează referitor la acest subiect: „Unele grupuri religioase minoritare recunoscute au susținut că școlile publice au refuzat să organizeze cursuri de religie pentru cultele respective. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Greco-Catolică, Biserica Baptistă și Martorii lui Iehova au semnalat, în continuare, astfel de cazuri. Potrivit acestor grupuri religioase minoritare, inspectorii de religie locali sunt, în multe cazuri, preoți ortodocși,

care neagă, în mod constant, acreditarea profesorilor de alte religii. Potrivit semnalărilor greco-catolice şi baptiste, unele autorităţi şcolare sau directori de şcoli au interzis accesul în şcolile lor profesorilor acestor religii. Inspectoratul Şcolar Judeţean Dolj a împiedicat, sub diferite pretexte, un preot baptist să predea ore de religie în satul Carcea, în anul şcolar 2006-2007, în ciuda unui număr de 19 elevi care au solicitat ore de religie baptistă. Grupurile religioase minoritare, inclusiv Biserica Greco-Catolică şi Biserica Baptistă, au afirmat, în mod credibil, că autorităţile au făcut presiuni asupra copiilor de altă religie să participe la ore de religie ortodoxă. Se pare că orele de religie ortodoxă au fost programate intenţionat în jurul prînzului, în unele şcoli, pentru ca toţi elevii să fie obligaţi să participe. De asemenea, Biserica Baptistă a semnalat faptul că unii directori de şcoli au refuzat să organizeze ore de religie baptistă chiar şi în zonele în care există un număr mare de baptişti. Biserica Baptistă a semnalat unele cazuri în care conducerea şcolii a încercat să facă presiuni asupra elevilor baptişti să-şi schimbe religia. Biserica Adventistă de Ziua a Şaptea s-a plîns, în continuare, de faptul că, din anul 2002, Inspectoratul Şcolar Judeţean Cluj a eliminat din programa şcolară două din cele trei ore de religie adventistă solicitate, deşi existau suficienţi elevi pentru trei ore".

La 28 decembrie 2006, Episopul Greco-Catolic de Oradea, Virgil Bercea, adresa MECT o petiţie prin care solicita, printre altele, asigurarea studierii religiei în şcoală de către elevii greco-catolici şi în cazul în care numărul lor este mai redus decît cel necesar formării unei grupe, titularizarea profesorilor care predau religia greco-catolică şi numirea unui inspector şcolar de religie greco-catolică la Inspectoratul Şcolar Judeţean Bihor. În adresa de răspuns nr. 10057 din 24 ianuarie 2007, Ministerul, sub semnătura ministrului de atunci, Mihai Hărdău, respingea punct cu punct cererile formulate de cultul minoritar greco-catolic. MECT considera că prin adresa nr.19283/ 2005 s-a creat posibilitatea pentru cultele care au în şcoli un număr mic de elevi pe clasă, să se organizeze învăţămînt simultan sau pe grupe de minim 10 elevi pentru studiul religiei. Prin excepţie, inspectoratele şcolare pot aproba grupe de cel puţin 7 elevi.

„Prin această adresă, se arată în răspunsul la petiţia Episcopului Bercea, MECT a oferit elevilor aflaţi în număr mic în şcoli, posibilitatea să studieze disciplina religie fie în şcoală, fie în spaţii puse la dispoziţie

de culte, venind în felul acesta în sprijinul dreptului elevului de a studia propria religie." Posibiliatea de a organiza cursuri în afara şcolilor era considerată de MECT „o dovadă de *flexibilitate* (s.n.), expresia voinţei de a spijini studierea cultelor religioase minoritare şi nu o excludere a lor din şcoală. Decizia aparţine inspectoratelor şcolare şi şcolilor". Mentalitatea MECT în privinţa obligaţiilor ce-i revin pentru a garanta egalitatea de şanse este tipică, întocmai ca şi practica de a transfera inspectoratelor şi şcolilor chestiunile insolvabile sau dificile. Responsabilii din MECT refuză să accepte că prin introducerea studiului religiei, pe baze confesionale, la toate nivelele şi în toate unităţile de învăţământ public, MECT îi revine sarcina de a asigura cadrul realizării acestui deziderat. *„Flexibilitatea"* de a trimite elevii minoritari la cultele cărora le aparţin pentru a studia religia în alte condiţii decît cele garantate de şcoală, în condiţiile neremunerării celor care performează această educaţie extraşcolară, constituie discriminare. În modul cel mai cinic cu putinţă, fără a oferi vreo soluţie la cele ridicate de reprezentantul cultului greco-catolic, ministrul Hărdău şi-a încheiat răspunsul dînd asigurări că MEC „acţionează în sensul garantării respectării depline a libertăţii de gîndire, religie şi conştiinţă, precum şi în realizarea unei educaţii nediscriminatorii pentru toţi copiii din România".

Solicitările înaintate de Episcopul Virgil Bercea în numele cultului greco-catolic nu au fost rezolvate. Ca urmare, în septembrie 2007, la Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării, a fost depusă o sesizare[37] semnată de Florin Jula, Secretar al Comisiei pentru Educaţie Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, care reclamă discriminarea elevilor cultelor minoritare în cadrul procesului de învăţământ „prin imposibilitatea studierii orelor de religie ale cultului din care fac parte, alese conform prevederilor legale, datorită faptului că statul român nu plăteşte aceste ore decît în cazul în care sînt constituite grupe conform Legii învăţământului. În majoritatea şcolilor, elevii greco-catolici nu se pot constitui în grupele prevăzute de lege, motiv pentru care *sînt obligaţi fie să aleagă altă materie, fie să participe la orele de religie ortodoxă* (s.n.). Nenumăratele cereri adresate Inspectoratului Şcolar Bihor, dar şi Ministerului Educaţiei şi Cercetării s-au lovit de *un refuz categoric* (s.n.) motivat de lipsa resurselor financiare pentru plata profesorilor care ar preda religia greco-catolică".

Deşi Legea nr. 48/2002 privind prevenirea şi sancţionarea tuturor formelor de discriminare prevede la art. 2, alin. 5, lit. a) „instituirea unor măsuri speciale în vederea protecţiei persoanelor aflate în minoritate, atunci cînd acestea nu se bucură de egalitatea şanselor" iar prevederile *Codului Penal* (art. 316) spun că „îngrădirea de către un funcţionar public a folosinţei sau a exerciţiului drepturilor vreunui cetăţean ori crearea pentru acesta a unei situaţii de inferioritate pe temei de naţionalitate, rasă, sex sau religie se pedepseşte cu închisoare strictă de la 2 la 5 ani", libertatea elevilor de a studia religia greco-catolică „este îngrădită", se arată în sesizarea către CNCD a lui Florin Jula. Petentul argumentează că prevederile actuale cu privire la constituirea grupelor se transformă într-un impediment major pentru cultele minoritare, generator de discriminare. Petiţia greco-catolicilor semnalează şi alte fenomene îngrijorătoare şi ilegale. Pentru a studia religia, elevii greco-catolici trebuie să se deplaseze în afara şcolii, să efectueze un efort suplimentar. Inspectoratul Şcolar Judeţen Bihor, după ce nu asigură şanse egale tuturor cultelor, a adresat cultului greco-catolic o notificare prin care ameninţă că, în cazul numirii profesorilor suplinitori de religie greco-catolică, „în cazul neconstituirii grupelor, plata va fi asigurată de către cult", ceea ce contravine Constituţiei României care prevede că învăţămîntul public este gratuit.

Cazurile de discriminare prin neasigurarea şanselor egale sînt frecvente şi se regăsesc în cvasitotalitatea unităţilor de învăţămînt public. Ele se datorează în primul rînd irresponsabilităţii, tratării superficiale de către MECT a garantării respectării principiului nondiscriminării, dar îşi au izvorul în modelul românesc de predare a religiei pe baze confesionale, pentru care nu există acoperire în resurse umane şi financiare şi care, astfel, produce discriminare.

Din chestionarele completate de elevi şi profesori reiese că o proporţie de 2,9% dintre elevi nu studiază la şcoală propria religie, ci o altă religie decît cea proprie, deci se găsesc într-una din situaţiile de discriminare descrise mai sus.

Sesizarea lui Florin Jula către CNCD semnalează şi un alt aspect discriminativ. Este de neacceptat situaţia actuală în care, spre exemplu, „în judeţul Bihor dispunem doar de 2 profesori de religie greco-catolică retribuiţi de stat, iar în judeţul Sălaj nu există nici măcar un profesor plătit cu normă întreagă. Se naşte în acest fel întrebarea

legitimă: cine predă religie elevilor din celelalte şcoli din județ? (...) A sosit momentul ca statul român să-şi respecte cetățenii, indiferent dacă aceştia fac parte dintr-o comunitate religioasă minoritară".

Un profesor de educație civică din comuna vrânceană Bogheşti[38] a fost nevoit să părăsească şcoala, după ce colegii şi sătenii, majoritar ortodocşi, s-au dovedit intoleranți pentru că era de altă confesiune. Emil Marcu a fost marginalizat pentru că a refuzat să sărute crucea întinsă de preot la Te Deumul oficiat la începutul anului şcolar 2006/ 2007. Totodată, dascălul, în vîrsta de 63 de ani, şi-a declarat public apartenența la cultul penticostal. Profesorul Emil Marcu, care preda istorie, geografie şi educație civică, a sesizat Inspectoratul Şcolar Județean Vrancea cu privire la persecutarea sa. „Luni, 18 septembrie, la festivitatea de deschidere, s-a oficiat un Te Deum, moment în care cei prezenți, elevi, părinți, cadre didactice, preot au observat ca ați refuzat să sărutați crucea motivînd că sunteți de altă confesiune. Acest moment a fost interpretat în concepție proprie de fiecare parte implicată», se arată în răspunsul dat de Inspectoratul Şcolar Județean Vrancea profesorului Marcu de reprezentanții IŞJ. În noaptea care a urmat, dascălului i-a fost refuzată găzduirea de către localnici, astfel că el a fost nevoit să doarmă pe scaunele din cancelaria şcolii. „Nu mi-am imaginat ce probleme voi avea pentru faptul că *nu m-am supus ritualului ortodox* (s.n.) de a săruta crucea pe care preotul mi-a întins-o. Din acel moment, atitudinea colegilor s-a schimbat şi am rămas ca un refugiat", a declarat presei profesorul Emil Marcu. Ulterior, inspectorul general Dănuț Popoiu a susținut că dascălul a părăsit comunitatea în primul rînd pentru că era nemulțumit că nu a găsit o gazdă care să-i ofere „condiții acceptabile" şi în al doilea rînd fiind deranjat de „discuțiile din sat". Ministerul Educației, Cercetării şi Tineretului a muşamalizat incidentul.

2.5. Manualele de religie – analiză de conținut

În cadrul proiectului au fost analizate un număr de 32 de manuale şi 1 caiet de lucru pentru elevi, cadre didactice şi părinți, dintre care pentru ciclul primar 17, pentru ciclul gimnazial 5, iar pentru liceu 11. Structura pe confesiuni a oglindit în mare măsură proporția cultelor la ultimul recensămînt, fiind analizate manualele cultelor ortodox (17), romano-catolic, atît în limbile română, cît şi maghiară (7), protestant (2), greco-catolic (2), unitarian (1), alianța evanghelică, care cuprinde

cultele penticostal, baptist şi creştin după Evanghelie (3).[39]

Pe de altă parte, din răspunsurile la chestionarele aplicate de Liga Pro Europa, 56,7% din respondenţii elevi susţin că nu dispun de manuale de religie.

Prezenta analiză de conţinut referitoare la manualele de religie nu are pretenţia de a fi exhaustivă, ea se referă doar la acele manuale la care autorii raportului au avut acces şi aparţin exclusiv religiilor creştine, pe site-ul MECT neexistînd lista completă a manualelor acreditate sau în uz la ora actuală.

Manualele de religie evaluate de Centrul Naţional pentru Curriculum şi Evaluare în Învăţământul Preuniversitar (CNCEIP) sînt aprobate prin ordine ale Ministrului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului. Unele manuale aflate în circuitul şcolar nu au fost aprobate printr-un ordin al Ministrului, fiind avizate fie de Direcţia Învăţământ Preuniversitar, fie aprobate de Comisia Patriarhiei Române pentru Învăţământul Religios în Şcolile de Stat şi doar avizate de MECT.

Deşi elevii nu dispun, în proporţie importantă, de manuale de religie, pentru unii ani de studiu există şi cîte trei manuale de religie, precum se poate vedea din Anexa nr. VI privind lista manualelor utilizate la prezenta cercetare, lăsîndu-se la latitudinea şcolii şi a profesorilor alegerea manualului care urmează a fi utilizat.

La o primă analiză concluzia este că majoritatea manualelor respectă curricula specifică aprobată de Ministerul Educaţiei – de altfel o condiţie a aprobării acestora –, excepţiile constituind mai de grabă iniţiative partizane în favoarea calităţii.

În *Protocolul* încheiat la 11.09.1990 între Ministerul Educaţiei şi Ştiinţei şi Secretariatul de Stat pentru Culte, privind introducerea educaţiei moral-religioase în învăţământul *de stat*, la pct. 3, se prevede că „educaţia moral-religioasă accentuează asupra elementelor de etică şi istorie culturală. (...) Elaborarea programelor de învăţământ şi predarea se vor face în spirit irenic, ţinînd seama de principiile vieţii comune într-un stat modern", iar la pct. 2 se menţionează că educaţia moral-religioasă este obiect de învăţământ şi „are statut de disciplină opţională şi facultativă". Este interesant de remarcat că prevederile *cheie* ale acestui *Protocol* iniţial nu au fost respectate, după cum se va vedea în această analiză. Educaţia „moral-religioasă" nu s-a concentrat pe elemente de etică şi istorie culturală, programele de învăţământ şi predarea nu au respectat (şi nu respectă)

spiritul irenic, iar despre „principiile vieții comune într-un stat modern" se pare că tendința este de a le combate și nu de a le promova **Manualele de religie utilizate la ora actuală în școlile publice sînt în totalitate manuale confesionale.** Manualele de religie aprobate de MECT sînt în proporție covîrșitoare manuale confesionale, de învățătură bisericească, și doar într-o proporție redusă manuale de cultură religioasă generală.

Există o variație mare de la o religie la alta în privința proporției dintre secțiunile confesională, dogmatică, de prezentare a propriei religii și de prezentare a altor religii, precum și între modul de prezentare a religiilor în general, remarcîndu-se adesea o lipsă stridentă a echidistanței în tratare. Conținutul este lăsat la aprecierea autorilor, chiar și din punct de vedere al aspectelor cantitative. Între manualele diferitelor culte există diferențe izbitoare în privința mesajului de toleranță, acceptare a diversității, ecumenism, unele manuale ortodoxe nesfiindu-se să înfiereze alte culte în mod direct.

Există și manuale care, cel puțin în linii mari, corespund principiilor respectului pentru alteritate. Bunăoară, dintre manualele analizate, manualul de *Religie-Cultul Romano-Catolic* (Római katolikus vallás) pentru clasa a X-a, în limba maghiară, editat de Editura Studium Cluj, în 2005, autor Baróti László-Sándor, este un autentic manual de istoria religiei, lipsit de partizanat religios, făcînd aproape abstracție de religia căreia îi aparține. Manualul respectiv, ca și cel de religie romano-catolică dedicat clasei a IX-a și apărut la aceeași editură, consacrat studierii Bibliei, ar putea constitui exemple pentru predarea disciplinei „Religie", fără catehizare și partizanat religios, în spiritul unui ecumenism (creștin) autentic.

Programele școlare urmează și ele modelul confesional, așa încît indicația curriculară privind valorile ce urmează a fi predate, le împarte, spre exemplu, în valori ale cultului ortodox, adventist, catolic etc., departe de idealul valorilor universale. Se introduc de la bun început diferențe de percepție asupra valorilor, ceea ce poate conduce, la sfîrșitul școlarității, la situația paradoxală datorită căreia elevii, deși au urmat același învățămînt de stat, au convingeri diferite în privința valorilor de toleranță și acceptare a diversității confesionale, iar societatea se confuntă mai apoi, și din această pricină, cu falii mentalitare. Iată cum, coeziunea socială, un concept promovat de Consiliul Europei[40], al cărui membru este și România, poate fi eludat

prin lipsa de normativitate şi absenţa standardelor naţionale în predarea disciplinei religie. Cum România este un stat prin excelenţă centralizat, nu poate să nu surprindă această lejeritate normativă în cazul disciplinei religie.

Cu titlu de exemplificare, iată cîteva extrase din programele şcolare ale ciclului primar la obiectul religie:

• „Programa urmăreşte să vină în întâmpinarea dorinţei de cunoaştere a elevilor, cît şi a *idealurilor Bisericii Ortodoxe* (s.n.) în ceea ce priveşte educaţia tinerilor în spiritul credinţei."

• „Cultul Creştin Adventist de Ziua a Şaptea îşi propune să ofere elevilor posibilitatea cunoaşterii Bibliei *în modul în care aceasta este înţeleasă de către Biserica adventistă"* (s.n.).

• „Cultul Reformat şi Cultul Evanghelic îşi propune să ofere elevilor oportunităţi pentru cunoaşterea şi înţelegerea caracteristicilor principale *ale propriei confesiuni religioase"* (s.n.).

Ceea ce lipseste este tocmai idealul educaţional unic, enunţat în chiar Legea învăţământului, astfel că la capătul şcolarităţii obligatorii, elevii care absolvă acelaşi învăţământ de stat, sînt posesorii unui set de valori uneori antagonice şi antagonizante.

Manualele de religie între mesajul pozitiv şi mesajul violent

Dacă majoritatea preceptelor religioase tratate în cadrul manualelor pentru ciclul primar, la toate confesiunile, se fac în cheie pozitivă, exisă totuşi excepţii semnificative. În centrul mesajului creştin al manualelor se află iubirea aproapelui, respectarea divinităţii, sinceritatea, dreptatea, bunătatea.

Unele manuale însă prezintă păcatul, şi consecinţa acestuia, pedeapsa, într-o cheie excesiv de crudă şi morbidă pentru vîrsta copiilor cărora li se adresează.

Manualul de *Religie.Cultul ortodox.Clasa I*, Editura Sf. Mina Iaşi, autori Camelia Muha, Maria Orzetic, Elena Mocanu, aprobat de MEC cu Ordinul nr. 4177/02.07.2004, la paginile 50-51, sub titlul *Faptele rele – încălcarea voii lui Dumnezeu*, prezintă pentru copii imagini cu fapte considerate de autoare ca „*fapte rele*": „să nu-ţi faci cruce trecînd în faţa unei biserici, să te urci în copaci, să dormi duminica pînă la ora zece dimineaţa, să te joci cu mingea în clasă sau pe stradă" – faptă a cărei urmare este *pedeapsa divină* – „te calcă maşina" (!).

Cam acelaşi tip de mesaj îl întîlnim şi în *Manualul Alianţei Evanghelice din România* (Editura Little Lamb din Suceava) care, la

același capitol intitulat *Păcatul trebuie pedepsit,* citează trunchiat din *Epistola Sfîntului Pavel* către romani „Plata păcatului este moartea..." (*Romani 6:23*), sugerînd copiilor de 6-7 anișori că moartea celor dragi se datorează păcatului săvîrșit de aceștia, fără a continua fraza biblică cu „dar darul fără plată al lui Dumnezeu este viața vecinică în Isus Hristos, Domnul nostru." Același citat trunchiat, cu aceeași finalitate înspăimîntătoare, se regăsește și în *Manualul de religie ortodoxă pentru clasa a III-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p.24.

Autorii manualelor de religie din ciclul primar merg chiar mai departe, promovînd violența fizică asupra copiilor, atît pe cea de sorginte divină, cît și pe cea a părinților. Divinitatea este prezentată ca o entitate necruțătoare și capabilă de răzbunări îngrozitoare. Le sînt oferite copiilor exemple cu orori ca argument pentru a nu cădea în păcat și a evita astfel pedeapsa divină. Sînt incriminate și pedepsite violent fapte banale, dar considerate ca fiind încălcări grave ale poruncilor divine. Abundă îndemnurile la violență și sînt legitimate lapidarea și uciderea celor care calcă în vreun fel poruncile divine. Morala este construită fie ca un comerț cu divinitatea de genul „mă rog ca să obțin un avantaj de la divinitate", fie fundamentată pe frica de pedeapsa divină sau părintească.

În același manual de *Religie. Cultul ortodox. Clasa I*, de la Editura Sf. Mina, Iași, li se spune copiilor explicit că dacă fac vreun lucru greșit vor fi pedepsiți: „Neascultarea se pedepsește!". Iar pedepsele sînt violente. Manualul conține imagini cu copii pedepsiți violent, pentru fapte însă benigne. La pagina 23, vedem într-o poză o fetiță jucîndu-se, iar apoi în imaginea imediat următoare este prezentată consecința nefastă a acestui lucru, fetița este la pat, sub observația medicului. Morala indusă copiilor este una întemeiată pe frica de pedeapsă violentă. La pagina 49 a aceluiași manual, o altă imagine violentă prezentată de o poezie îndoielnică semnată de M. Popescu: „Alina, a mea colegă, / E-n spital de-o săptămînă,/ Jucîndu-se fără grijă,/ Ea, căzînd, și-a rupt o mînă. (...)". Obsesia autoarelor acestui manual pare a fi o constantă asociere dintre joacă și consecințe nefaste ale acesteia.

În *Caietul de Religie creștin ortodoxă pentru elevi, cadre didactice și părinți clasa a VIII-a*, Ed. Sf. Mina, la pagina 10 este prezentată o imagine deosebit de violentă de natură să înspăimânte pe foarte mulți

adolescenți: „După Judecata de Apoi, drepții vor merge să se veselească în împărăția lui Dumnezeu, iar păcătoşi vor fi aruncați în întunericul cel mai dinafară, unde va fi plângerea şi scrâşnirea dinților."

În manualul de *Religie. Cultul ortodox, pentru clasa a III-a,* Editura Sf. Mina, la pagina 19, Dumnezeu este prezentat, ad litteram, fără explicații, ca extrem de violent şi răzbunător:

„Ca să-l determine pe faraon să-i elibereze din robie pe evrei, Dumnezeu a trimis asupra egiptenilor zece pedepse foarte grele": a transformat în sânge apa rîului Nil; a acoperit cu broaşte tot pământul Egiptului; au apărut țînțari peste tot; a umplut casele şi pământul egiptenilor cu tăuni; au murit de foame multe vite; au apărut răni şi bube pe oameni şi pe vite; a trimis grindină, apoi lăcuste care au distrus totul; a trimis întuneric peste Egipt; a ucis pe primii băieți nou născuți în familiile egiptenilor."

După prezentarea acestor orori şi atrocități le este copiilor pusă întrebarea: „Ce trebuie să faci pentru a te feri de pedeapsa părinților şi a lui Dumnezeu?", lipsind tocmai imaginea bunătății, a unui Dumnezeu sau părinte iertător, care este, pînă la urmă, esența creştinismului. La pagina 21, în acelaşi manual, i se cere elevului să relateze: „Un moment din viața sa în care crede că a fost pedepsit de Dumnezeu pentru o greşeală".

Nu doar la clasele mici sînt întîlnite imagini violente, ci şi în manualele de liceu. În manualul *Religie. Cultul ortodox. Manual pentru clasa a X-a,* Grupul editorial Art, autori: Mihaela Panovschi, N. Argatu, S. Vlad, A. Vlad, D. Zăbavă, aprobat prin Ordinul MEC nr. 3787 din 05.04.2005 se regăsesc pasajele următoare:

„(...) Biserica creştină a dus şi duce o luptă continuă împotriva tuturor practicilor magice din toate timpurile. Sfinții Părinți au oferit un exemplu admirabil, demn de urmat prin lupta împotriva magiei şi a tuturor formelor de manifestare a acesteia". Împotriva superstițiilor şi a practicilor magice sînt aduse argumente din Vechiul Testament şi din Noul Testament. Vechiul Testament opreşte cu desăvârşire vrăjitoria şi practicile magice, cerînd *pedeapsa cu moartea* pentru practicanți – *„pe vrăjitori să nu-i lăsați să trăiască"* (*Ieşire* 22, 18), „orice bărbat sau femeie se va îndeletnici cu chemarea duhurilor celor morți ori cu vrăjitoria, *cu moarte să se omoare, cu pietre să-l ucideți: vinovați sînt"* (*Levitic* 20, 27)

Negativul pedepsei violente este răsplata pentru rugăciune. Astfel

la pagina 29 a aceluiaşi manual de religie ortodoxă, Clasa I, Editura Sf.Mina, sînt imagini cu o fetiță care se roagă să cîştige un campionat de şah, iar Dumnezeu îi împlineşte rugăciunea şi o ajută să ia locul întîi. Acest lucru sugerează că alți competitori nu s-au rugat şi că din acest motiv nu au reuşit ei să ocupe primul loc. În partea de jos a paginii este menționată învățătura: „Rugăciunea stăruitoare şi plăcută lui Dumnezeu nu rămîne fără răspuns." Comerțul cu divinitatea este afirmat direct şi la pagina 37, printr-o altă învățătură de acelaşi tip: „Participarea la slujbele de la biserică *ne aduce mult folos* (s.n.)."

Violența, inclusiv față de copii, se întîlneşte la tot pasul şi este prezentată ca un lucru firesc. De exemplu, într-un alt manual, este oferită copiilor aceeaşi imagine agresivă a divinității.

În *Abecedarul Micului Creştin*, Ed. Didactică şi Pedagogică, 2002, autor Preot Ioan Săuca, o istorioară cu rol moralizator arată astfel: „Vasilică este un copil rău. El s-a urcat pe o scară să strice cuibul rîndunelelor. Dar a pățit-o! Dumnezeu l-a văzut şi *i-a tras scara* (s.n.) (manualul prezintă şi o poză sugestivă cu Vasilică zăcînd inconştient cu scara căzută peste el). Băiatul nu s-a mai putut bucura de vacanță, avînd nevoie de tratament medical. Rîndunelele zboară fericite şi îi mulțumesc lui Dumnezeu că a avut grijă de ele".

Atitudinile intolerante sînt inculcate uneori, chiar din ciclul primar. Acelaşi manual de clasa I, *Religie. Cultul ortodox*, Ed. Sf.Mina îi învață pe copii: „Cît a trăit pe pămînt, Domnul nostru Iisus Hristos a făcut numai bine oamenilor. De aceea mulți Îl iubeau, Îl urmau şi Îl ascultau. *Oamenii răi nu credeau că El este Dumnezeu.*" (s.n.) Necredința sau scepticismul sînt asociate cu răutatea, ceea ce va genera intoleranță față de necreştini, poate chiar antisemitism, mai ales că în partea de jos a paginii sînt puse întrebări precum: „De cine a fost judecat şi răstignit Domnul nostru Iisus Hristos? De ce?" care se pretează la răspunsuri cu conținut intolerant, antisemit.

Ritualismul religios excesiv este, de asemenea, prezent în manuale, confirmînd încălcarea, prin modelul de educație religioasă confesională, caracterului laic al învățămîntului public.

Rugăciunile colective la începutul şi sfîrşitul orelor reprezintă o încălcare a libertății de gîndire, conştiință şi religie a elevilor. Nu întîmplător, rugăciuni colective de acest fel nu sunt permise în şcolile publice din Statele Unite şi din democrațiile vest europene. Dar manualele de religie ortodoxă aprobate de Ministerul Educației le

consacră. Un exemplu găsim în *Religie. Cultul ortodox. Manual pentru clasa I*, Editura Sf. Mina, pag 62:.

„Ce rosteşte un elev
Cuminte şi educat,
La-nceput de nouă zi
Cînd în clasă a intrat?"

În dreapta acestor versuri este o poză cu toţi elevii unei clase rugîndu-se. Apoi:

„Ce rosteşte un elev,
Când programul s-a sfîrşit
Şi spre casă bucuros
Cu paşi repezi a pornit?"

În stînga versurilor este o altă poză cu toţi elevii rugîndu-se.

De altfel, în manualele de religie, rugăciunile colective în sălile de clasă sunt de asemenea o constantă , ca şi pozele cu elevi care trebuie să îşi facă semnul crucii oriunde ar întîlni o biserică ortodoxă.

Un aspect calitativ care nu poate fi trecut cu vederea priveşte valoarea poezioarelor din unele manuale de religie (*Manual de religie clasa a IV-a*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Buc. 2002, *Rugăciunea mamei* de Teodor Castrişanu; *Religie, cultul ortodox*, manual pentru clasa a I-a, Ed. Sf.Mina, Iaşi, 2005, „capodoperele" lui M. Corneliu etc.) care frizează penibilul şi care afectează în mod evident calitatea educaţiei.

Afirmaţiile intolerante din manualele de religie. Afirmaţiile intolerante şi persiflante faţă de alte culte sau faţă de alte opinii privind religia, prezentarea tendenţioasă a punctelor de vedere critice faţă de religie îşi găsesc şi ele legitimarea în manualele de religie. Manualele şi caietele de religie nu se rezumă la prezentarea aspectelor esenţiale ale unei credinţe religioase, ci au pasaje şi capitole dedicate incriminării, persiflării şi prezentării tendenţioase a altor credinţe sau curente de gîndire.

Astfel, în capitolul 14, „*Cultele religioase după Reformă*", din „*Religie creştin ortodoxă. Caiet pentru elevi, cadre didactice şi părinţi", clasa a VIII-a*, Editura Sf. Mina, este pus motto-ul: „Se vor ridica hristoşi mincinoşi şi proroci mincinoşi şi vor da semne mari şi chiar minuni, ca să amăgească, de va fi cu putinţă, şi pe cei aleşi." (*Matei 24, 5-24*). Pentru a ilustra acest lucru, caietul de religie face o scurtă prezentare, la paginile 47-49, a unora dintre cultele neoprotestante.

Prezentarea este însă una şocant de ofensatoare şi tendenţioasă: „Adventiştii. (...) Întemeietor: W. Miller (fermier din America). Neavînd puterea pentru înţelegerea Bibliei, a scos din ea o *rătăcire* (s.n.): venirea a doua va fi între 1.03.1843 şi 1.03.1844, cînd Hristos va întemeia o împărăţie de o mie de ani (milenism). Dar a mărturisit public greşeala (i-a îndemnat pe adepţii săi să treacă la baptişti) şi a urmat scindarea adventiştilor în numeroase grupări."

„Adventiştii reformişti. Mişcarea reformistă a adventiştilor de ziua a şaptea: Margareta Rosen din Los Angeles s-a separat de prima grupare şi a propus reforme. De pildă, ea a propus ca adeventiştii adevăraţi să nu pună mînă pe arme pentru a ajuta statele în război. La noi mişcarea a fost adusă de soldatul Kremer (1918)."

„Penticostalii. (...) Ei susţin că toţi membrii au botezul cu Duhul Sfînt şi cu foc pe care l-au primit asemenea Apostolilor la Cincizecime. Ca semn al „pogorîrii" Duhului Sfînt, ei emit bolboroseli fără sens, numindu-le pe acestea glosolalie sau vorbire în limbi (susţinînd că ele sunt identice cu ceea ce au trăit Sfinţii Apostoli la Cincizecime); au mai fost numiţi „Tremurători", din cauza tremurăturilor pe care le manifestă sub pretinsa influenţă a Sfîntului Duh. Întemeiere: Pastorul baptist Carol Parham, după 1900, în America, a început să propovăduiască *rătăcirea* (s.n.) că Sfîntul Duh se revarsă din nou cu putere la a doua pogorîre a Sa (la 3.01.1911, s-a pogorît deja peste 13 sectari)."

Apoi, la capitolul 15, *Ortodoxia şi Ecumenismul*, este scris la pagina 50 următorul pasaj: „Adevărata unitate de credinţă se va realiza atunci cînd creştinii Bisericilor din lume vor mărturisi într-o inimă şi-un cuget ceea ce a stabilit şi ne învaţă Biserica dreptmăritoare în Simbolul Credinţei, formulat de Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol din 381: „Cred în una, sfîntă, sobornicească şi apostolească Biserică". Aceasta se va realiza cînd va binevoi Dumnezeu *să înmoaie inima celor care zac în greşeală* (s.n.) ca aceştia să se întoarcă la Biserica cea dreptmăritoare." La pagina 59 se spune elevilor că: „Activînd pentru întărirea credinţei ortodoxe strămoşeşti, Biserica noastră se opune acţiunii unor secte care, cu sprijin material de peste hotarele ţării, încearcă să facă prozeliţi printre creştinii ortodocşi (sectele vor să-L vestească pe Hristos poporului român, ca şi cum acesta nu L-ar cunoaşte pe Mîntuitorul de aproape două milenii!)."

Această manieră de prezentare este evident una care doreşte să ridiculizeze alte credinţe recunoscute de statul român. Adepţii acestor culte sunt denumiţi „sectari", iar întemeietorii lor şi anumite practici cultice ale acestora sînt ironizate şi prezentate în mod tendenţios, ca rătăciri, singura biserică „dreptmăritoare" fiind cea ortodoxă.

Manualul *Religie.Cultul Greco-Catolic*, pentru clasa a IX-a , Editura. Dacia 2005, nu este nici el mai clement, ţinta fiind de astă dată ateismul sau stilul de viaţă modern. La pagina 83 se afirmă că Papa Paul al VI-lea definea ateismul drept „fenomenul cel mai grav al timpului nostru", iar la pagina 87 se spune că „faptul că Dumnezeu este lăsat deoparte în favoarea liberalismului, individualismului, materialismului (aşa cum se întâmplă mai peste tot în occident dar şi în fostele ţări socialiste în ultima perioadă) duce la apariţia sectelor şi a unor superstiţii moderne."

Culminaţia discursului ofensator la adresa altor culte se regăseşte în manualul *Religie. Cultul ortodox. Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Corint, devenit între timp de tristă faimă, pentru conţinutul său intolerant, dar şi pentru faptul că volumul era coordonat de nimeni altul decît Adrian Lemeni, la acea dată Secretarul de Stat pentru Culte din Ministerul Culturii şi Cultelor (MCC).

Manualul coordonat, aşadar, de Adrian Lemeni şi avîndu-i ca autori pe Jean Nedelea, asistent drd. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian", Universitatea Bucureşti, Georgian Păunoiu, asistent drd. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian", Universitatea Bucureşti, Silviu Tudose, diac.asistent drd. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian", Universitatea Bucureşti, este un manual aprobat prin Ordinul MEC nr. 4446 din 19.06.2006 şi realizat în conformitate cu programa analitică aprobată prin Ordin al MEC nr. 3252 din 13.02.2006.

În Capitolul 7 intitulat „*Libertate religioasă şi prozelitism*", la pagina 90, sînt atacate practic toate cultele religioase din România, cu excepţia, evident, a ortodoxiei. Accentul cade pe discreditarea acelor „mişcări religioase care acţionează în spaţiul unei confesiuni creştine tradiţionale, prin metode nedemne, inacceptabile din punct de vedere social şi moral. Acest fenomen poartă numele de *prozelitism* (s.a.). Fenomenul poate deveni o sursă de tensiune între biserici, creînd confuzie chiar între credincioşi". Şi pentru a nu lăsa loc de îndoială,

autorii îi demască pe prozeliți. Ținta predilectă este Biserica Greco-Catolică:

„Instituind primatul papal, Biserica Romei a văzut misiunea nu doar în evanghelizarea necredincioşilor, ci şi în reîntoarcerea celorlalți creştini sub autoritatea episcopului Romei. Aşa au apărut «misiunile» catolice în spațiul ortodox, nefiind însă decît o *strategie agresivă* (s.n.) de a-i atrage pe ortodocşi la catolicism. Acest *prozelitism catolic, numit uniatism* (s.n.), a fost aplicat în Ucraina (sec. al XVI-lea), în Polonia (sec. al XVII-lea) şi mai tîrziu în Transilvania (începutul sec. al XVIII-lea), instituindu-se astfel Biserica Greco-Catolică. Trebuie să cunoaştem acest *adevăr istoric* (s.n.), pe care cronicile vremii îl mărturisesc *indubitabil* (s.n.). Mai mult, în dialogul recent dintre ortodocşi şi catolici, ambele părți au recunoscut că *uniatismul a fost metodă contrară Tradiției Bisericii, devenind o sursă de conflicte şi diviziuni pînă astăzi*" (s.n.).

Atacul virulent la adresa altor culte, recunoscute în România, continuă în aceeaşi notă calomnioasă, la pagina 91 afirmîndu-se despre „secte": „Aceste asociații şi mişcări religioase îşi desfăşoară «misiunea» prin mijloace *nedemne de Evanghelie* (s.n.). Este un motiv în plus pentru ca, fără false menajamente, şi în România să se prezinte realist lucrurile în ceea ce priveşte *răul generat de prozelitismul sectelor* (s.n). Paradoxal, există cîteva *grupări sectare interzise în occident* (s.n.), dar care în România desfăşoară acțiuni prozelitiste în deplină libertate. Deşi în România nu au statut de cult, ci sunt numite fie organizații religioase (Martorii lui Iehova), fie asociații sau fundații religioase (Bahá'i, mormoni), *aceste mişcări aplică strategii prozelitiste* (s.n.). Este necesar să cunoaştem psihologia acestor grupuri, pentru ca «misiunea» lor să nu înşele conştiința noastră, afectînd familia şi comunitatea Bisericii. Care sînt formele concrete de prozelitism? Lucrînd întotdeauna «sub masca binelui», sectele cîştigă adepți prin folosirea unor *mijloace nedemne de misiunea creştină*: *îndoctrinare, mituire, şantaj, exploatarea sărăciei, fanatism*"(s. n.).

Manualul era, vai, coordonat de Adrian Lemeni, lector dr. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian" care în poziția sa de Secretar de Stat pentru Culte la Ministerul Culturii şi Cultelor ar fi fost cel mai în măsură să ştie că „sectele" atacate în manualul său au statut de culte recunoscute oficial în România, pentru a nu

mai vorbi de toleranța față de toate cultele religioase care ar trebui să se manifeste într-un Minister al Cultelor.

Analiza acestui manual ridică întrebări serioase şi asupra conținutului învățământului teologic, finanțat tot din fonduri publice şi, mai nou, integrat în cele mai prestigioase universități (laice?) din România, al căror spirit academic, iată, îl compromit.

Nu mai puțin, manualul *Religie. Cultul Ortodox, pentru clasa a X-a*, Editura Dacia Cluj 2005, autori Dorin Opriş, Irina Horga, Monica Opriş, Antoaneta-Firuța Tacea, apărut sub egida Patriarhiei Române şi aprobat cu Ordinul MEC nr.3787/2005, vorbeşte despre greco-catolici în termeni inadmisibili. În capitolul „*Ortodoxia în contextul creştinismului românesc*", la pagina 70, autorii găsesc cu cale să le predea elevilor următoarele învățături; „Evenimentul care a *zguduit* (s.n.) în modul cel mai profund unitatea de credință a românilor din Transilvania a fost Uniația (1701). Aceasta a condus la formarea Bisericii Greco-Catolice, confesiune catolică de rit bizantin. *Dezbinarea* (s.n.) în planul credinței a românilor transilvăneni a avut consecințe majore, determinînd instaurarea unui climat de neînțelegere şi neîncredere reciprocă, cu efecte pe termen lung", ceea ce sugerează elevilor ortodocşi că biserica răspunzătoare pentru a fi „dezbinat" credința românilor transilvăneni este damnabilă pînă în ziua de astăzi. Manualul, utilizat în Transilvania, are menirea de a întreține suspiciunea față de greco-catolici, de a-i culpabiliza, de aici izvorînd, încă de pe băncile şcolii (publice!), şi teza că aceia care nu sînt ortodocşi, nu pot fi buni români, căci au „zguduit" unitatea de credință, una din ideile fundamentale ale național - ortodoxismului românesc de ieri şi de azi. Este izbitor că nici acest manual, nici altele, de religie ortodoxă, nu consacră nici măcar o mențiune contribuției Bisericii Greco-Catolice la deşteptarea sentimentului național al românilor şi nu face nici o referire la persecutarea şi interzicerea acestei biserici în perioada comunistă. În contrast cu Uniația, BOR este prezentată apoteotic, „istoria Bisericii Ortodoxe Române este strîns legată de istoria poporului român". Este interesant de menționat că acest manual, în ediția sa aproape identică din 2002, avînd aceiaşi autori, nu includea aceste referiri la Biserica Greco-Catolică, iar capitolul al V-lea din ediția 2002 se intitula „Ortodoxia şi cultura națională", şi era unul descriptiv şi corect. Rămîne întrebarea cum se produc aceste fenomene de involuție şi radicalizare a manualelor.

Într-un alt manualul de religie ortodoxă, coordonator tot Adrian Lemeni, aprobat de Ministerul Educației și Cercetării cu ordinul MEC nr. 3787/05.04.2005 la capitolul *„Ortodoxia și problemele lumii contemporane"*, pagina 94, stă scris: „Numeroasele forme de așazisă spiritualitate propuse astăzi și care promit obținerea unor puteri miraculoase decurg cel mai adesea dintr-o influența directă a demonilor. Magia, spiritismul sau anumite puteri ale yoghinilor care confera puteri supranaturale sunt în strînsă legătură cu lucrarea demonilor. (...) Spre deosebire de yoga, creștinismul este o religie a vieții și a învierii (...) Yoga și teoria reîncarnării predispun la fatalitate (....) Creștinismul iubește și preamărește viața, yoga, cu toate formele sale, o disprețuieste, socotind-o numai suferință. De aceea se lucrează permanent cu desființarea ei. Creștinismul făgăduiește omului viața veșnică, yoga arată intrarea în neantul necondiționat. Creștinismul îl arată pe om și după trecerea spre viața veșnică ca personală; yoga lucrează la pierderea personalității...în yoga, eul purificat va părăsi această „vale a plîngerii" în mod definitiv, pierzîndu-se în izolare sau stingere." (Pr. Vasile Pop, *Yoga și isihasmul*). În aparență avem de-a face cu un aspect meritoriu al manualelor confesionale, acela de a prezenta și alte religii sau credințe. În esență, aceste comparații nu sînt nevinovate, ele nu țintesc informarea elevilor, ci consolidarea convingerii că numai cultul lor este legitim, alte culte sau practici fiind, iată, lucrarea demonilor. E de presupus că astfel pregătiți, elevii din învățămîntul public românesc vor fi persoane handicapate, dezavantajate într-o lume globală.

Bibliografia recomandată elevilor ridică și ea, în anumite cazuri, întrebări serioase. Astfel, manualul *Religie. Cultul ortodox*, pentru clasa a X-a, învățămîntul liceal și școala de arte și meserii (coordonator Adrian Lemeni, Editura Corint, 2005) conține o listă de pagini de internet spre a fi accesate de elevi pentru aprofundarea cunoștințelor.

Materialele postate pe aceste pagini web sînt însă de o intoleranță virulentă, fundamentaliste și periculoase. Spre exemplu, pe o pagină (http://www.crestinortodox.ro) la care se face trimitere, elevii pot lectura documentele Conferinței teologice inter-ortodoxe întrunite pe 20 Septembrie, 2004, la Tesalonic, Grecia: *„Ecumenismul: Origini. Așteptări. Demistificare"*. În capitolul *„Ecumenismul este o creație a papismului și a protestantismului, care ascunde înstrăinarea de Adevărata Biserică"* stă scris : „Ecumenismul nu are absolut nici o

legătură cu ecumenicitatea şi catolicitatea Bisericii, care este pe deplin păstrată, atît geografic cît şi ecleziologic, în Una, Sfîntă, Sobornicească şi Apostolească Biserică, adică Biserica Ortodoxă, care continuă să creadă ceea ce a fost crezut «întotdeauna, pretutindeni şi de către toţi." Existenţa ereziilor nu neagă nici unitatea, nici ecumenicitatea şi nici catolicitatea Bisericii. Biserica continuă să fie una şi universală. *Erezii şi schisme ca «bisericile» «catolice» şi protestante ale Apusului sau cele anti-calcedoniene ale Răsăritului nu sînt bisericile locale autentice şi legitime ale acelor ţinuturi* (s.n.); aceste biserici redobîndesc unitatea şi catolicitatea, devin adevărate biserici, doar atunci când sunt reintegrate în credinţa şi viaţa Bisericii Ortodoxe Sobornicesti (Catolice), *care nu este doar adevărata Biserică, ci şi singura Biserică*.(s.n.) Prin urmare, de la bunul lui început şi pînă în ziua de astăzi, aşa-numitul «Conciliu Mondial al Bisericilor», ca vehicul (purtător) al ecumenismului protestant. este, într-un adevărat sens ecleziologic, un «Conciliu Mondial al ereziilor şi schismelor. Papismul s-a îndepărtat de unitatea şi catolicitatea Bisericii la începutului celui de-al doilea mileniu prin schisma din 1054 şi îmbrăţişarea unor erezii precum „filioque"-le şi „primatul papal.» Biserica pe atunci ortodoxă a Romei, care a strălucit mulţi sfinţi, mucenici şi mărturisitori, a fost trasă în erezie şi înşelare. Ruptă de una şi adevărata Biserică, Biserica locală a Romei, fiind captivă a scolasticismului şi a năzuinţelor lumeşti ale papilor, nu numai că a eşuat în a păstra creştinătatea apuseană unită, ci chiar a devenit o sursă de noi erezii şi schisme, cum ar fi Reforma protestantă a veacului al XVI-lea în diferitele ei forme, Anglicanismul sau Vechiul Catolicism." Ce confuzii poate crea în mintea unui tînăr de 16-17 ani lectura acestor rînduri, dacă elevul conştiincios ia în serios recomandarea bibliografică, dar în paralel lecturează, bunăoară, declaraţiile fraterne, ecumenice, ale ortodocşilor participanţi la a Treia Adunare Ecumenică Europeană de la Sibiu, 2007, capitală culturală a Europei!

Alt site (www.credo.ro) indicat ca sursă bibliografică pentru liceeni, este o pagină web care conţine opiniile, nu tocmai tolerante despre greco-catolici ale *Sf. Cuv. Paisie de la Neamţ*: „Unia (uniatismul) este o aşchie desprinsă de la Sfînta Biserică a Răsăritului şi unire cu necredincioasa, ca să nu-i zic biserică rîmlenească. Unia este *înşelăciunea diavolului* (s.n.), ce-i vînează pe cei nesocotiţi întru

pierzanie. Unia este un lup răpitor de suflete în piele de oaie. Unia este veninul aducător de moarte, în chip de miere, ce pierde sufletele. Unia este mlădița înainte-mergătoare a antihristului, ce ademenește cu măgulire pe cei mai neștiutori întru pierzanie. Unia este prăpastia iadului pentru cei ce nu au parte de cuget. *Unia este luda* (s.n.), ce cu lingușitorul sărut a vîndut Credința Pravoslavnică. Unia este ca și râmlenii (catolicii) eretici. Cum, dar, uniații nu sunt rîmleni, cînd toate dogmele Credinței Ortodoxe le-au călcat în picioare și pe cele rîmlenești le-au adoptat, zicînd cu nerușinare, precum că Duhul Sfînt purcede și de la Fiul? Și papei de la Roma, adevăratului eretic, aceluia i se închină și, în loc de Hristos, pe el de căpetenia bisericii îl au. [...] Un asemenea jurămînt, adică anatema, asupra celor ce se împotrivesc și nu se supun Soborniceștii Biserici, este pusă de patriarhii Răsăritului sobornicește, nu doar pentru o oarecare vreme, ci pînă la sfîrșitul lumii va rămîne tare și neclătită și nedezlegată cu darul lui Hristos." (*Cuvinte și scrisori duhovnicești, vol. II, Chișinau, 1999, p.49*)

Dezechilibrul dintre creaționism și evoluționism

Creaționismul este prezent în totalitatea manualelor de religie, fără menționarea evoluționismului, fenomen explicabil și prin caracterul confesional al predării. Recent, Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință a protestat public[41] din cauza eliminării referințelor la evoluționism. Teoria evoluției speciilor și a omului nu mai figurează nici în programa pentru bacalaureat, nici în programa curentă de biologie, fiind eliminate lecțiile de prezentare a acesteia din studiul biologiei și a temei „Dumnezeu" din programa și manualele de Filosofie de clasa a XII-a, prin Ordin al ministrului Educației, Cercetării și Tineretului.

Eliminarea evoluționismului din manuale, fenomen întîlnit și în alte state europene, este considerat un pericol de către Consiliul Europei, care a adoptat de curînd *Rezoluția nr. 1580 din 4 octombrie 2007*, intitulată *Pericolul creaționismului în educație*. În primul alineat al Rezoluției se subliniază: „(...) Scopul este acela de a avertiza împotriva anumitor tendințe care intenționează să prezinte *credința ca fiind o știință*.(s.n.). Credința și știința trebuie separate. Nu este vorba de antagonism. *Știința și credința trebuie să poată coexista* (s.n.). Nu este vorba de a situa pe poziții opuse credința și știința, dar este necesar să împiedicăm credința de a ajunge să fie opusă

ştiinţei.", iar Rezoluţia cere statelor membre, deci şi României, membră a Consiliului Europei din 1993: „(19.1.) să apere şi să promoveze cunoştinţele ştiinţifice; (19.2.) să consolideze predarea fundamentelor ştiinţei, a istoriei sale, a epistemologiei şi metodelor sale, pe lîngă predarea cunoştinţelor ştiinţifice obiective; (19.3.) să facă ştiinţa mai uşor de înţeles, mai atractivă şi mai apropiată de realităţile lumii contemporane; (19.4.) *să se opună cu fermitate predării creaţionismului ca disciplină ştiinţifică, pe picior de egalitate cu teoria evoluţiei* (s.n.), şi în general să opună rezistenţă prezentării ideilor creaţioniste în cadrul oricărei alte discipline în afară de religie; (19.5.) să promoveze predarea evoluţiei ca teorie ştiinţifică fundamentală, în cadrul planului de învăţămînt."[42]

Deocamdată autorii manualelor de religie şi MECT nu par deranjaţi de conţinutul învăţămîntului religios de la noi. În manualul de clasa I, *Religie. Cultul ortodox*, Ed. Sf. Mina, la pagina 20, li se spune elevilor că: „Dumnezeu l-a creat pe om după chipul Său: i-a dăruit suflet înzestrat cu gîndire, simţire şi voinţă. Primul om a fost numit Adam. El a fost făcut din pămînt. Apoi, Dumnezeu a suflat în faţa lui suflare de viaţă. Prima femeie, Eva, a fost făcută dintr-o coastă a bărbatului său. Dumnezeu i-a pus stăpîni peste tot pămîntul. Omul este cea mai frumoasă fiinţă de pe pămînt creată de Dumnezeu." Aceste lucruri sînt prezentate copiilor ca o certitudine ştiinţifică, cu aerul că reprezintă o cunoaştere obiectivă. Dacă acest enunţ este legitim într-un catehism predat la biserică, el este cel puţin neavenit într-o şcoală publică, laică.

Creaţionismul este prezentat în mod literal, în contrast cu teoriile ştiinţifice şi la paginile 11-12 din *„Religie. Cultul ortodox.", manual pentru clasa a XI-a*, Editura Corint: „Sfinţii părinţi evidenţiază apariţia vegetaţiei înaintea soarelui pentru a accentua că întreaga lume îşi are originea şi susţinerea în Dumnezeu. Întreaga vegetaţie ce împodobeşte pămîntul nu-şi datorează existenţa luminii solare, nici osteneli omului, ci puterii creatoare a lui Dumnezeu. Sf. Ambrozie al Milanului arată că soarele a fost făcut după apariţia vegetaţiei pe pămînt: „Fie ca pămîntul să odrăslească înainte de a primi întăritoarea îngrijire a soarelui, spre a nu se da prilej de sporire omeneştii rătăciri. Fie ca toţi să ştie că nu soarele e pricinuitorul creşterii plantelor. (...) Cum ar putea soarele să dea putere vieţii plantelor crescătoare, cînd acestea au fost mai înainte făcute să

crească de dătătoarea de viață putere ziditoare a lui Dumnezeu, înainte ca soarele să fi început a lua parte la viețuire? Soarele e mai tânăr decît mugurii, mai tînăr decât ierburile."

Respingerea explicației științifice asupra succesiunii apariției soarelui, planetelor și vieții este întărită mai jos de pasajul următor din același manual:

„Ziua a IV-a. Dumnezeu a făcul luminătorii: soarele, luna, stelele. Astfel au apărut și anotimpurile. Teoriile științifice presupun apariția soarelui înaintea pământului, așa cum cere logica aparentă. Dar zilele creației nu pot fi înțelese exclusiv prin intermediul legilor cunoscute de științe. Știința are competență doar în studierea lumii observabile de după căderea în păcat. Zilele creației ne arată că întreaga lume trăiește în mod vizibil prin Dumnezeu. Tendința de a considera soarele ca sursă a vieții de pe planeta noastră constitie o încercare de explicare naturalistă a lumii. (...)

Ziua a V-a. Dumnezeu a făcut viețuitoarele din apă și din văzduh. Printr-o interpretare forțată, evoluționismul consideră că speciile derivă unele din altele, inclusiv omul, care provine dintr-un anumit strămoș comun cu maimuța. Sfinții Părinți insistă asupra felurilor vietăților. Ei arată că fiecare fel de viețuitoare s-a făcut deodată și acest fel își păstrează firea. Nu poate fi vorba de o trecere a viețuitoarelor dintr-un fel în altul."

Deși astrologia contravine chiar religiei creștine, ea este totuși legitimată în acest manual la pagina 16: „venirea magilor la Bethleem – spre a se închina pruncului Iisus – demonstrează că și Orientul păgîn aștepta venirea unui Mîntuitor. Astrologi încercați, magii «citiseră» în stele chiar timpul și locul întrupării Fiului lui Dumnezeu."

În condițiile în care, de la clasa I la clasa a XII-a elevii sînt formați în spiritul teoriei creaționiste, prezentată cel mai adesea ca un adevăr absolut, cu valoare științifică, strategia MEC de a limita sau exclude teoria evoluționistă pînă și din manualele de biologie este periculoasă, așa cum o indică și Rezoluția mai sus citată a Consiliului Europei, iar pentru echilibrarea situației este urgentă luarea unor măsuri corective în sarcina MEC.

Falsul istoric și naționalismul

Falsul istoric sub diferite forme și îmbinarea fundamentalismului religios cu naționalismul sînt de asemenea adesea prezente în manualele de religie. Sub titlul *Mitropoliții români – promotori ai*

educației în spațiul românesc, de exemplu, același manual ortodox susține că „primele școli atestate pe teritoriul țării noastre au apărut la mănăstiri, încă din secolul al X-lea", în răspăr cu cele mai elemenetare cunoștințe istorice. Este simptomatic modul în care este prezentată, de exemplu, în *Manualul de religie pentru cultul ortodox*, clasa a X-a, al Editurii Corint, 2005, *Palia de la Orăștie* care apare ca „primul text biblic din Vechiul Testament tipărit în limba română", fără a se face vreo referire la contextul istoric al apariției acesteia și contribuția Reformei la traducerea acestei biblii.

Manualul *Religie ortodoxă pentru clasa a VII-a*, Editura Sf.Mina din Iași, autor Camelia Muha, este un exemplu grăitor de îmbinare a citirii trunchiate a istoriei în cheie naționalistă cu sentimentul de victimizare a „dreptei credințe" care transmite elevilor un mesaj neîndoielnic de frustrare și ură. De exemplu, la sfîrșitul capitolului 17, *Reforma în Transilvania,* dincolo de prezentarea tendențioasă și unilaterală a evenimentelor evului mediu transilvan, autoarea are grijă să fixeze „cunoștințele" și prin intermediul unor exerciții aplicative prin care elevilor le sînt sugerate legături neîndoielnice între diferite confesiuni și calități sau evenimente emblematice atribuite acestora: catolicismul este asociat cu „Noaptea Sfîntului Bartolomeu", reforma protestantă cu „acțiunea de convertire la protestantism a credincioșilor de alte confesiuni", iar ortodoxia, cum altfel, cu „dreapta credință". În cadrul prezentării capitolului 18. *Uniația. Biserica Uniată din Transilvania*, în mod evident nu ne putem aștepta decît la aplicarea aceleiași tehnici de inducere în eroare prin trunchiere și manipulare, scopul fiind unul și același, crearea unui sentiment de ură față de Biserica Greco-Catolică, care ar fi trădat, chipurile, interesul național.

Întrebarea cea mai importantă este cea referitoare la valorile pe care le răspîndesc aceste manuale, dincolo de comandamentele religioase, într-o Europă a mileniului trei. Aici însă ne lovim de stridențe notabile care nu ar trebui să existe în sistemul învățămîntului public românesc. Simpatia deosebită a autorilor pentru poetul legionar Nichifor Crainic în *Manualul de religie al cultului ortodox pentru clasa a IX-a*, Editura Corvin din Deva, prezent cu mai multe trimiteri bibliografice și poezii, printre care și poezia *Singurătate* – care nu are nimic de-a face cu religia sau valorile creștine (*Ascult la miază-noapte: fierbe ura,/Ascult la miază-zi m-ar vrea răpus/ Și*

clănțăne o haită în apus/ Cînd namila din zori își cască gura) – ,poate fi considerată numai cu bunăvoință inocentă.

Evaluarea cunoștințelor de religie. Subiectele predate în cadrul orelor de religie, în ciuda caracterului facultativ/opțional al disciplinei, fac și obiectul unor evaluări ale cunoștințelor acumulate de elevi. Modelele de evaluare sînt redactate de Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățămîntul Preuniversitar (CNCEIP) și pot fi descărcate de pe pagina web a MECT (www.edu.ro). *Ghidul de evaluare pentru religie* editat în 2001 îi are drept autori pe Prof. Nicoleta Lițoiu, Prof gr.I Mihaela Panoschi și Pr. Prof. Nicolae Iordăchescu, acesta din urmă, preot ortodox, fiind și inspectorul de religie al MECT. Ghidul conține 82 pagini, dar se referă aproape exclusiv la evaluarea obiectului religie ortodoxă. Ghidul relevă că evaluarea elevilor, chiar și în clasele mici, se face pe bază de teste criteriale scrise, de o dificultate surprinzător de avansată. Pentru ilustrare, redăm în Anexa nr. IX, paginile 63, respectiv 68-69 din modelele de evaluare propuse de autori. Gradul ridicat de complexitate, însuși faptul că pentru o materie facultativă se aplică astfel de evaluări chiar și la clasele mici, cantitatea de cunoștințe pretinse de la copii, ridică întrebarea dacă nu cumva învățămîntul public este confundat de MECT cu învățămîntul confesional. Cu atît mai mult, cunoștințele din manualele de religie, care se cer memorate în detaliu, după cum o indică ghidul, ar trebui să fie de o probitate exemplară.

Petiții împotriva manualelor de religie

Manualele menționate ca deficitare, și altele care nu au mai putut fi cuprinse în această scurtă analiză, dar care conțin de asemenea pasaje care induc intoleranță și îndoctrinează, nu au trecut neobservate. După ce ele au fost constant criticate de organizații ale societății civile, în anul 2007, au fost reclamate la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD).

Astfel, într-o petiție din 02.07.2007, înaintată CNCD, *Adunarea Spirituală Națională a Bahá'ílor din România* a reclamat Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar pentru încălcarea dreptului la demnitate a persoanelor care aparțin religiei Bahá'í prin textele publicate în manualul *Religie - Cultul ortodox, Clasa a XI-a,* Ed. Corint, 2006. Petentul arată că manualul *Religie - Cultul ortodox*

pentru clasa a XI-a, ediția 2006, publicat de Editura Corint (avizat favorabil prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 4446 din 19 iunie 2006), include Adunarea Spirituală Națională a Bahá'ílor din România la „secte care fac prozelitism", descrise în general ca fiind fie de origine protestantă sau neo-protestantă, fie cu elemente ezoterice de origine asiatică, care sunt *„unelte ale Satanei sau porți ale iadului"*, practică un *„prozelitism insistent"*, reprezintă *„pericol pentru societate"*, constituie un *„fenomen combătut în societate"*, adoptă *„mijloace nedemne de evanghelie"*, fiind o *„grupare sectară interzisă în occident"*, cu misiune înșelătoare ce *„afectează familia și comunitatea bisericii"*, folosește metode de *„îndoctrinare, mituire, șantaj, exploatare a sărăciei, fanatism"*. În cadrul capitolului 7, secțiunea *„Acțiunea sectelor"*, elaborată de Georgian Păunoiu, asistent doctorand la Facultatea de Teologie Ortodoxă, este prezentată și o imagine a mausoleului lui Báb din Haifa, Israel, lăcaș sfânt pentru cultul Bahá'í. Aceste informații sînt considerate false, discriminatorii și ofensatoare față de religia Bahá'í. Față de cele afirmate în manual, petentul a arătat că religia Bahá'í este larg recunoscută la nivel internațional, cu o vastă apreciere în cadrul structurilor Uniunii Europene, acreditată ca organizație neguvernamentală cu statut consultativ în cadrul structurilor Organizației Națiunilor Unite încă din anul 1948 și este considerată și încadrată de legislația română ca asociație religioasă, legal înregistrată.

În consecință, petentul, prin petiția trimisă la mai multe instituții, solicita: retragerea manualului în cauză; editarea celei de-a doua ediții cu o erată în care să se precizeze eroarea din ediția precedentă; programarea unei ore de curs pentru elevii clasei a XI-a (an școlar 2007-2008) în cadrul căreia aceștia să fie informați în mod corect cu privire la religia Bahá'í; publicarea în ziarele de circulație națională a unor articole cu o informare corectă despre religia Bahá'í și o mențiune cu privire la recunoașterea de către Ministerul Culturii și Cultelor a religiei Bahá'í.

În răspunsul său, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, Direcția Juridic și Contencios, prin Adresa nr. 17239/23.07.2007, arată că în luna februarie 2007, Consiliul Național pentru Evaluarea și Difuzarea Manualelor a primit prin redirecționare de la Ministerul Educației și Cercetării Adresa nr. 15.426, prin care *autorii* (s.n.) manualului solicitau modificarea conținutului lecției de la paginile

90-91, pentru ediţiile următoare. *„Motivul care a stat la baza acestei solicitări îl constituie riscul pe care poate să-l producă în rândul elevilor eroarea de conţinut a acelei lecţii".*

La data de 03.10.2007, Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării (Anexa nr. XI) a decis[43] că Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului şi Centrul Naţional pentru Curriculum şi Evaluare în Învăţământul Preuniversitar, prin avizarea manualului *Religie - Cultul ortodox pentru clasa a XI-a*, ediţia 2006, publicat de editura Corint, au încălcat dreptul la demnitate al comunităţii de religie Bahá'í, conform art. 15 al Ordonanţei Guvernului 137/2000, republicată; Consiiiul Naţional pentru Combaterea Discriminării a hotărît totodată să monitorizeze modul de retragere din circuit al manualului. Partea nevăzută a acestui caz de discriminare este aceea că manualul retras îl avea coordonator tot pe Adrian Lemeni, secretar de stat la Ministerul Culturii şi Cultelor la acea dată, care, în repetate rînduri, a coordonat manuale intolerante faţă de alte culte, aflîndu-se, prin demnitatea publică pe care o ocupă, şi într-o gravă situaţie de conflict de interese. De fapt, mea culpa exercitată de autorii manualelor a venit numai după ce, Liga Pro Europa a atras atenţia într-o conferinta de presă asupra conţinutului scandalos al manualului. Tipic, nimeni nu a fost sancţionat pentru această „eroare".

Raportul Departamentului de Stat al SUA privind libertatea religioasă în România menţionează acest caz în următorii termeni: „Cîteva ONG-uri şi grupuri religioase minoritare s-au plîns cu privire la un manual de religie ortodoxă, publicat în iulie 2006 de Ministerul Educaţiei, sub coordonarea Secretariatului de Stat pentru Culte. Manualul descria apariţia Bisericii Greco-Catolice, în secolul al XVIII-lea, ca rezultat al «prozelitismului catolic», iar Martorii lui Iehova, Credinţa Bahá'i şi Mormonii ca secte care «reprezintă o adevărată ameninţare la adresa societăţii». Un capitol din carte afirma că sectele practică prozelitismul prin mijloace cum ar «fi spălarea creierelor, mită, şantaj şi exploatarea săracilor».

Ca o concluzie, manualele de religie şi programa ar trebui urgent reorientate spre prezentarea obiectivă a mai multor religii şi a istoriei religiilor şi nu spre îndoctrinarea copiilor cu viziunea unei singure religii care se va proclama pe ea însăşi ca fiind superioară tuturor celorlalte şi care nu va ezita, după cum s-a văzut, să incrimineze şi să denigreze atît alte credinţe, cît şi persoanele care nu împărtăşesc

nici o credință religioasă.

Violența și cruzimea multor pasaje din aceste manuale induc copiilor, pe lîngă frică, o mentalitate străină de spiritul și menirea unui învățămînt modern. Manualele sunt orientate în mod evident spre dogmatică și îndoctrinare. Sînt numeroase îndemnuri la ritualism și aroganță față de alții. Abundă pozițiile jignitoare la adresa altor culte sau la adresa altor curente de gîndire. Imaginea lui Dumnezeu este una a unui Dumnezeu violent, crud, neiertător. Învățămîntul religios desfășurat în astfel de condiții, cu astfel de manuale va malforma iremediabil mentalități și a devenit una dintre marile piedici și un mare inamic al copiilor. Dezvoltarea lor intelectuală și psihică este grav amenințată de orele de religie derulate după astfel de manuale. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului nu poate să rămînă inert față de o astfel de stare de lucruri și să nu introducă reforme radicale privind maniera de alcătuire și avizare a manualelor de religie.

2.6. Simboluri, ritualuri religioase, lăcașuri de cult în școli. Cazuri de îndoctrinare și tratamente umilitoare

Odată cu introducerea educației religioase pe baze confesionale în învățămîntul public de toate gradele și datorită faptului că, mai ales în anii '90 predarea era asigurată de preoți, cum MECT s-a dezinteresat complet de calitatea acestui învățămînt, delegînd întreaga organizare și responsabilitate clerului și dezertînd într-un fel de la îndatorirea sa primordială normativă, simbolurile religioase, lăcașurile de cult, ritualurile bisericești și îndoctrinarea au pătruns în școlile publice, cu motivația susținută de culte, aceea a necesității contracarării celor 50 de ani de ateism de stat impus de comunism. Numai că, sistemul de educație publică nu a putut face față dublei presiuni, comandamentului de a asigura realizarea interesului superior al copilului, respectarea principiului egalității de șanse și nondiscriminării și, paralel, dorinței de a satisface aspirațiile misionare ale cultelor religioase, interesate în primul rînd în catehizarea și fidelizarea ritualică a propriilor credincioși, conform menirii lor.

La momentul acestui studiu, simbolurile religioase, capelele, locurile de rugăciune, ritualurile religioase, predominant ortodoxe – dar în zonele în care cultele neortodoxe sînt majoritare (în special zona Harghita, Covasna), și ale celorlalte culte –, sînt omniprezente

în unitățile de învățământ public, deşi nu există nici o prevedere legislativă în acest sens. Este o situație de dereglementare completă, deşi MECT îi revine prin lege sarcina de a garanta aplicarea legislației în întregul sistem de învățământ, iar ca parte a Guvernului, respectarea prevederilor constituționale şi a angajamentelor internaționale ale României.

În repetate rînduri, organizațiile de drepturile omului, de promovare a egalității de şanse, presa, dar şi rapoartele internaționale privind libertatea religioasă în România, au semnalat că această situație este o sursă de discriminare şi tratament inegal.

Din răspunsurile la cele 2770 de chestionare completate de elevi în cadrul prezentului proiect, reiese faptul indubitabil că în majoritatea şcolilor publice din România sînt afişate simboluri religioase, elevii participă la ritualuri bisericeşti, există locuri de rugăciune, iar caracterul acestora este în proporție covîrşitoare mono-confesional şi nu respectă diversitatea religioasă a elevilor din şcolile respective.

Simboluri religioase în şcoli

Prezența icoanelor specifice cultului ortodox, plasate în toate sălile de clasă, pe pereții cancelariilor, ai birourilor directorilor, pe holuri, în unele birouri din cadrul inspectoratelor şcolare județele, nu numai în laboratoarele de religie, aduce atingere caracterului laic al învățămîntului de stat, constituind o discriminare la adresa elevilor de alte confesiuni şi a elevilor care nu sînt afiliați nici unei confesiuni religioase.

Legitimitatea acestui fenomen de masă a fost contestată recent şi a condus la una din cele mai vehemente şi pasionate dezbateri publice din România.

În februarie 2005, profesorul Emil Moise, în dublă calitate de cadru didactic şi părinte, a solicitat oficial Inspectoratului Şcolar Județean Buzău să dispună retragerea simbolurilor religioase din şcolile publice, referindu-se la cazul prezenței acestora în Liceul de Artă „Margareta Sterian" din Buzău, al cărui elevă era fiica sa. Profesorul Moise considera prezența icoanelor ortodoxe în şcolile publice, în afara orelor de religie, ca izvor de discriminare față de elevii de alte confesiuni sau neafiliați confesional. Inspectoratul a refuzat să dea curs solicitării sale, ca urmare Emil Moise a chemat în instanță Inspectoratul Şcolar Județean Buzău în februarie 2006 pentru „discriminare şi încălcarea dreptului la libertatea de gîndire,

conştiinţă şi religie". La 12 august 2006, Moise a depus o petiţie la Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării (CNCD), prin care solicita „anularea situaţiei discriminatorii create prin prezenţa obstinantă a simbolurilor religioase în holurile, cancelariile şi sălile de clasă – în afara orei facultative de Religie ale Liceului de artă «Margareta Sterian din Buzău»". Petiţia sa a fost susţinută printr-un *amicus curae* al Centrului de Resurse Juridice şi de o scrisoare deschisă din 13.11.2006 semnată de 23 de organizaţii neguvernamentale şi personalităţi publice[44] în care se preciza: „Semnatarii acestei scrisori înţelegem să ne solidarizăm cu argumentele principiale, constituţionale şi legale prezentate de Dl. Emil Moise în petiţia adresată CNCD, în calitate de părinte şi de cadru didactic, şi să anunţăm public că îi susţinem demersul. Sperăm că decizia Colegiului Director al CNCD cu privire la retragerea simbolurilor religioase din instituţiile publice de învăţământ să devină o garanţie pentru exercitarea libertăţii de gîndire, conştiinţă şi religie în România. În acest fel, ea va avea implicaţii pozitive de durată privind evoluţia democratică a României spre o societate pluralistă şi tolerantă".

Prin *Hotărîrea* din 21 noiembrie 2006, Consiliul Director al CNCD (Anexa nr. XII) a decis să recomande Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, elaborarea şi implementarea unei norme interne (circulară, instrucţiune), într-un timp rezonabil, prin care să reglementeze prezenţa simbolurilor religioase în instituţiile de învăţământ public. Această normă internă trebuie să se fundamenteze pe următoarele principii:

- să asigure exercitarea dreptului la învăţătură şi accesul la cultură în condiţii de egalitate;
- să respecte dreptul părinţilor de a asigura educaţia copiilor potrivit convingerilor lor religioase şi filozofice;
- să respecte caracterul laic al statului şi autonomia cultelor;
- să asigure libertatea de religie, conştiinţă şi convingeri a tuturor copiilor în condiţii de egalitate;
- să afişeze simbolurile religioase doar în cursul orelor de religie sau în spaţiile destinate exclusiv învăţământului religios."

Poziţia MECT în cauză, formulată de directorul general al Direcţiei Generale a Învăţământului Preuniversitar Violett Margareta Blaga şi director al Direcţiei Juridice Liliana Preoteasa nu are nici un fel de

consistență juridică, nu răspunde petiției lui Emil Moise, fiind redactată în termeni de publicistică, nu lipsită de pasaje de-a dreptul umoristice: „Nu există în momentul de față nici o prevedere legislativă care să permită MECT interzicerea prezenței unor asemenea însemne religioase în spații, locuri sau incinte de utilitate publică din mediul școlar în general și în sălile de curs în particular (...). Problema prezenței sau absenței icoanelor sau a altor însemne religioase, în spații, locuri sau incinte de utilitate publică, în general, în sălile de curs, în particular, este similară cu cea a prezenței sau absenței Bibliei în camerele de hotel, o practică internațională, cu precădere întîlnită în spațiul european occidental și cel nord-american". În logica acestor înalți responsabili din MECT, practicile din școlile publice sînt comparabile cu cele ale hotelurilor private! (Să ne așteptăm, în linia aceluiași raționament, la introducerea de canale TV porno în învățămîntul public românesc, pentru că în hotelurile din spațiul european occidental și nord-american aceasta este „o practică internațională"?) Poziția Ministerului Culturii și Cultelor, în cazul disputei icoanelor, a fost formulată de secretarul de stat Adrian Lemeni, cel care se regăsește în capitolul privind manualele de religie din acest studiu, în calitate de coordonator al unor manuale de religie ortodoxă (unul retras chiar de MECT, ca atentînd la demnitatea altor culte) ce conțin aprecieri calomnioase și intolerante la adresa cultelor minoritare din România. Între altele, secretarul de stat de la MCC susține, tot în disprețul prevederilor legale că: „Însemnele religioase (din școli n.n.) neavînd o destinație cultică au o simbolistică legată de libertate, precum și o puternică simbolistică națională, fiind considerate expresii ale patrimoniului spiritual și cultural al României. (...) Considerăm că toleranței pe care trebuie să o manifeste majoritatea față de minoritate trebuie să îi corespundă o toleranță manifestată de către minoritate față de majoritate, toleranță la care însuși autorul memoriului (Emil Moise n.n.) face apel. (...) În concluzie, considerăm că, în principiu, afișarea simbolurilor religioase pe pereții publici (sic !) ai unităților de învățămînt nu constituie o încălcare a drepturilor și libertăților altor persoane care să impună eliminarea lor, soluție care nu a fost adoptată în niciunul din statele europene cu tradiții similare celor românești".

Ministerul Educației și Cercetării în comunicatul din 23 noiembrie 2006, semnat de directorul Mircea Mureșan, cu privire la Hotărîrea

CNCD, a pasat analizarea situației create Parlamentului României, dovedind incapacitate în gestionarea unor chestiuni a căror reglementare îi revine ministerului prin legea de funcționare: „Având în vedere importanța și caracterul special al deciziilor ce trebuie luate, MEC consideră oportună prezentarea documentului spre dezbatere comisiilor de învățământ din Parlamentul României". De partea sa, Patriarhia Română, într-un comunicat din 23 noiembrie 2006, se implică într-o problemă de competența MECT, susținînd în esență că discriminarea este de două feluri, justificată în cadrul minorităților și nejustificată în cazul majorității: „Decizia de excludere (a icoanelor, n.n.) ar reprezenta o măsură brutală și nejustificată de restrîngere a libertății religioase, contrară principiilor democratice europene. O astfel de decizie ar duce la discriminarea credincioșilor din România". Gabriel Andreescu a analizat pe larg implicațiile acestui caz într-un articol publicat în *Noua Revistă de Drepturile Omului*.[45]

Cultele religioase minoritare s-au abținut să se pronunțe public, cu excepția, după știința noastră, a cultului adventist care printr-un comunicat de presă a salutat decizia CNCD.

În comunicatul[46] emis la 30.11.2006 Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea salută decizia CNCD, subliniind următoarele: „Orice persoană și instituție, mai ales Biserica, trebuie să manifeste respect față de demnitatea umană și față de Creator, recunoscînd fiecărui individ libertatea și responsabilitatea de a alege. În acest sens, folosirea simbolurilor religioase în școlile publice, în contextul în care bisericile minoritare întîmpină dificultăți la predarea religiei, poate constitui o lezare a sentimentului religios al elevilor aparținînd cultelor minoritare și o discriminare. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea susține principiul separației statului de biserică. Din acest motiv consideră că statul și instituțiile sale, inclusiv școlile publice, nu trebuie să se implice în promovarea și susținerea învățăturilor și valorilor unei anumite religii sau confesiuni religioase".

Conform unui grup de presiune pentru menținerea icoanelor în școli, Civic Media, „la 28 noiembrie 2006, reprezentanții Bisericilor Ortodoxă Română, Evanghelică, Reformată, Evanghelică Lutherană și Armeană s-au întrunit în cadrul Adunării Generale a Asociației Ecumenice a Bisericilor din România și au hotărît în consens pentru menținerea în spațiul public a simbolurilor creștine ca expresie a libertății religioase. După pozițiile tranșante ale Secretariatului de Stat

pentru Culte, ale Bisericii Ortodoxe Române şi a celei Romano-Catolice, şi reprezentanții mozaici şi musulmani şi-au spus punctul de vedere. Aurel Vainer, preşedintele Federației Comunității Evreilor din România, ar fi declarat: „Cred că pentru un elev creştin ortodox, unul protestant, unul catolic, unul evreu sau unul musulman nu poate fi ceva jenant să aibă un semn al lui Dumnezeu în şcoală. Este totuşi o libertate a celor mulți, un drept cîştigat de creştinii din România. Personal, nu văd un impediment ca simbolurile religioase să rămînă." Consilierul de cult al Cultului Musulman din România, Muftiul Iusuf Muurat s-a pronunțat în felul următor: „Eu nu consider o discriminare religioasă prezența simbolurilor religioase în şcoli sau în alte instituții publice, astfel încît acestea să fie date la o parte" (www.civicmedia.ro). Totusi, niciunul dintre cultele menționate nu a dat publicității un comunicat de susținere a prezenței icoanelor în şcoli şi nu a semnat un document oficial în acest sens, după ştiința noastră.

În disputa pe tema prezenței icoanelor în unitățile de învățământ au intervenit şi alte grupuri sociale. Într-un articol de presă se arăta: „După ce au anunțat că nu vor să renunțe la icoanele din sălile de clasă, liderii sindicaliştilor din învățământ au venit cu o nouă propunere. Ei vor ca în preajma şcolilor să fie construite capele. «E un abuz pentru că atîta timp cît într-o şcoală nu sînt reclamații din partea elevilor sau din partea părinților e deplasată această propunere», a fost de părere Elena Groza, profesor. „«Nu e binevenită propunerea sau sugestia dată. Toate icoanele sînt cumpărate de elevi, din excursii; se fac excursii pe teme religioase şi ei singuri le procură», a spus Ştefan Oprea, director la Şcoala nr.150. Nici elevii nu vor să renunțe la icoanele din şcoli. «Toți trebuie să credem în Dumnezeu şi e o motivație în plus să avem icoane în clasă», a sustinut un elev."

Cea mai vocală reacție împotriva CNCD a venit din partea unui grup de presiune, *„Coaliția pentru Respectarea Sentimentului Religios"*, organizat în jurul unei campanii mediatice extrem de virulente, autointitulate dramatic *„Salvați icoanele copiilor"*. Autorii campaniei nu au recurs la nici un argument legal, ci au încercat să anihileze efectele deciziei CNCD şi să intimideze, prin atacuri la persoană de o extremă duritate, cu accente de linşaj public, pe aceia care au cutezat să invoce fundamentele juridice ale laicității învățămîntului public şi caracterul discriminativ al unor aspecte ale predării religiei în şcoli. Din păcate, Patriarhia Română a găsit cu cale să transforme acest grup de

presiune într-un interlocutor predilect, contribuind astfel la ratarea unei dezbateri aplicate şi punctuale.

În concluzie, *Hotărîrea CNCD* privind caracterul discriminatoriu al prezenţei icoanelor în şcolile publice ai căror elevi aparţin mai multor culte sau nu sînt credincioşi nu a mobilizat MECT să numească o comisie pentru a analiza situaţia şi a propune măsurile legale ce se impun.

Dimpotrivă MECT a găsit soluţia de a se debarasa total de obligaţia sa de reglementare şi control a implementării prevederilor legale în unităţile de învăţămînt. În Comunicatul de presă[47] din 12.12.2006, dat de MECT după primirea Hotărîrii nr. 323 /21.11.2006 a Colegiului Director al Consiliului Naţional pentru Combaterea Discriminării privind elaborarea şi implementarea unor norme interne, care să reglementeze prezenţa simbolurilor religioase în instituţiile de învăţămînt public din România, MECT declara din nou intenţia de a transfera responsabilitatea găsirii soluţiei către Comisiile de învăţămînt din Parlamentul României, precum şi către Federaţia Naţională a Asociaţiilor de Părinţi. În comunicat nu se fac referiri la cadrul legislativ care guvernează funcţionarea învăţămîntului public, ci se invocă argumente exterioare sistemului: „Ministerul Educaţiei şi Cercetării tratează această problemă cu maximă responsabilitate şi apreciază că poporul român este un popor credincios, care a reuşit, graţie credinţei, să depaşească 50 de ani de interdicţii" fapt de necontestat, dar care nu trebuie să conducă la discriminări.

MECT dovedea necunoaşterea mecanismelor legislative care armonizează libertatea religioasă cu principiul şanselor egale, astfel încît în comunicatul citat proclama că „înlăturarea simbolurilor religioase din sălile de clasă ar fi total deplasată şi ar restricţiona libera opţiune", repetînd obsesiv teza hilară conform căreia nu ministerului îi incumbă reglementarea învăţămîntului public: „prezenţa icoanelor în unităţile de învăţămînt nu este consecinţa unui ordin ministerial, ci o hotărîre a *societăţii civile* (s.n.). Prin urmare, trăind într-o societate democratică, decizia trebuie să aparţină tot părinţilor, comunităţii locale şi nu în ultimul rînd şcolii". Culmea lejerităţii legislative a MEC rămîne însă fraza antologică: „În virtutea principiilor democratice, considerăm că există *prerogative naturale* (s.n.) ce nu trebuie îngrădite de acte normative. În consecinţă, dorim ca într-o unitate şcolară normele interne care să reglementeze prezenţa simbolurilor religioase

să fie stabilite de comunitățile locale și suntem de acord cu o abordare diversificată, funcție de apartenența religioasă a populației. Cu o singura condiție: *respectarea Legii învățământului* (sic!) care interzice prozelitismul religios în școli".

Într-o intervenție publică neinspirată și tendențioasă, prilejuită de *Mesajul de Crăciun 2006*, Arhiepiscopul BOR Bartolomeu Anania din Cluj eticheta petiția lui Emil Moise și Hotărîrea CNCD privind caracterul discriminatoriu al expunerii icoanelor în școli în afara spațiilor afectate educației religioase, ca „două atentate morale la adresa copiilor și tinerilor noștri". Cei care promovaseră principiul non-discriminării erau catalogați de înaltul ierarh ca „minoritate agresivă", „zeloși atei", insinuînd că aceștia militează pentru „eliminarea religiei din învățământul public". Mesajul de Crăciun conținea așadar mai multe neadevăruri: acela că am fi atei, că am urmări eliminarea predării religiei în școli și, în final că ne agităm „fără ca vreun elev sau părinte să se fi plâns ", cînd sînt cunoscute destule plîngeri ale unor culte minoritare și persoane care reclamă cazuri de discriminare în învățămînt.

În atmosfera ostilă generată de dezbaterea despre icoanele în școli, *Sentința civilă*[48] *nr. 1685/15.06.2007 a Curții de Apel București* venea, totuși, să confirme Hotărîrea CNCD, în sensul că îi revine MECT obligația de a elabora o reglementare în privința prezenței simbolurilor religioase în școli, o obligație pe care ministerul a negat-o cu obstinație sau a încercat s-o paseze către alte instituții (Parlament). Sentința confirmă și susținerile lui Emil Moise și pe ale societății civile în direcția responsabilității MEC de a veghea ca inclusiv educația religioasă și prezența religioasă în învățămîntul public să respecte principiul separării dintre stat și biserică, *al laicității statului, al autonomiei cultelor și al neutralității religioase a statului* (s.n.).

Situația nerezolvării cazului prezenței icoanelor în școli apare menționat și în *Raportul privind libertatea religioasă în România a Departamentului de Stat al Statelor Unite*[49], care spune: „În noiembrie 2006, ca reacție la o plîngere a unei organizații neguvernamentale cu sediul în Buzău, CNCD i-a cerut Ministerului Educației să elimine simbolurile religioase din școli, cu excepția sălilor în care se predau ore de religie. Decizia a generat reacții vehemente din partea Bisericii Ortodoxe. În decembrie 2006, Ministerul Educației a decis că părinții, comunitățile locale și conducerea școlilor sunt cele care trebuie să

hotărască cu privire la prezența sau absența icoanelor din sălile de clasă. Dezbaterea a continuat, iar pînă la finele perioadei de raportare nu fusese luată nicio măsură în acest sens".

Capele, cabinete şi laboratoare de religie din incinta şcolilor publice

Prezența capelelor, a locurilor de rugăciune, a cabinetelor de religie este şi ea frecventă în şcolile publice. Acestea îmbracă tot un caracter confesional, fiind consacrate unui singur cult, cel mai adesea cultului majoritar. Locuri de rugăciune sînt amenajate în săli de clasă, dar există şi clădiri separate în curtea şcolilor. Numărul lor este nedefinit, neexistînd o statistică precisă pînă la ora actuală. În marea lor maioritate aparțin cultului ortodox, chiar şi în unitățile de învățămînt public din Transilvania sau Banat, cu un procent ridicat de diversitate confesională în rîndul elevilor. În județul Harghita, unde cultele predominante sînt cel romano-catolic şi protestant, unele direcțiuni de şcoli au decis să nu permită expunerea nici unor simboluri religioase pentru a nu leza sentimentele religioase ale elevilor aparținînd altor culte (protestanții şi unitarienii nu au crucifixuri sau icoane). Într-un liceu din Miercurea Ciuc, expunerea crucifixului (catolic) în toate clasele a fost explicată de directorul şcolii prin caracterul originar confesional al respectivului liceu, retrocedat recent cultului romano-catolic. Acest caz ilustrează încă o situație de ambiguitate patronată de MECT. În loc să sprijine (re)înființarea şcolilor confesionale cu statut clar, ministerul preferă o formulă hibridă, prin retrocedarea clădirilor către cultele cărora le-au fost confiscate de regimul comunist şi funcționarea în cadrul lor a unor unități de învățămînt public, supuse unei duble subordonări. În acest caz, cultele consideră legitimă afişarea simbolurilor religioase, pentru că respectivele şcoli le-au aparținut în trecut. Aceste culte, de limbă maghiară, invocă în sprijinul prezenței simbolurilor religioase în şcoli faptul că în perioada interbelică şcolile de limbă maghiară din Transilvania erau confesionale, patronate de culte, iar retrocedarea clădirilor le îndreptățeşte la exprimarea apartenenței la un anumit cult prin afişarea simbolurilor religioase.

La Iaşi, un părinte şi-a manifestat satisfacția față de toleranța religioasă din liceul unde studiază copilul său, pentru faptul că, după amenajarea capelei ortodoxe, şi romano-catolicilor le-a fost pusă la dispoziție o clasă unde pot să se roage. Inspectoratul județean de învățămînt nu a fost deranjat de faptul că în şcoală învață şi elevi

care nu aparțin nici unuia din cele două culte menționate.

Însuși faptul că numărul capelelor, cabinetelor de religie și locurilor de rugăciune nu este cunoscut la nivelul inspectoratelor școlare județene și al MECT arată lejeritatea cu care acestea tratează păstrarea caracterului laic al învățământului public sau promovarea principiului șanselor egale și non-discriminării în cazul elevilor aparținînd minorităților religioase sau care nu aparțin nici unui cult și ai căror părinți contribuie, prin taxe și impozite, la bugetul local și național.

Din dezbaterile și interviurile realizate în cadrul proiectului Ligii Pro Europa reiese următorul tipar de amplasare a unei capele în incinta școlii: apare o inițiativă din partea unui preot sau a unui părinte, inițiativa este imediat îmbrățișată de direcțiunea școlii care, cu aprobarea tacită a inspectoratelor școlare, încredințează unui grup de binevoitori, părinți generoși, investitori, politicieni locali, reprezentanți ai cultelor, construirea sau amenajarea capelei respective. Capelele din unitățile de învățămînt de stat sînt în proporție covîrșitoare ortodoxe, inaugurarea lor făcîndu-se în prezența unor înalți ierarhi bisericești. Pictarea capelelor este uneori executată de elevi, îndrumați de un cadru didactic sau de pictori de biserici. Rezultatul este prezentat public, în presa scrisă, la radio, tv, ca un succes al elevilor și un model de urmat. Nu există documente care să ateste că elevii de alte confesiuni sau părinții lor să fi fost consultați cu privire la oportunitatea construirii sau amenajării respectivului lăcaș de cult. Cel mai adesea, nici laboratoarele sau cabinetele de religie nu reflectă diversitatea confesională, cultele minoritare fiind rar sau deloc reprezentate. MECT și inspectoratele școlare nu desfășoară nici un fel de analiză în acest sens. Tiparul construirii lăcașelor de cult ortodoxe din incinta școlilor publice seamănă cu modul netransparent în care se inițiază, se aprobă și se finanțează construcția lăcașurilor aceluiași cult majoritar în incinta cazărmilor, a spitalelor, a universităților sau în zonele geografice fără enoriași ortodocși.

Purtătorul de cuvînt al Patriarhiei BOR, părintele Constantin Stoica, s-a disociat public de ideea că prezența icoanelor sau a capelelor în școlile publice ar fi o inițiativă a BOR, ceea ce înseamnă, încă o dată, că MECT rămîne singurul responsabil pentru abolirea caracterului laic al învățămîntului public și discriminările ce decurg din aceasta. „Legat de prezenta capelelor în școli, ele sînt inițiative

ale comunităților locale. Nu există un plan al Bisericii de a «planta» icoane prin clase", a explicat Constantin Stoica[50].

Cu toate acestea, ambiguitatea persistă şi la acest capitol. În cadrul amintitului eveniment din 7 noiembrie 2007 (capitolul 2.5. „Manuale de religie - analiză de conținut"), petrecut în Aula Palatului Patriarhiei din Bucureşti în prezența PF Părinte Daniel, Arhiepiscop al Bucureştilor, Mitropolit al Munteniei şi Dobrogei şi Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române (BOR), părintele prof. Dogaru, în *Raportul* prezentat în fața adunării afirma: „S-au înființat cabinete de religie şi capele şi pot spune că, la ora actuală, în afară de ceea ce numim capele în incinta şcolilor, avem o capelă care este o biserică, la Liceul bilingv «Decebal»."

Exemplele din acest studiu nu includ capelele din incinta liceelor teologige sau confesionale, unde prezența lor este legitimă, ci doar pe cele din unitățile şcolare publice (de stat). Exemplele infirmă însă cele susținute de purtătorul de cuvînt al Patriarhiei, ridicarea unora din capele fiind inițiativa unor preoți. Mai mult, reprezentanții inspectoratelor şcolare apar în postura de „invitați" la ceremoniile de inaugurare din şcoli! Iată exemplele:

Consiliul Județean Cluj a aprobat prin *Hotărîrea nr. 72/2006* suma de 2000 mii RON pentru amenajarea unei capele la Şcoala Specială pentru Deficienți de Auz Nr. 1 Cluj-Napoca.

La 7 iunie 2005 Arhiepiscopul Bartolomeu a sfințit capela Colegiului Național Pedagogic "Gheorghe Lazăr" din Cluj-Napoca. Paraclisul cu hramul *"Sfinții Mucenici Gheorghe şi Mina"* a fost amenajat cu sprijinul conducerii colegiului, la inițiativa profesoarei de religie Ioniță Timiş. La pictarea capelei şi-au dat concursul, pe lângă pictori, şi elevele clasei a XIII-a. La eveniment au participat alături de profesorii şi elevii şcolii reprezentanți ai Inspectoratului Şcolar şi ai autorităților locale. Cu acest prilej, Arhiepiscopul „a oferit diplome de aleasă cinstire conducerii şcolii, precum şi ostenitorilor şi celor care au contribuit la amenajarea paraclisului. Capela va reprezenta pentru elevii care se pregătesc în Colegiul Pedagogic *mediul duhovnicesc* (s.n.) formativ pentru personalitatea viitorului dascăl."[51] Trebuie menționat că structura confesională a Colegiului Național Pedagogic, constă în cel puțin 7 culte recunoscute şi persoane atee, aşa cum a reieşit şi din chestionarele aplicate chiar în acest liceu de monitorul Ligii Pro Europa. Conform declarațiilor respondenților, aceştia aparțineau cultelor:

ortodox, greco-catolic, penticostal, reformat, romano-catolic, creştin după Evanghelie, Martorilor lui Iehova, existînd şi persoane care s-au declarat a fi atee.

Episcopul Vicar Vasile Someşanul a binecuvîntat la 2 iunie 2005 capela amenajată în cadrul Grupului Şcolar Electrotehnic "Edmond Nicolau" din Cluj-Napoca. Amenajată la inițiativa profesoarei de religie Ioana David şi cu sprijinul corpului profesoral, „capela" va oferi elevilor liceului mediul spiritual de formare spirituală.[52]

In satul Bivolărie, comuna Vicovu de Sus, a fost sfințită la 12.11.2003 capela Grupului Şcolar, unde învață elevi hipoacuzici. Lăcaşul are hramul „Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavril» şi a fost ridicat cu sprijinul cadrelor didactice şi al unor sponsori. „Capela are şi scop didactic şi este destinată desăvîrşirii pregătirii religioase a elevilor şi integrării lor în societate, a spus directorul instituției, dl Mihai Stan. Inițiativa ridicării capelei îi aparține preotului paroh Mircea Durca. iar lucrările au început în urma cu 5 ani."[53]

La data de 30 ianuarie 2006 a avut loc sfințirea capelei şcolare de la Colegiul Tehnic Turda cu hramul, „Sfinții Trei Ierarhi". Sfințirea a fost săvîrşită de Episcopul Vasile Someşanul, în prezența reprezentanților autorităților centrale şi locale. În cuvîntul de mulțumire a conducerii Colegiului se arăta: „Invitînd tînăra generație şi nu numai, să se reculeagă cu pietate în această capelă, suntem datori să adresăm în primul rînd un cuvînt de mulțumire bunului Dumnezeu pentru această şansă de a comunica, prin intermediul rugăciunii cu Creatorul. De asemenea, presfințitului Vasile Someşanul pentru actul sfințirii. Suntem, de asemenea datori să adresăm cuvinte de mulțumire preacucernicilor preoți Dorin Sas şi Vasile Ştiopei pentru strădania lor, încă un loc de aleasă taină înfăptuit de aceştia, pictorilor care au pictat capela, Claudiu Coldea şi Alexandru Săsărman, primăriei şi consiliului local, inspectoratului scolar (...)"[54]

La 2 decembrie 2004 la Şcoala „Andrei Şaguna" din Turda, a avut loc sfințirea capelei şcolii, cu hramul „Sfîntul Andrei". Slujba de sfințire a fost oficiată de Episcop Vicar Vasile Someşanu. Cu această ocazie, au fost invitați să participe reprezentanți ai Episcopiei Vadului, Feleacului şi Clujului, ai Inspectoratului Şcolar Județean Cluj, ai Primăriei şi Consiliului Local Turda, cadre didactice, părinți şi elevi.[55]

La 7 aprilie 2005, Episcopul Vicar Vasile Someşanul a sfințit a treia capelă şcolară din Turda. Avînd hramul „Sfîntul Mare Mucenic

Gheorghe", capela este amenajată în cadrul şcolii „George Barițiu" din Turda. Începută în toamna anului 2004, cu sprijinul directorului şcolii, Prof. Mircea Arion, şi al Consiliului profesoral, capela este în întregime pictată în tempera de pictorul Alin Iuga. „Ea va fi laboratorul spiritual al celor peste 300 de elevi ai şcolii, din ciclul primar şi gimnazial". Au participat din partea Centrului eparhial Liciniu Câmpean, consilier misionar social şi Lect. dr. Vasile Timiş, Inspector şcolar județean.[56]

La Şcoala Generală nr. 12 din Reşița, după ideea profesoarei de religie Daniela Oțelariu, s-a înființat o capelă care a fost sfințită la 8 noiembrie 2001 de Episcopul Laurențiu al Caransebeşului. „Lăcaşul de rugăciune stă sub semnul arhanghelilor Mihail şi Gavril şi este destinat exclusiv elevilor care vor să se apropie de tainele bisericeşti." Capela „Sfinților Mihail şi Gavril" este folosită pentru desfăşurarea orelor de religie, dar şi pentru oficierea slujbelor de sărbători. „Preotul – profesor Flavius Brie, este singurul din municipiul Reşița care are delegație din partea Inspectoratului Şcolar şi al Episcopiei, pentru a oficia slujbe în această capelă şi în celelalte cabinete religioase din oraş."[57]

Pe pagina web a Mitropoliei Banatului putem citi: „Educația religioasă în şcolile de stat se desfăşoară în baza Protocolului încheiat între Patriarhia Română şi Ministerul Educației în anul 1990, ultimele reglementări având loc în anul 1997 când s-a hotărît *ca frecvența la orele de Religie să devină obligatorie* (s.n.). La unele şcoli, *prin străduința profesorilor de Religie au fost amenajate capele* (s.n.) pentru nevoile spirituale ale elevilor."[58]

Reiese deci, intervenția directă a BOR în construirea de lăcaşe de cult ortodoxe în incinta şcolilor publice, cu încălcarea caracterului laic şi pluriconfesional şi cu sprijinul tacit al MEC, în lipsa oricărei baze legale.

Ritualurile religioase în şcoli

Ritualurile religioase, slujbele, rugăciunile fac parte şi ele din peisajul cotidian al învățământului public (de stat). Cele mai frecvente manifestări par a fi sfeştaniile şi festivitățile prilejuite de deschiderea anului şcolar.

Într-un *Raport*[59] al Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conştiință se afirmă că „în mai mult de 90% din cele peste 15.000 unități şcolare s-au desfăşurat slujbe religioase la începutul anului

școlar 2005-2006". Din documentația întocmită de ASLC reiese că din cele 41 de județe, s-au desfășurat slujbe religioase în cadrul festivității de deschidere a anului școlar 2005-2006 în toate unitățile de învățământ din județele Argeș, Bistrița-Năsăud, Brăila, Ialomița, Sălaj, Sibiu. În celelalte județe, cifrele arată că s-au ținut slujbe în majoritatea școlilor publice. Excepție face județul Covasna, unde conform inspectoratul școlar „în județul nostru nu s-au desfășurat slujbe religioase în școli la nici una din confesiunile existente la nivelul județului. Există cutuma ca la începutul anului școlar preoții să fie invitați la deschiderea festivă unde să rostească Rugăciunea dedicată acestui moment, să binecuvinteze elevii și profesorii. Elevii de la două licee teologice reformate din județ desfășoară slujbe religioase, dar *în lăcașul de cult conform programei școlare* (s.n.)". În județul Alba, Inspectoratul Școlar Județean nu cunoștea numărul unităților de învățământ unde s-au ținut slujbe, dar știa că: „aceste slujbe *nu au încălcat libertatea nimănui*" (s.n.). În București, „potrivit tradiției creștin-ortodoxe și *apelului făcut de Prea Fericitul Teoctist* (s.n.), patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, tuturor preoților din municipiul București în parohia cărora se află unități școlare, s-au organizat slujbe religioase de începere a anului școlar 2005-2006". Adresa e semnată de Inpectoratul Școlar General care confirmă prin aceasta că slujbele din București în școlile de stat s-au ținut la indicația Patriarhului BOR, deci inspectoratul este un spectator la deciziile Bisericii. În județul Constanța „unitățile de învățământ au beneficiat de slujbe religioase în funcție de apartenența la cultul religios". În județul Maramureș, „la inițiativa comitetelor de părinți sau a comunităților parohiale, în funcție de majoritatea confesională a comunităților au fost invitați preoți ortodocși, catolici, protestanți sau de alte confesiuni". În Teleorman se precizează pentru a evita orice dubii că „au avut loc slujbe în confesiunea ortodoxă". În județul Timiș se enumeră numai „excepțiile", liceele la care nu au avut loc slujbe: J. L. Calderon, N. Lenau, Liceul de Informatică, Liceul W. Shakespeare, Liceul de Arte Plastice, Colegiul Ana Aslan, Liceul Waldorf, ceea ce însemă că pentru inspectoratul Timiș tocmai liceele care respectă caracterul laic al învățământului public constituie excepția!

Multe situații grave de obligare a elevilor să participe la ritualuri religioase ortodoxe se regăsesc în mediul rural, unde informația circulă mai greu, iar presiunea asupra minorităților religioase este

uneori teribilă. În timpul desfăşurării proiectului, ni s-a semnalat faptul că preotul baptist dintr-o comună ieşeană s-a plîns monitorului nostru local că nu mai poate suporta situaţia cu care se confruntă elevii lui. Cu o săptămînă în urmă, odată cu începerea Noului An, s-a organizat o nouă slujbă religioasă în şcoală, despre care lui nu i s-a spus nimic şi la care nu a participat. Elevii de altă confesiune decît cea creştin-ortodoxă (aceasta însemnînd cca. 25 % din totalul elevilor) au fost obligaţi să participe la ritualul religios al Botezului, fiind şi stropiţi cu aghiazmă etc. Profesorul a refuzat să depună plîngere.

În *Raportul* citat mai devreme al Departamentului de Stat privind libertatea religioasă sînt menţionate cazuri de obligare a unor elevi de a participa la manifestări religioase ortodoxe, petrecute în incinta şcolii, fapt ce intră sub incidenţa legii penale: „Mai mult, Biserica Baptistă a semnalat, în continuare, faptul că, la unele festivităţi organizate de şcoli publice, toţi elevii trebuiau să participe la slujbe religioase ortodoxe".

Cazuri de îndoctrinarea şi tratamente umilitoare

Raportul ASLC intitulat *„Cercetare asupra educaţiei religioase în unităţile şcolare din România"*[60] prezintă cazuri de abuz şi îndoctrinare religioasă în şcolile publice monitorizate de autorii studiului:

„Într-una dintre şcolile din Buzău[61], la clasele primare, în anul şcolar 2001-2002, profesoara de religie le spunea elevelor/elevilor că «dacă nu vin la şcoală cu cruciuliţă la gât o să apară *diavolul* şi vor păţi numai lucruri rele». (...)

Tot la aceeaşi şcoală, la clasele primare, în cadrul orei de religie, profesorul le-a spus elevelor/elevilor că «pe umărul drept aveţi un îngeraş, iar pe umărul stâng un drac, prin urmare aveţi grijă cum vă închinaţi: dacă începeţi cu partea stîngă, vă închinaţi draculuI». Tot la clasele primare li s-a spus elevelor/elevilor: «dacă intraţi într-o biserică adventistă dă tractorul peste voi»" (în imediata vecinătate a şcolii respective se află un aşezămînt al confesiunii adventiste de ziua a şaptea).

Într-un liceu din Buzău[62], la orele de religie, profesorul le-a spus elevelor/elevilor, în anul şcolar 2001- 2002, că unele dintre confesiunile care nu sînt ortodoxe (dar care sunt printre confesiunile acceptate, legal, în România) sînt secte[63] (...)

Bisericile care nu aparţin confesiunii ortodoxe, sînt prezentate ca fiind un pericol pentru cei/cele care intră în ele. De asemenea,

unele dintre confesiunile respective sînt prezentate ca *denigratoare* ale confesiunii ortodoxe; din caietul de religie al unui elev de clasa a IX- a[64]: „(...) adventiștii denigrează *Biserica Ortodoxă* (s.n.), (...) pentru ei biserica este stăpînită de diavol, iar singurul adăpost de acesta este casa lor"; sau: „Martorii lui Iehova este una dintre cele mai periculoase secte (...) este una dintre formele de fanatism religios", la una dintre clasele a III- a[65], profesoara de *Religie* le-a spus copiilor să nu vorbească cu cei din „secta *Martorii lui Iehova*» și în nici un caz să nu îi primească în casă!

Obligarea elevelor și a elevilor de a merge la biserică este întîlnită frecvent în școlile din mediul rural: în Grupul Școlar Industrial (G.S.I.) Berca, în școala din Pleșcoi[66], în școala din Săgeata, în școala din Cândești (anul școlar 2003-2004). Dacă nu merg la biserică săptămînal, elevelor/elevilor li se scad puncte la notarea din cadrul orei de *Religie*. Asemenea situații sînt întîlnite și în alte județe[67]. În comuna Săgeata, pentru astfel de „abateri", copiilor li se dau note sub nota de promovare a clasei, iar în Cândești copiii sînt obligați să cumpere și trei lumînări. La școala din Joseni, profesorul (preot) de religie a pedepsit un elev[68] în clasa a IV-a ținîndu-l în picioare toată ora (în prezența celorlalți copii) pentru că, în preajma sărbătorilor de Paște, a vizionat un fim difuzat în localitate de membrii unei confesiuni protestante[88]. Astfel de comportamente sînt considerate infracțiuni și sunt pedepsite ca atare de legislația din România. Astfel, Codul Penal sancționează cu închisoare de la o lună la 6 luni sau cu amendă „fapta de a obliga o persoană, prin constrîngere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult"[70] (...)."

Același *Raport al Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință* menționează cazuri de promovare, prin orele de religie, a unei atitidini etno-naționaliste, de denigrare a minorităților etnice, evrei, maghiari, romi. „La profesorii de religie există o legătură clară între stereotipurile acestora și educația lor profesională. Aceasta explică și faptul că, în ce privește religiozitatea, cele mai multe referiri cu caracter stereotip le fac profesorii de religie. Aceștia îi blamează pe evrei întrucît „au ajuns să întoarcă spatele lui Hristos", „au părăsit dreapta credință", pe unguri că sînt „șovini" pentru că „nu acordă drepturi minorităților de la ei", pe romi „mai exită unele țigănci ...care și-au vîndut sufletul diavolului".

3. Educaţia religioasă din perspectiva elevilor şi a cadrelor didactice

3.1. Opinii formulate în cadrul dezbaterilor

În cadrul proiectului s-au desfăşurat şapte întîlniri locale la Cluj, Iaşi, Miercurea Ciuc, Buzău, Tulcea, Timişoara şi Craiova menite să evalueze educaţia religioasă din judeţele unde fuseseră aplicate chestionare. În vederea participării la întîlnirile locale au fost transmise în medie 70 de invitaţii inspectoratelor şcolare, direcţiilor judeţene pentru cultură şi culte, direcţiunii şcolilor, cadrelor didactice, organizaţiilor de elevi şi părinţi, unor organizaţii neguvernamentale, cultelor religioase. Cea mai slabă participare la dezbaterile locale s-a înregistrat la Craiova (9 participanţi), iar cea mai numeroasă la Iaşi (40 participanţi, din care doar 21 s-au înscris pe liste). Întîlnirile locale au fost în general tensionate, pe fundalul virulentei dispute generate de prezenţa icoanelor în scoli, desfăşurată paralel cu implementarea acestui proiect, participanţii avînd o agendă prestabilită, cel mai adesea aceea de contracarare a „atacului la icoane".

Întîlnirile de la Buzău şi Iaşi, la care participanţii au venit cu scopul de a exercita presiuni şi nicidecum de a purta un dialog, au ratat într-un fel esenţa dezbaterii despre predarea religiei în şcoli. Reprezentanţii Ligii Pro Europa au căutat să adopte un ton conciliant, interesul autorilor cercetării fiind acela al realizării unor discuţii libere pentru cunoaşterea opiniilor celor care sînt implicaţi direct în actul predării, profesorii şi beneficiarii direcţi ai educaţiei religioase, elevii, în vederea reflectării lor corecte în raportul proiectului.

Discuţiile au relevat statutul incert şi confuz al obiectului religie în şcolile publice şi chiar carenţe ale profesorilor care predau religie, mulţi, o dovedesc răspunsurile din chestionare, neştiind unde să încadreze România ca stat: ortodox, creştin, teocratic, secular sau laic. Nu mai puţin, cadrele didactice şi elevii consideră că actuala lege a învăţămîntului

conferă religiei caracter de obiect de studiu obligatoriu, pentru toți elevii care se declară aparținători ai unei confesiuni, caracterul opțional fiind rezervat numai acelor elevi care nu sînt „înregistrați" ca făcînd parte dintr-un cult sau care refuză să studieze religia, ceea ce constituie o interpretare *sui generis* a Legii învățămîntului și indică lipsa unor stagii de pregătire pentru cadrele didactice.

Ca o notă generală a întîlnirilor locale este că lipsește elevilor, dar și cadrelor didactice, o cultură a drepturilor omului și minorităților, cunoașterea principiilor non-discriminării și egalității de șanse, înțelegerea reglementărilor legislative ce guvernează educația, a valorilor fundamentale ale societății pluraliste. Primează o cultură națională a improvizației, folclorului, speculațiilor și scenariilor, unii din participanți refugiindu-se într-o terminologie ambiguă, a „toleranței poporului nostru", înțeleasă ca un șir de așa-zise concesii făcute de majoritate către minoritățile religioase. Există o carență endemică a construcției raționamentelor coerente. Pe majoritatea responsabililor din domeniul educației nu-i preocupă disparitățile dintre tratamentele aplicate elevilor, cei minoritari sînt primiți, din „toleranță", la orele de religie ortodoxă, uneori îndreptați cu blîndețe spre ceea ce se numește „calea cea bună", sau, în lipsa cadrelor didactice de confesiunea lor, trimiși la cultele cărora le aparțin. Deficitul de gîndire democratică este major în rîndul acestor cadre, dovedind că nici inspectoratele, nici ministerul nu au o politică coerentă și proactivă de pregătire a cadrelor pentru noile realități ale României europene. Prezența în școli a simbolisticii religioase, a capelelor și laboratoarelor de religie consacrate unui singur cult, celui majoritar ortodox, este percepută de responsabilii din învățămînt ca „firească", iar invocarea lipsei politicilor de non-discriminare este percepută ca un atentat brutal la credința strămoșească.

Mai mult, ceremoniile religioase în școli, ce contravin de fapt caracterului laic al școlii publice și nu țin cont nici măcar de structura confesională a comunităților de elevi, ritualurile religioase, după unele mărturisiri, inclusiv spovedania, sînt promovate ca naturale, de la sine înțelese, inspectoratele dezertînd și în aceste cazuri de la rolul lor de îndrumare și control, de la promovarea principiilor din legea învățămîntului și a valorilor constituționale democratice și pluraliste. S-au întîlnit cazuri de inspectori de religie și preoți, cu un discurs extrem de agresiv la adresa unor culte religioase oficial recunoscute

din România (greco-catolici, Martorii lui Iehova, „sectele") şi a valorilor pe care se fundamentează Europa modernă.

Colportorii acestor idei sînt de multe ori chiar inspectorii de religie de la nivel de judeţ. Este greu de înţeles cum pot fi aceştia echidistanţi şi corecţi în asigurarea predării religiei în şcoli în cazul unor minorităţi religioase pe care le stigmatizează în discursul public.

În unele întîlniri, cel mai greu de acceptat a fost mesajul reprezentanţilor Ligii Pro Europa că învăţămîntul public, fiind finanţat din fonduri publice, trebuie să corespundă unor norme. Respingerea acestei idei a relevat că, odată cu iniţierea predării religiei în şcoli, pe baze confesionale, bisericile au pătruns în aceste instituţii publice şi încearcă, cel mai adesea cu complicitatea responsabililor din sistem, să transforme predarea religiei în catehizare, „îmbisericire", teren de misionariat, şcoala publică devenind o prelungire sau chiar anexă a bisericilor.

Sînt vehiculate totodată informaţii ambigue şi confuze despre învăţămîntul religios obligatoriu şi în alte state europene, ca o legitimare a predării confesionale a religiei în şcolile publice din România. Din păcate, comparaţiile sînt superficiale, evitîndu-se explicaţia că în majoritatea statelor europene, predarea religiei nu este organizată pe criterii confesionale. În fine, în lipsa unor cursuri de pregătire, profesorii de religie sînt captivii unui folclor naţional-religios dubios, promovînd cu agresivitate poncife şi insulte la adresa altor cultelor pe care le consideră nu de puţine ori prozelite, urmărind subminarea bisericii majoritare. Autorii cercetării au putut consemna şi cazuri de unanimitate stînjenitoare a reprezentanţilor tuturor cultelor tradiţionale împotriva religiilor neoprotestante sau necreştine sau a persoanelor care nu sînt afiliate confesional sau sînt atee, ca şi accente antisemite şi rasiste. Elevii ce aparţin acestor categorii sînt supuşi unei serii de ironii grosiere, singularizări şi chiar umiliri publice.

Între reprezentanţii cultelor religioase recunoscute care predau religia în şcoli există o unanimitate „de nezdruncinat" în privinţa modelului predării confesionale a religiei, care convine tuturor şi serveşte intereselor cultelor, inclusiv unei clientele produse de mecanismul avizării profesorilor de religie de către conducerea cultelor în cauză.

Un alt fenomen cvasi-unanim este temerea profesorilor de religie, indiferent de confesiune, că, odată cu revenirea la caracterul facultativ

sau renunțarea la predarea confesională a religiei, își vor pierde locul de muncă sau unele venituri suplimentare. În condițiile în care există un număr ridicat de universități cu profil teologic care produc în masă viitori profesori de religie, fenomenul social de risc de șomaj este și mai pregnant. Indiferent de orientarea doctrinară, cadrele didactice sînt în egală măsură frustrate de statutul lor inferior în societate.

Inspectorii de religie, cel mai adesea preoți ortodocși, creează timorare în rîndul profesorilor de religie, fie ei clerici sau laici. Cu ocazia unor întîlniri locale, discuțiile particulare au fost mai sincere și mai utile decît dezbaterile în plen. Acest fenomen reflectă și caracterul excesiv ierarhizat și birocratic, deficitul de democrație din sistemul de învățămînt, inerțial și clientelar.

Unele din intervențiile cele mai interesante au venit din partea elevilor și denotă o radicalizare și o polarizare a opiniilor acestora. La nivelul liceelor este evidentă divizarea dintre elevii cu o gîndire liberală, deschiși la dialog și implicați civic și elevii fundamentaliști, care reproduc preceptele cu care au fost îndoctrinați, fără spirit critic. Idealul educațional expus în Legea învățămîntului, acela de a încuraja dezvoltarea personalității autonome, pare subminat din chiar interiorul sistemului.

Întîlnirile locale au fost și un foarte util prilej de a colecta propuneri pentru reforma educației religioase în școli.

Dezbaterea de la Cluj (25 ianuarie 2007) a reunit 40 de participanți, reprezentanți ai Inspectoratului Școlar Județean, inspectori și profesori de religie, teologi, reprezentanți ai mai multor culte, universitari. Discuțiile au fost tensionate de suspiciunile și criticile unor culte la adresa chestionarelor, exprimîndu-se opinia că scopul ascuns al monitorizării religiei în școli este de fapt eliminarea educație religioase din învățămînt. Reprezentanții bisericilor au insistat asupra faptului că după 50 de ani de regim ateist, este cea mai mare nevoie de educație religioasă. Profesorii au admis că lipsesc manualele, ceea ce conferă un anume grad de instabilitate curriculară, predarea fiind confesională. Îndeosebi reprezentanții cultelor neoprotestante (adventiști, penticostali, evangheliști, baptiști) au insistat asupra obligației MEC de a respecta principiul non-discriminării și de a oferi șanse egale tuturor copiilor care doresc să studieze religia proprie. Greco-catolicii au criticat sever manualele

ortodoxe, ca promovînd intoleranța și au ilustrat cele susținute cu indicarea unui manual ortodox de clasa a XI-a, intolerant, editat la Editura Corint, avîndu-l coordonator pe secretarul de stat de la Ministerul Culturii și Cultelor la acea oră, Adrian Lemeni, unde greco-catolicii sînt etichetați ca prozeliți și folosind mijloace imorale pentru a submina credința strămoșească.

Dezbaterea de la Iași (21 februarie 2007) a reunit cca 40 de participanți, în marea lor majoritate preoți și profesori de religie ortodoxă, mobilizați de inspectorul de religie, el însuși preot ortodox. Au participat de asemenea reprezentanți ai Mitropoliei Moldovei, universitari ieșeni, reprezentanți ai cultelor minoritare. De la bun început, discuția a fost monopolizată de inspectorul de religie, care a criticat vehement proiectul și, în absență, Biserica Greco-Catolică, exercitînd presiune și asupra cadrelor didactice, pe care le regiza și le mustruluia în timpul intervențiilor lor timide. A fost clar că inspectorul venise la întîlnire cu o agendă prestabilită. Din cauza atmosferei încărcate, nu s-a putut aprofunda tema. Totuși, în discuțiile particulare, profesorii de religie, aproape exclusiv predînd religia ortodoxă, s-au plîns de lipsa și de calitatea precară a manualelor, de statutul profesorilor de religie, supuși unei duble subordonări și într-o măsură disprețuiți de colegi ca protejați ai Bisericii. S-au exprimat nemulțumiri pentru absența cursurilor de perfecționare, dificultatea de a se pune la punct cu legislația din România și cea internațională.

Discuțiile au relevat cu claritate că, într-adevăr, profesorii nu cunosc hotarul între îndoctrinare și educație confesională, că ignoră în totalitate semnificația unor noțiuni ca non-discriminarea, egalitatea de șanse. Pentru ei, prezența icoanelor în clase, a capelelor, locurilor de rugăciune și ritualurilor este „firească", neînțelegînd clar concepte ca laicitate, libertate religioasă, secularizare. A reieșit limpede că nici inspectoratul școlar, nici ministerul nu au elaborat îndreptare pentru predarea religiei și au pasat întreaga răspundere pe umerii unor cadre didactice nepregătite care „se descurcă cum pot".

Rezistența la schimbare este expresia autoconservării, profesorii de religie temîndu-se că reformele i-ar putea trimite în șomaj. Dominația Bisericii Ortodoxe este acceptată, minoritarii prezenți la Iași s-au ferit să comenteze public incidentele din diferite localități rurale, ceea ce denotă un grad ridicat de intimidare. Discursul anti-

european nu a lipsit, Europa fiind percepută ca un tărîm al pierzaniei şi păgînismului. Desigur, nota generală a dezbaterii a fost ameliorată de intervențiile substanțiale ale universitarilor prezenți, de reprezentantul direcției de cultură şi culte, ş.a.

A treia dezbatere din cadrul proiectului s-a desfăşurat la **Miercurea Ciuc** (22 martie 2007). Cei 23 de participanți, în majoritate cadre didactice şi preoți – inspectoratul şcolar a fost de asemenea reprezentat, la întîlnire participînd şi primarul municipiului – au avut intervenții echilibrate şi coerente. Județul Harghita a fost inclus în proiect din dorința obiectivității, pentru a putea compara practicile privind educația religioasă nu numai acolo unde religia ortodoxă este majoritară, ci şi acolo unde ea este în minoritate, iar cultele majoritare sînt, în cazul de față în Secuime, cel romano-catolic, reformat şi unitarian. Echipa proiectului a fost interesată să analizeze dacă şi aceste culte majoritare în zonă, exercită aceleaşi presiuni asupra minorităților, în sistemul educațional. Reprezentanții şcolilor şi cultelor au insistat asupra importanței predării religiei în şcoli şi asupra relevanței predării acestei materii pe baze confesionale. Simbolurile şi ritualurile catolice şi protestante sînt prezente în şcoli, sau elevii sînt conduşi la casele de cult în momente festive din viața şcolii. Cu toate acestea, unul dintre directorii de liceu prezenți a ținut să sublinieze că în şcoala sa nu sînt afişate nici un fel de însemne religioase pentru a proteja sensibilitatea oricărui elev sau părinte, inclusiv a celor ce nu au religie. Prezența simbolurilor religioase a fost explicată prin faptul că liceelor maghiare confesioanle le-au fost restituite clădirile, în care, deşi funcționează şcoli de stat, caracterul confesional este prezent în simbolistică. S-a motivat că acest lucru este „firesc", deoarece în perioada dintre cele două războaie toate liceele maghiare din Transilvania erau confesionale, susținute de Biserici, iar actuala situație este primul pas spre o necesară reparație. S-a criticat opoziția statului la înființarea liceelor confesionale, s-a subliniat că manualele şi evenimentele religoase din şcolile cu elevi aparținînd mai multor culte trebuie să fie tolerante, ecumenice, s-au dat exemple de serbări ecumenice. Au fost formulate critici la adresa tendințelor dominatoare ale BOR, îndeosebi prin construire de biserici şi mănăstiri în Secuime, în regiuni unde practic nu sînt credincioşi ortodocşi. Totuşi unele reflexe majoritare s-au putut constata şi în cazul bisericilor minoritare pe plan național, dar majoritare pe plan

local, dar într-un grad mai ponderat decît la biserica majoritară la nivel național.

Întîlnirea de la **Buzău** din 28 martie 2007 a fost cea mai tensionată. Dintre cei 29 de participanți, profesori de religie, preoți, elevi, în majoritate ortodocşi, foarte puțini au abordat un discurs rațional. De la bun început, vorbitorii au făcut procese de intenție echipei de proiect şi au învinovățit Liga Pro Europa că vrea să elimine religia din şcoli. S-au exprimat opinii intolerante față de alte culte, în primul rînd față de Martorii lui Iehova. În mod surprinzător, greco-catolicii, practic absenți de pe teritoriul județului Buzău au fost atacați dur, cu formulări mitologico-istorico-naționaliste de tipul „ei au dărîmat bisericile ortodoxe din Ardeal, împreună cu Bukow" (profesoară de religie!), ceea ce denotă că lipsa manualelor dă cîmp liber confabulației. Prezența lui Emil Moise, în calitate de profesor, şi a cîtorva din elevii săi, a iritat adunarea şi a transformat-o într-un linşaj verbal la adresa contestatarului icoanelor în şcoli. A fost evidentă intenția de a provoca un scandal. Un participant a emis opinii critice la adresa Olandei (ambasada Olandei finanțează proiectul) considerînd-o o țară a pierzaniei şi libertinajului excesiv, din pricina politicii față de minoritățile religioase şi sexuale. A fost evident că profesorii prezenți, adepți ai unui discurs fundamentalist, nu aveau cum să transmită prin orele de religie valorile toleranței şi armoniei interconfesionale. Inspectoratul Şcolar Județean Buzău nu a onorat invitația.

Întîlnirea de la **Tulcea** (29 martie 2007), a decurs într-o notă pozitivă. Cei 27 de participanți erau inspectorul şcolar de religie, profesori de religie, reprezentanți ai unor culte, elevi, organizații neguvernamentale ale minorităților naționale (ruşi-lipoveni, romi). Participanții au ținut să laude tradiția de pluralism religios a Dobrogei, respectul şi înțelegerea dintre culte, care se prelungeşte în predarea religiei în şcoli. A fost subliniată specificitatea Dobrogei ca teritoriu de convergență a creştinismului cu islamul şi s-au manifestat critici la adresa islamofobiei. Pe de altă parte, nu au lipsit nici cazurile de practicare a predării religiei ortodoxe la elevi musulmani, care sînt „primiți" la orele de religie din mijlocul orarului. Nu a părut însă că profesorii şi preoții ar fi înțeles noțiunea de auditoriu captiv sau principiul şanselor egale. Reținerea copiilor musulmani la ore de religie ortodoxă se face din „bunătate", „ca să nu stea pe coridoare" etc.

Preoții şi profesorii, parțial elevii, şi-au manifestat îngrijorarea

față de perspectiva eliminării religiei din școli și au subliniat că orice reforme sînt de preferat renunțării la studiul religiei. S-a subliniat necesitatea de a avea manuale și materiale didactice pluriconfesionale.

La **Timișoara** (16 mai 2007), la întîlnire a participat inspectorul general adjunct, profesori și inspectorul de religie, reprezentanți ai cultelor, elevi. Atmosfera întîlnirii a fost cordială, cu numeroase intervenții, participanții făcînd sugestii și recomandări atît în privința proiectului, cît și a reformelor din sistemul de educație. S-a subliniat tradiția ecumenică a Timișoarei. Reprezentanții unor culte neoprotestante au afirmat că preferă predarea religiei proprii la așezămintele de cult, pe principiul separației dintre stat și Biserică. Alte culte au adus critici lentorii restituirii fostelor școli confesionale, ceea ce împiedică cultele în opera lor socială. S-a amintit birocrația excesivă și opoziția statului la restabilirea liceelor confesionale, a căror existență ar reduce prezența Bisericii în școlile publice. O contribuție importantă la discuții au avut-o elevii care au propus introducerea istoriei religiilor, religii comparate, respectarea statutului facultativ al obiectului religie, reforma manualelor.

Ultima dezbatere locală a avut loc la **Craiova** (17 mai 2007). În ciuda faptului că Liga Pro Europa a trimis peste 70 de invitații, la întîlnire au participat numai nouă persoane, din care o reprezentantă a inspectoratului școlar județean, niciun elev. În perioada aplicării chestionarelor, inspectoratul s-a arătat refractar și a cerut modificări substanțiale de conținut, acceptînd numai după tergiversări accesul monitoarei locale în unitățile de învățămînt, în ciuda avizului MEC. Pentru cadrele prezente la întîlnire, educația religioasă, simbolurile, ritualurile în școlile publice au fost considerate ca „firești" avînd în vedere tradițiile poporului român. Cum județul Dolj este în proporție substanțială ortodox, minoritățile religioase fiind puțin numeroase, nu există politici speciale pentru acestea. Totuși, a fost semnalată tensiunea relativă dintre creștini și musulmani. Un număr în creștere de musulmani s-au stabilit pe teritoriul județului, iar cadrele didactice creștine consideră de datoria lor să-i aducă pe calea cea bună, mai ales în cazul copiilor provenind din căsătorii mixte.

Seminarul național dedicat educației religioase în școlile publice a avut loc la București (20 iunie 2007). Între cei 22 participanți s-au numărat Gabriella Pásztor, secretar de stat în Ministerul Educației

Cercetării şi Tineretului, Claudia Stănescu, director în Ministerul Culturii şi Cultelor, Csaba Asztalos, preşedintele CNCD, cunoscuţi experţi în domeniul drepturilor şi libertăţilor fundamentale, Gabriel Andreescu, István Haller, reprezentanţi ai unor culte, reprezentanta Ambasadei Olandei, Norma Nițescu, jurnalişti ai unor cotidiene centrale, agenţii de presă, radiouri şi televiziuni. Nu au răspuns invitaţiei comisiile parlamentare de învăţământ, Inspectoratul Şcolar General al Capitalei, Patriarhia Română, Arhiepiscopia Romano-Catolică. A absentat şi inspectorul de religie din MECT, dl. Nicolae Iordăchescu, motivînd că în aceeaşi perioadă avea loc o şedinţă a Sfîntului Sinod al BOR, ceea ce demonstrează încă o dată avatarurile dublei subordonări. Liga Pro Europa a prezentat raportul preliminar al evaluării educaţiei religioase în şcoli. S-au oferit detalii privind scopul şi obiectivele proiectului, statutul disciplinei religie în teorie şi în practică, ritualurile şi simbolurile religioase prezente în şcoli, statutul dublei subordonări a cadrelor care predau religia, plîngeri ale cultelor minoritare privind practici discriminative, încălcarea principiului şanselor egale, predominanţa simbolurilor şi ritualurilor Bisericii majoritare Ortodoxe. Au fost menţionate cazurile manualelor de religie ortodoxă care conţin mesaje ofensatoare la adresa altor culte din România. S-au evaluat riscurile şi dezavantajele modelului românesc de predare a religiei pe baze confesionale, ceea ce conduce la izolare, suspiciune şi la un set de valori diferite ale elevilor.

Raportul preliminar a întrunit aprecierile organizaţiilor neguvernamentale prezente, care au adus şi alte exemple de discriminare în şcolile publice, în cadrul predării religiei. Pe de altă parte, reprezentanţii ministerelor, deşi au apreciat importanţa proiectului pentru elucidarea situaţiei de fapt a predării religiei, au adoptat atitudini defensive, protejînd imaginea şi ambiguitatea atitudinii MECT şi MCC în privinţa influenţei BOR şi a altor culte în învăţământul public.

Mass-media au oferit o reflectare largă a întîlnirii, televiziunea publică TVR1 relatînd despre seminar în emisiunea principală de ştiri din aceeaşi seară. Din păcate, cu acest prilej, purtătorul de cuvînt al Patriarhiei, Constantin Stoica, deşi Patriarhia nu a fost reprezentată la seminar, a criticat vehement şi agresiv poziţiile Ligii Pro Europa. În ziua următoare, cotidianul central *Ziua,* care adăposteşte celula fundamentalist-ortodoxă a Civic Media, cel mai vocal oponent al

oricărei dezbateri publice privind separația dintre stat și biserică, a reluat atacurile la persoană împotriva echipei proiectului de monitorizare a educației religioase în școli distorsionînd total esența proiectului Ligii Pro Europa. Unul din jurnaliștii inițiatori ai campaniei de denigrare și-a repetat tentativele de a-i intimida pe liderii Ligii Pro Europa, în speranța că astfel, dezbaterea privind discriminarea pe care o produce modelul actual al predării religiei în școli va fi estompat de scandalul mediatic.

3.2. Opiniile monitorilor locali

Pentru aplicarea chestionarelor, Liga Pro Europa a selecționat zece monitori – cadre didactice și studenți – cărora le-a revenit și responsabilitatea elaborării unor rapoarte de monitorizare a educației religioase în școli la nivel local.

Rapoartele monitorilor locali indică diferențe atitudinale importante față de aplicarea chestionarelor: la Timișoara și Satu Mare inspectoratele școlare județene au sprijinit inițiativa cu entuziasm; la Cluj, inspectoratul a acordat tot sprijinul, dar, în contrast cu interesul manifestat de elevi, cadrele didactice au refuzat într-o proporție relativ însemnată completarea chestionarelor. La Odorheiul Secuiesc, cadrele didactice au exprimat temerea că proiectul are ca scop final excluderea disciplinei religie din școli, manifestînd reticență față de completarea acestora. La Tulcea s-a manifestat receptivitate și proiectul a fost apreciat pozitiv. În județul Dolj, inspectoratul a condiționat inițial aprobarea aplicării chestionarelor în școli de modificarea conținutului, considerînd întrebările tendențioase, dar a acceptat în final chestionarele în forma lor originală. La Iași, inspectoratul județean a tergiversat aprobarea aplicării chestionarelor, cerînd verificarea lor de către Mitropolia Ortodoxă, dar a renunțat în final la aceste pretenții. Situația cea mai dificilă s-a înregistrat la Buzău, Inspectoratul Școlar Județean respingînd din capul locului acceptarea ca monitor a profesorului Emil Moise și solicitînd în scris Ligii Pro Europa înlocuirea lui. Într-o adresă a IȘJ Buzău nr. 8744/ 08.11.2006, purtînd semnătura inspectorului general școlar prof. Gheorghe Bodea, motivația refuzului era că „domnul profesor Emil Moise nu este agreat în unitățile de învățămînt". Liga Pro Europa a respins acest pretext: „Considerăm ca neavenit și ilegal refuzul IȘJ

Buzău de a permite domnului profesor Emil Moise, expert în cadrul proiectului nostru, aplicarea de chestionare în unități de învățămîntdin județul Buzău, pornind de la argumente volatile şi nebuloase prin care IŞJ Buzău îşi arogă dreptul de a discrimina cadrele didactice, clasificîndu-le după criterii pur subiective şi circumstanțiale.", după care opoziția IŞJ a încetat, iar Emil Moise a rămas monitor pe județul Buzău. În schimb nici un reprezentant al IŞJ Buzău nu a onorat cu prezența dezbaterea organizată de Liga Pro Europa în municipiul Buzău, după cum s-a menționat mai sus.

Am remarcat că în unele regiuni nici inspectoratele şcolare, nici cadrele didactice nu au înțeles că rezultatele proiectului vor constitui un instrument util pentru ameliorarea educației religioase în şcoli. Mefiența cu care au fost priviți monitorii relevă, pe de altă parte, un fenomen larg răspîndit, lipsa unui exercițiu rutinier de evaluare şi lipsa culturii autoevaluării. Directorii de şcoli, dar îndeosebi unii profesori, s-au grăbit să arunce anatema asupra proiectului, înainte chiar de a-l cunoaşte, preluînd vocabularul campaniei de presă. Cum debutul proiectului a coincis cu momentul lansării de către profesorul Emil Moise a sesizării către CNCD privind caracterul discriminatoriu al prezenței icoanelor în şcolile publice, eveniment amplificat şi speculat de unele organe media ca antiortodox, antinațional, „ofensivă" ateistă etc., proiectul Ligii Pro Europa a fost de îndată identificat ca fiind parte a acestei ofensive şi taxat ca atare. Atmosfera de suspiciune față de orice anchetă sau sondaj în instituțiile publice este o reminiscență a trecutului totalitar şi a secretomaniei instituționale, dezvăluind totodată în ce mică măsură sînt conştiente cadrele didactice că învățămîntul de stat este finanțat din bani publici şi este răspunzător în fața contribuabililor pentru performanțele educaționale.

Monitorii locali au întîmpinat dificultăți şi în limitarea intervenției cadrelor didactice în completarea chestionarelor. Uneori, li s-a refuzat să intre singuri la clasă, alteori, cadrul didactic prezent în clasă a intervenit direct în completarea chestionarelor de către elevi, ceea ce face ca în cîteva cazuri, din fericire puține, răspunsurile elevilor unei întregi clase (Timiş) să fie identice. Ca urmare a acestor împrejurări, putem afirma că aplicarea chestionarelor nu a fost lipsită de tensiuni, iar în unele cazuri, rezultatele au fost viciate de intervenția cadrelor didactice. Cu toate aceste inconveniente, considerăm că răspunsurile

la chestionare s-au dovedit a fi un inventar cuprinzător al situatiei predării religiei în şcolile publice, al prezenței simbolurilor şi ritualurilor religioase, al toleranței şi intoleranței transmise de manuale, cadre didactice, precum şi o resursă importantă pentru formularea de recomandări menite să contribuie la reforma a predării religiei.

Evaluarea tematică a chestionarelor

În cadrul proiectului, Liga Pro Europa a coordonat aplicarea de chestionare în toate provinciile istorice ale României – Banat, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia şi Transilvania –, într-un număr de 8 județe şi municipiul Bucureşti. Chestionarele au fost distribuite în 53 de unități şcolare (37 urbane, 16 rurale) din 23 de localități. Numărul total de chestionare distribuite a fost de 3750, din care 3000 de chestionare pentru elevi şi 750 de chestionare pentru cadrele didactice. Au fost completate şi returnate în total 3166 chestionare (84,42% din cele distribuite), dintre care completate de elevi 2770 de chestionare (92,33%) şi completate de cadrele didactice 396 de chestionare (52,8%).

Chestionarele pentru elevi au conținut 29 întrebări, iar chestionarele pentru profesori 25 întrebări.

Analiza tematică a rezultatelor chestionarelor, chiar dacă nu are valoarea unei cercetări sociologice, oferă destule elemente care reflectă opiniile elevilor şi profesorilor despre educația religioasă în şcolile publice, pentru a fi luate în seama într-o viitoare reformă a actualului sistem. Din chestionarele aplicate elevilor şi profesorilor s-au selectat, din rațiuni de constrîngeri de spațiu, doar întrebările relevante pentru conținutul prezentului studiu.

Procentele la care se vor face referi în continuare reflectă părerea celor care au completat chestionarele distribuite de către operatorii de teren.

Respondenții elevi

Ca o primă remarcă este de subliniat că elevii au manifestat o disponibilitate deosebit de mare de a răspunde la chestionare, în proporție de 92,33%.

În privința studierii religiei în şcolile publice, conform chestionarelor completate, 96,1% dintre elevi declară că studiază religia la şcoală, peste 70% dintre ei cred că materia religia este

obligatorie şi doar 7,8% dintre elevi ştiu că religia este materie facultativă. Judeţul cu cel mai mic procent este Tulcea (4,0), urmat de Dolj (5,4%). Cei mai „bine informaţi" sînt elevii din judeţele Cluj (9,75%), Harghita (9,6%) şi Satu Mare (9,4%).

Dacă la elevi procentul ridicat al celor care cred că materia religie este obligatorie poate fi explicat prin lipsa de informaţii, procentul de 59,7% al profesorilor care susţin ca disciplina religie are caracter obligatoriu, este greu de înţeles. Doar 4,6% (0% în judeţele Iaşi, Buzău şi Cluj, celelalte judeţe situîndu-se între 4,1-6,8%) dintre cei care au completat chestionarul cunosc caracterul facultativ al religiei, ceea ce lasă loc concluziei că nici măcar profesorii nu cunosc prevederile Legii învăţămîntului.

În medie aproape în jumătate (48,6%) dintre şcolile chestionate se încalcă prevederile Legii învăţămîntului conform cărora orele de religie, opţionale, trebuie să fie plasate în orar ca prima sau ultima oră, pentru a nu-i obliga să asiste pe acei elevii care nu doresc să participe la aceste ore. Ora de religie fiind programată între alte două ore din orar, elevii pentru care şcoala nu asigură ora de religie (din cauza numărului foarte mic de elevi, de regulă aparţinînd cultelor neoprotestante) devin un auditoriu captiv pentru cultul majoritar. Participarea la ore de religie alta decît religia proprie e indicată de elevi mai ales în judeţele Buzău (65,5%), Dolj (65,3%) şi Iaşi (64,2%), iar cel mai puţin în judeţul Timiş (26,0%).

Cu toate că s-a format o întreagă industrie a manualelor (de exemplu 3 manuale de religie ortodoxă doar pentru clasa a X-a, analizate în prezentul studiu), aproape fiecare cult religios avînd cel puţin un manual aprobat de Ministerul Învăţămîntului, mai mult de jumătate (56,7%) dintre elevii chestionaţi au declarat că nu au manual de religie, cei mai mulţi fiind din Bucureşti (83,8%), iar cei mai puţini în judeţul Buzău (26,6%).

Întrebaţi ce învaţă la ora de religie, 33,4% dintre cei care au completat chestionarul au indicat istoria religiilor. Elevii primesc un număr de informaţii şi despre alte religii decît cea proprie, în manualul confesiunii lor, dar cad în eroarea de a crede că studiază istoria religiilor. În realitate, nu există nici un manual elaborat şi aprobat de către Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului care să aibă ca subiect „istoria religiilor".

Cu privire la ritualurile religioase din şcolile publice, 87,8% dintre

elevi declară că se roagă la orele de religie (94,8% în județul Buzău, 93,5% în județul Tulcea, 93,0% în județul Cluj), dar doar 72,0% dintre ei învață propria religie, ceea ce înseamnă că aproape la toate orele de religie se spun rugăciuni, cu participarea inclusiv a elevilor de alte confesiuni.

Cu privire la valorile care le sînt transmise la orele de religie, elevii susțin că profesorul de religie îi învață să fie toleranți față de creștini (56,3%), față de femei (32,3%) și față de romi (32,4%). Analizînd în ce măsură sînt învățati la ora de religie să fie toleranți față de alte culte, procentul indicat este mai mic: în proporție de 30,0% față de cultul iudaic, în proporție de 26,6% față de islam, în proporție de 25,1% față de protestanți, dar față de catolici, în proporție de 33,7% .

Prin studiul religiei, 78,1% dintre elevi **au fost învățați** să fie buni creștini, 61,6% dintre ei să își cunoască propria religie, 55,4% să se roage și doar 26,3% să cunoască și alte religii. Printre celelalte valori menționate de către respondenți la această întrebare se indică: „să aduci alți oameni la Isus", „întărirea propriei credințe", „să merg la biserică, să învăț rugăciuni", „să credem și ajungem în Rai", „tot ce ține de relația cu Dumnezeu", „să mă umilesc" (0,5% județul Iași), „să ne ferim de sectanți (0,5% jud. Iași). De asemenea, elevii au menționat valori ca iubirea față de aproape, iertarea, respectarea principiilor menționate în Biblie, cinstea, răbdarea.

Respectul față de alte sau toate celelalte religii a fost menționat doar de către 0,5% dintre respondenți, de unde se poate trage concluzia că, dacă o parte dintre elevi primesc informații despre alte religii, aceștia nu sunt îndemnați decît într-o foarte mică măsură spre respectarea diversității, acceptare și toleranță de către cei care ar trebui să fie promotorii acestor valori. Doar în trei dintre județele chestionate a fost menționat „respectul față de fiecare religie" ca o valoare învățată în cadrul orelor de religie într-un procent extrem de mic (0,4% Harghita, 1,9% Iași, 1,3% Timiș). În schimb, în București (1,0%) și județul Satu Mare (0,75%) elevii au considerat că în cadrul orelor de religie sunt îndoctrinați și învățați că propria religie este cea mai bună.

Conform datelor rezultate din acest studiu doar 29,4% dintre elevi au declarat că manualul lor le-a permis cunoașterea mai multor culte. În urma analizei unui set de manuale (vezi capitolul care tratează pe

larg analiza manualelor şcolare de religie), putem trage concluzii asupra calităţii, dar şi cantităţii informaţiilor primite: manualul de religie nu este un vehicul pentru promovarea toleranţei, diversităţii şi pluralismului religios. Pe de altă parte, 56,7% dintre elevi nu au cum să cunoască mai bine celelate culte din manualele şcolare, dat fiind faptul că ei nu deţin un manual. Rămîn doar informaţiile, mai mult sau mai puţin obiective, care provin de la profesorul de religie.

Cu privire la atitudinile cultivate de orele de religie, marea majoritate a elevilor au indicat bunătatea (75,5%), sinceritatea (67,0%) şi solidaritatea umană (41,3%). Doar în proporţie de 15,5% se cultivă curajul civic al elevilor, ceea ce înseamnă că elevii sunt educaţi mai degrabă să fie conformişti şi pasivi, şcoala, dar şi profesorul de religie acţionînd ca un factor de inhibiţie, autonomia gîndirii, discernămîntul personal, chestionarea celor predate nefiind promovate.

Întrebaţi, dacă ar putea interzice o religie în România, care ar fi aceea, 6,8% dintre elevi au indicat cultul Martorii lui Iehova, 3,6% protestantismul, 2,6% budismul (în condiţiile în care conform recensămîntului din 2002, nimeni nu s-a s-a declarat budist!), 2,7% catolicismul, 3,2% islamismul. Un sfert dintre ei nu ar interzice nici o religie şi abia 0,3% consideră că nu au dreptul să facă un asemenea gest.

Pentru 81,0% dintre elevi este importantă sau foarte importantă (jud. Tulcea 93,2%, jud. Iaşi 85,1%, jud. Dolj 87,6%, jud, Buzău 82,5%) predarea religiei în şcoală, iar pentru 16,4% dintre ei puţin importantă sau chiar inutilă (26,9% jud. Harghita, 24,7% mun. Bucureşti şi 20,5% jud. Satu Mare).

Ultima întrebare din chestionarele adresate elevilor viza părerile personale ale acestora. Părerile celor care au completat această rubrică sînt foarte divizate. Pe de o parte, ei arată o deschidere faţă de informaţii noi, acceptarea diversităţii, toleranţă şi spirit critic:

• „Nu ar trebui să se facă discriminări din punctul de vedere al religiei, fiecare e liber să creadă ce vrea şi nu ar trebui să percepem celelalte religii, ca fiind bune sau rele."

• „Cred că şi acest chestionar, prin împărţirea în [religii] bune şi rele, este părtinitor. Asta pentru că religii, precum cultul musulman sau al Martorilor lui Iehova sînt mult mai blamate în comparaţie cu ortodoxismul. Probabil că mulţi vor fi împinşi să le desconsidere.

Sînt sigură că toate au şi bune şi rele."

• „Ar trebui ca profesorii să ne explice şi obiceiurile altor religii pentru a putea face comparații"

• „Nu consider nici o religie dăunătoare, de aceea nici discriminarea nu mi se pare corectă"

• „Religia se învață acasă. Nu sunt de acord să se studieze până în clasele mari. La liceu şi gimnaziu consider că nu mai necesită a fi studiată. Religia ține de noi! E ceva personal!"

• „Cred că fiecăruia îi e cea mai bună religia pe care o are şi consider că la şcoală vor să ne inducă că numai religia noastră este cea dreaptă, adică cea ortodoxă."

• „Datorită predării religiei într-un mod pur dogmatic tinerețul prezintă o repulsie față de această materie şi se îndepărtează de biserică."

• „Unii profesori de religie nu respectă religia altora"

• „Să se învețe copiii să nu facă diferențieri între culturi şi oameni"

• „Să se vorbească şi despre alte religii la orele de religie, să nu mai fie obligatorie rugăciunea la începerea orelor de religie;"

• „La momentul de față predarea în şcoli e inutilă deoarece profesorii predau nişte stereotipii, am să spun aşa «ochelari de cal». Aş milita la ore pentru mai multă libertate de a alege între ce e bine şi ce e rău şi aşa aş învăța elevii ce înseamnă toleranța sub toate formele."

Pe de altă parte, unii elevi reiau discursul de intoleranță, conservatorism şi prejudecăți pe care îl putem observa şi la unii dintre profesorii lor:

• „Nu mi se pare normal ca eu fiind creştin-ortodox să am în clasă si altfel de icoane decît cele acceptate de biserica noastră."

• „Religia trebuie să se predea în continuare în şcoală deoarece suntem un stat majoritar ortodox şi religia de stat este cea ortodoxă."

• „De ce puneți accent pe predarea altor religii în afară de cea ortodoxă? Ortodoxismul este cel mai bun."

• „La ora de religie înveți religia ta cît şi pe a altora, ca să ştii cum să te comporți cu sectanții."

• „Lăsați religia să se predea în şcoală căci copiii se înțeleg între ei. Nu vă certați căci este o sectă care vrea să lase oamenii fără credință, fără cunoştințe despre cultul său. Puțin copii vin la biserică, măcar la şcoală să se învețe religie."

Au existat şi respondenți care nu doresc să învețe religia la şcoală

sau care ne-au semnalat că trebuie să participe la alte ore de religie decît cea proprie sau care s-au simțit neglijați ori discriminați din cauza confesiunii lor:

• „Mă deranjează foarte tare faptul că sunt nevoită să vin la ora de religie şi să ascult părerea profesoarei, a ceea ce spune ea, chiar dacă eu sunt greco-catolică. Aş vrea să fie şi profesori de alte religii!"

• „Ocolirea represaliilor asupra altor religii"

• „Chiar dacă sunt adventistă aş dori să fie citit ceea ce am scris. Problema cu orele de religie în şcoală este că profesorul nu determină elevii să Îl iubească pe Domnul. Dacă fiecare elev ar avea o legătură mai personală cu Domnul, am trăi într-o lume mai frumoasă. Este bine de ştiut că cineva se preocupă de orele de religie din şcoli. Mulțumesc!"

Respondenți cadre didactice

Profesorii au manifestat reținere în completarea chestionarelor, numai 52,8% au răspuns întrebărilor.

Peste 88% dintre profesorii respondenți consideră că educația religioasă în şcolile publice este necesară, cele mai mari procente înregistrîndu-se în județele Iaşi (95,2%), Timiş (94,6%), Tulcea (91,7) şi Dolj (90,%), cel mai scăzut fiind în Cluj (66,7%). Din totalul respondenților 27,1 % consideră că doar bisericile tradiționale ar trebui să aibă acces în şcoli, ceea ce denotă un grad semnificativ de conservatorism şi totodată de intoleranță față de cultele neoprotestante şi necreştine în rîndul profesorilor, lucru care, prin natura muncii lor, se transmite inevitabil şi elevilor, fapt confirmat prin numărul ridicat (69,9 %) al celor care îşi iau informațiile primordiale privind religia din sistemul de educație şi al celor care au declarat ca religii rele islamul (7,2%), Martorii lui Iehova (4,5%), etc Cele mai ridicate procente s-au înregistrat în județele Dolj (40,0%), Tulcea (41,7%), urmat de Iaşi (28,6%), cele mai scăzute fiind înregistrate în județele cu o mai mare diversitate religioasă: Cluj (16,7%), Harghita (22,9%) şi Timiş (16,2%).

În județele Tulcea (40,%), Iaşi (23,8%) şi Dolj (20,0%) respondenții profesori au declarat că ar limita educația religioasă în şcoli exclusiv la Biserica Ortodoxă Română.

Aproape un sfert dintre respondenții profesori (23,3%) consideră că în sistemul public de învățămînt nu ar trebui să se desfăşoare educație religioasă. În favoarea acestui lucru sunt în cea mai mare

măsură profesorii respondenți din județul Cluj (66,7%), iar în cea mai mică măsură profesorii respondenți din județul Tulcea (0%).

Puțin peste jumătate dintre respondenții profesori (58,7%) consideră că manualele de biologie ar trebui să prezinte în mod echidistant teoria creaționistă și teoria evoluționistă, iar 17,7% dintre ei consideră că darwinismul nu ar trebui să fie promovat de către manualele de biologie, numărul acestor fiind mai ridicat în București (28,9%).

Dacă doar 22,8% dintre respondenți consideră că manualele de religie prezintă în mod echidistant perceptele mai multor culte, în schimb 77,7% cred că aceste manuale ar trebui să prezinte echidistant perceptele altor religii pentru a forma o toleranță față de aceste culte, ceea ce înseamnă un spirit critic ridicat al profesorilor față de manuale. Conform acestor rezultate pare că profesorii din județele Buzău (40,0%), respectiv județele Iași (38,1%) consideră că manualele de religie utilizate în școli sunt cele mai echidistante, iar respondenții din județul Cluj și respectiv județul Timiș (17,6%) consideră că acestea ar fi mai puțin echidistante.

Este salutară poziția a peste 70% dintre cei chestionați, care consideră că manualele de religie nu ar trebui să fie axate pe cultul bisericii respective, combătînd clar perceptele altor culte. Notă discordantă fac municipiul București (13,3%) și județele Iași (14,3%), respectiv Tulcea (13,3%), unde, precum s-a văzut deja, la întrebarea privind limitarea educației religioase în școlile publice la bisericile tradiționale, există o notă de conservatorism și închidere.

Mai mult de jumătate dintre respondenții profesori au declarat că în școala lor nu există simboluri religioase aparținînd tuturor cultelor cărora le aparțin elevii din cadrul școlii, ceea ce denotă o dominație a unui singur cult. Doar 19,0% dintre ei au declarat existența simbolurilor aparținînd mai multor culte, îndeosebi în județele Cluj (33,3%), Satu Mare (28,8%), acest lucru putînd fi explicat printr-un grad mai ridicat de respect pentru diversitatea religioasă din Transilvania.

În ceea ce privește existența simbolurilor religioase aparținînd unui singur cult în spațiul școlii, acestea sunt cele mai prezente – conform respondenților – în județele Tulcea (75,0%), Dolj (72,9%), respectiv municipiul București (75,65). Prezența simbolurilor religioase aparținînd unui singur cult în școlile publice este observată,

comparativ, de 62,5% dintre elevi şi 75,0% de profesori în judeţul Tulcea, de 73,2% dintre elevi şi 75,6% dintre profesori în Bucureşti, de 42,6% dintre elevi şi de doar 17,1% dintre profesori în Harghita.

Simboluri religioase aparţinînd mai multor culte în cadrul şcolii au fost observate de 11,4% din profesori şi 7,5% dintre elevi în jud. Harghita, de 19,0% dintre profesori şi 11,7% dintre elevi în judeţul Iaşi, 2,9% dintre profesorii şi 1,3 % din elevii din judeţul Dolj.

Existenţa în şcoală a laboratoarelor, locurilor de rugăciune sau capelelor cu simboluri religioase aparţinînd unui singur cult a fost menţionată de 20,5% dintre elevi, respectiv 25,1% dintre profesori, cele mai multe cazuri fiind indicate de către profesorii din judeţele Dolj (72,9%), Cluj (66,7%), Iaşi (57,1%), Tulcea (75,0%) şi municipiul Bucureşti (75,6%).

În aproape toate judeţele chestionate, de două ori mai mulţi profesori decît elevi respondenţi au declarat că şcoala organizează participarea extraşcolară a elevilor la evenimente, serbări religioase (judeţul Iaşi: elevi 21,9%, profesori 66,7%; judeţul Buzău: elevi 27,0%, profesori 80%; judeţul Cluj: elevi 24,9%, profesori 50%; judeţul Dolj: elevi 13,5%, profesori 35,7%; judeţul Satu Mare: elevi 29,0%, profesori 67,8%; judeţul Timiş: elevi 33,0%, profesori 82,4%; judeţul Tulcea: elevi 35,9%, profesori 73,3%; respectiv municipiul Bucureşti: elevi 5,6%, profesori 26,7%). Doar în judeţul Harghita aceste procente sunt mai echilibrate, 45,2% la elevi şi 48,6% la profesori, procentele fiind însă înalte, ceea ce semnifică implicarea şcolilor în mobilizarea elevilor de a participa la evenimente religioase extraşcolare.

Este de menţionat faptul că 60,3% dintre profesorii respondenţi consideră că în cadrul şcolii ar trebui promovat multiculturalismul/ pluralismul religios. În fapt, 27,6% dintre respondenţi apreciază că în învăţămîntul public din România nu toate cultele sunt egale.

Surprinde faptul că 26,8% din profesorii respondenţi consideră că Martorii lui Iehova reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor (42,9% în judeţul Iaşi, 46,7% în judeţul Tulcea), iar 20,0% dintre ei consideră că cultele necreştine, ca, de exemplu, islamul (43,3% în judeţul Tulcea, 23,8% în judeţul Iaşi, 23,8%, judeţul Timiş 21,6%) nu ar trebui să aibă acces la educaţia religioasă din cadrul şcolilor de stat. Aceeaşi părere s-a exprimat şi în legătură cu cultul Martorilor lui Iehova, doar într-o proporţie diferită: 25,1% din totalul respondenţilor, respectiv 40% în municipiul Bucureşti, 24,3% judeţul

Dolj, 11,4% județul Harghita, 23,8% județul Iași, 8,5% județul Satu Mare, 24,3% județul Timiș, 45% județul Tulcea, încălcînd astfel dreptul la egalitatea de șanse și dreptul la educație al celor aparținînd acestor culte. Acest lucru denotă o intoleranță accentuată a unor cadre didactice față de un cult, Martorii lui Iehova, recunoscut în mod oficial de către statul român.

Întrebați ce fel de stat este România, dintre cei care au completat chestionarul, 49,6% au indicat că România este stat ortodox, iar 39,5% creștin. Doar 3,3% dintre profesori cunosc caracterul secular al statului român. În aceste condiții nu trebuie să ne mire că în rîndul elevilor procentul celor care cunosc acest lucru este foarte scăzut (3,18%), în județele Dolj și Buzău nici măcar un singur elev dintre cei chestionați nu cunoaște acest lucru. De asemenea, 55,4% dintre profesorii respondenți consideră că în România există biserică națională (77,8% în municipiul București, 66,7% în județele Cluj și Iași, 60,0% în județul Buzău, respectiv 40,0% județul Harghita), în timp ce 32,2% elevi au indicat același lucru. Uitîndune la aceste rezultate și luînd în considerare declarația elevilor, conform căreia 69,9% dintre ei au ca sursă de informare primordială cu privire la cunoștințe religioase, școala (față de 56,3% care au indicat familia), putem ajunge la concluzia că elevii, voit sau nu, nu sunt informați în mod corespunzător despre caracterul laic al statului.

La întrebarea ce schimbări ar face în predarea religiei, o parte dintre profesori ar dori ca această disciplină să fie: „opțională", „obiectivă", iar modificările pe care le propun vizează deschiderea, abandonarea caracterului confesional:

- promovarea ecumenismului și a toleranței religioase
- introducerea istoriei religiilor
- să se prezinte echidistant preceptele mai multor culte
- să se renunțe la tendințele de îndoctrinare
- eradicarea prozelitismului religios, a discriminării religioase
- prezentarea echidistantă a tuturor religiilor în manuale

Alți profesori, ar dori accentuarea caracterului confesional, întoarcerea către propria religie și/sau practici religioase în cadrul școlii:

- axarea pe rugăciune, taine și ierurgii
- mai multe noțiuni de Vechiul și Noul Testament și patrologie

• mai multe noțiuni de liturgică teoretic şi practică
• invitarea înaltelor fețe bisericeşti (episcopi, mitropoliți) la ceremoniile festive din şcolile de stat
• învățarea mai multor rugăciuni
• elevii să fie duşi mai mult la biserică
• mai multe ore de religie
• materia religie să fie obligatorie

O minoritate dintre profesori consideră că religia ar trebui să fie materie facultativă, nu obligatorie, şi declară că ar scoate religia din programa şcolară.

În cea ce priveşte ultima întrebare din chestionare, care viza observațiile personale privind prezența cultelor religioase în şcolile publice, iată cîteva răspunsuri date de cadrele didactice:

• „Biserica Ortodoxă nu face prozelitism religios. Cultele neoprotestante deliberat fac un prozelitism agresiv. În unele puncte chestionarul este tributar concepțiilor neoprotestante." (județul Buzău)
• „De obicei, cultele religioase, altele decît cel ortodox, solicită toleranță, dar în schimb nu sunt deloc flexibile şi nu manifestă toleranță față de colegii ortodocşi." (județul Dolj)
• „În nici un caz ele nu pot face rău, evoluționismul şi creaționsimul sunt două teorii care ar trebui cunoscute şi fiecare în funcție de educație, opțiuni, să-şi formeze o opinie proprie." (județul Harghita)
• „Ar fi mai bine dacă materia religia ar avea caracter ecumenic." (județul Harghita)
• „Prezența religiei în şcolile de stat este inutilă. Sunt adeptul şcolii non-ideologice." (județul Harghita)
• „Întrucît părinții lasă din ce în ce mai mult pe seama şcolii educația copiilor, este nevoie de formarea morală, în care Biserica are rol." (județul Harghita)
• „Biserica ortodoxă ar trebui să fie mai tolerantă față de celelalte culte, mai ales în vederea integrării europene" (județul Iaşi)
• „Ar trebui să fie respectată fiecare persoană şi credința acesteia, dar nimeni nu are dreptul să ne impună cultul său." (județul Iaşi)
• „În general predomină simbolurile religioase ale bisericii creştine ortodoxe." (județul Iaşi)
• „Şcoala şi manualele de religie trebuie să promoveze multiculturalismul religios, manualele trebuie să fie structurate conform acestui ideal." (județul Iaşi)

• „Pentru unele culte religioase (catolici, penticostali) nu există cadre datorită numărului mic de elevi aparținînd acestora, astfel încît elevii trebuie să aleagă să meargă la religie, la ortodocși sau la pocăiți, întrucît există rubrica (obligatorie) „religie" unde trebuie să primească note." (județul Timiș)

• „Biserica și școala sunt două instituții diferite și prin urmare nu ar trebui ca nici una din ele să încerce să preia atribuțiile celelailalte. Există prea multe dispute și prea multe culte pentru a le include pe toate în școală, astfel că, eu cred, ar trebui să existe liniște în diversele tipuri de religii predate la școală, explicîndu-se totuși copiilor că ele există și nici una nu este mai bună sau mai rea, acceptată sau ciudată etc." (județul Timiș)

• „Religia reprezintă o parte a culturii generale, dincolo de convingerile religioase personale, sensibilizează elevii pentru a deveni buni cetățeni (prin promovarea valorilor și principiilor religioase). Orice profesor de religie trebuie să promoveze toleranță față de celelalte religii, culte etc." (județul Timiș)

3.4. Evaluarea chestionarelor pe regiuni istorice

Sondajul pe care Liga PRO EUROPA l-a realizat în rîndul elevilor referitor la modul în care se face predarea religiei în școli, chiar dacă nu are atribute de reprezentativitate, reușește să aducă în dezbatere și partenerul neluat pînă acum în seamă: elevii. Dincolo de procente și răspunsuri standardizate, parcurgerea chestionarelor completate desenează o realitate care nu poate fi contestată: există o necesitare stringentă de reformare a modului în care se face studiul religiei în școlile publice din România.

Ce spun cifrele?

„Materia unde se ia un zece"
„Am învățat că există ore la care pierzi vremea
și ai media 10, cel puțin în liceu"

Sondajul a fost realizat în 53 de unități școlare (licee și școli gimnaziale) din 23 de localități alese astfel încît să existe informație din fiecare provincie istorică[71] cu o ușoară suprareprezentare a Transilvaniei dată fiind și diversitatea religioasă mai mare a acestei zone.

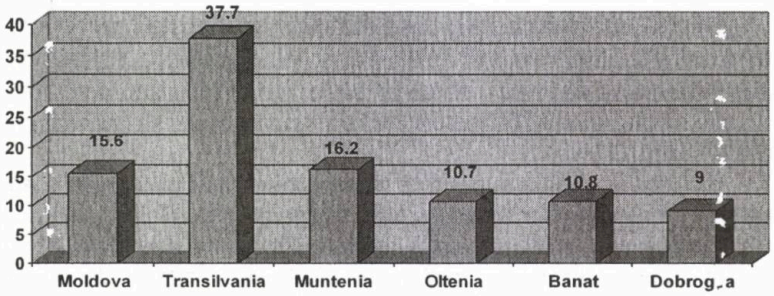

În ceea ce priveşte nivelul de şcolarizare s-a încercat intervievarea cu preponderenţă a elevilor de clasele VII-VIII şi liceale dată fiind capacitatea de analiză mai aprofundată a acestora.

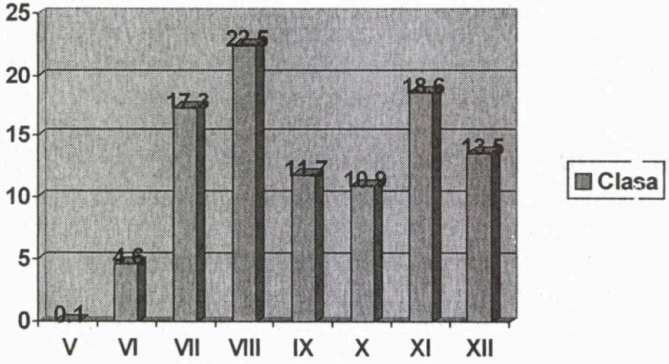

Subiecţii au provenit în special din mediul urban (78,5%), iar naţionalitatea autoidentificată a fost: român (77,6%), moldovean (0,2%), maghiar (17,4%), secui (0,9%). 1.4% nu au dorit să-şi declare identitatea etnică, iar 1,1% nu au răspuns.

Religia predominantă a respondenţilor este ortodoxă (87,2% în total, 93,3% în Oltenia, 90,2% Muntenia, 91,5% în Dobrogea, 40,2% în Transilvania), apoi romano-catolici (16,5%) şi reformaţi (6,7%).

Religia[72]	General	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	67,2	71,2	93,3	40,2	90,2	91,5	75
Adventistă	0,5	1,4	0,3	0,2	0,8	-	0,3
Romano-Catolică	16,5	15,8	0,7	32,9	1,3	-	13
Creştină	1,6	1,9	2,4	0,7	3,8	2,0	0,3
Baptistă	1,2	2,8	-	0,7	-	1,2	3,7
Reformată	6,7	-	-	17,4	-	-	1,0
Nedeclarată	1,3	-	3	0,9	1,6	-	-
Penticostală	1,3	0,5	-	1,8	-	-	5,0
Unitariană	0,8	-	-	2,2			
Greco-Catolică	0,5	-	-	1,2	-	-	-
Creştin după Evanghelie	0,6	3,7	-	0,1	-	-	-

96,1% dintre elevi studiază religia în şcoală.(cel mai scăzut procent 90,4% în Muntenia, cel mai ridicat 99,3% în Oltenia). Procentul se poate explica pe de o parte prin interesul faţă de acest aspect al cunoaşterii, iar pe de altă parte pe lipsa cunoştinţelor despre obligativitatea/opţiunea de a studia religia în şcoală. Nu trebuie trecut cu vederea nici numărul celor care studiază religia din dezirabilitate socială.

În orarul a 48,6% dintre respondenţi religia este între alte ore, doar pentru 17,2% este prima oră, iar pentru 30,2% este ultima. Aceste procente sunt mai ridicate în rîndul elevilor ne-ortodocşi care au şi solicitat de altfel ca religia fie prima (respectiv ultima) oră.

Ce cred elevii despre statutul disciplinei religie: obligatoriu sau facultativ ?

72,% dintre respondenţi învaţă la aceste ore despre propria religie şi 87,8% spun cel puţin o rugăciune în cadrul acestor ore. Predarea se face cel mai adesea în absenţa unui manual (56,7% nu au manual). Ponderea celor care au manual este mai ridicată în cazul ne-ortodocşilor, 66,6% (45,6% în Moldova, 39,4% în Oltenia, 65,3% în Transilvania, 51,8% în Muntenia, 57,3% în Dobrogea şi 66% în Banat).

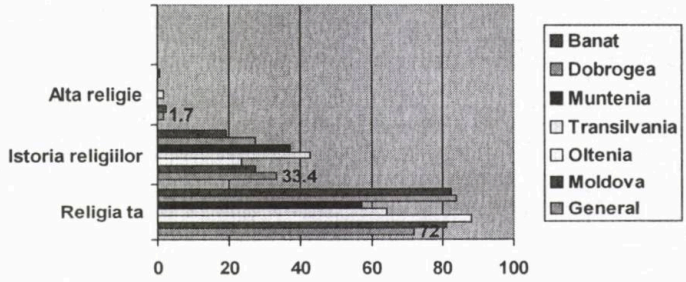

Se observă o diferență semnificativă între elevii care studiază religia ortodoxă şi cei care studiază altă religie, în privința conținutului educației religioase. Astfel:

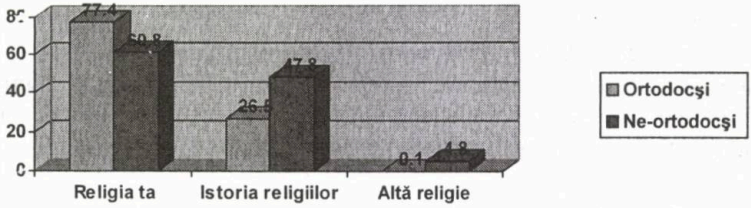

În ceea ce priveşte clasificarea religiilor în bune sau rele, situația este îngrijorătoare. După părearea respondenților religiile **bune** sunt:

Religia	General	Ortodocşi	Ne-ortodocşi	Moldova	Oltenia	Transil-vania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	28,0	38,4	6,5	34	29,3	15,6	33,1	54	31,3
Catolică	15,4	10,6	25,1	14,4	5,7	22,2	10,7	10,1	13,7
Toate	19	20,4	16,3	25,1	9,4	21	16,2	6,0	28
Creştinismul	6,5	4,6	10.2	12,1	1.0	6,6	5,3	5,2	6,0
Baptistă	1.2	0,4	2.9	2,8	-	1,0	-	0,4	3,3
Reformată	4,4	0,1	13.3	-	-	11,8	-	-	-
Nu ştiu	2,0	2,7	0.4	-	-	0,3	6,7	-	2,3
Budism	0.9	-	1.3	0,9	-	1,1	1,3	-	0,7

Analizînd tabelul de mai sus se observă cu uşurință că alteritatea nu naşte simpatii. Religiile pe elevii nu le cunosc nu au cum să fie bune. De altfel, în zonele multi-religioase, procentajul celor care respectă în egală măsură toate religiile este semnificativ mai ridicat decît în zonele monoreligioase.

În argumentarea opțiunilor lor respondenții au adus, în mare, patru categorii de răspunsuri. Prima categorie o reprezintă cea a răspunsurilor subiective și sincere, de raportare la propria persoană și mediul familiar: *„este religia mea", „așa m-am născut", „e religia poporului meu", „pentru că înveți să faci pentagrame", „pentru că asta o fac", „pentru că pe asta o înțeleg", „este distractivă", „așa mi s-a spus", „religia pe care o studiez în școală", „religia românilor",* ***este religie de stat*** (s.n.), *„am fost învățată de mică că este bună".*

O a doua categorie de răspunsuri sînt cele induse de apropierea de această religie, fie la școală, fie la biserică. Uneori acest tip de răspuns este vădit exagerat pentru a pune în lumină nefavorabilă alte credințe: *„pentru că la aceasta sunt cele mai multe adevăruri", „deoarece a fost întemeiată de Isus Cristos", „fiul lui Dumnezeu", „ne duce la Dumnezeu", „cred în Dumnezeul adevărat", „pentru că după noi a venit Mesia", „cea mai răspîndită", „se bazează pe Biblie", „deoarece numai religia ortodoxă e cea adevărată că ea nu s-a îndepărtat de învățăturile Domnului", „deoarece este dreapta credință",* ***„la celelalte religii oamenii nu cred în Dumnezeu"*** (s.n.), *„are cea mai mare credință", „este scris în Sfînta Scriptură",* ***„și Isus era ortodox"*** (s.n.), *„singura care crede în toți sfinții".*

O a treia categorie este un mixaj al primelor două, cu accent pe avantajul personal: *„e cea mai credibilă", „preoții nu se căsătoresc", „oferă libertate", „e o religie frumoasă și sîmbătă nu trebuie să mă duc la catehism", „de Crăciun primim cadouri timp de 7 zile", „este una simplă nu împodobită", „nu practică violența", „te ajută să îți găsești o anumită identitate".*

O altă categorie este cea a răspunsurilor elaborate și filozofice, care se întîlnește în genere la cei care au optat pentru altă religie decît cea proprie: *„Budismul pentru că nu venerează o zeitate, ci lumea în general, rezultînd mai mult respect față de natură", „pentru că păstrează cel mai mult din trăsăturile creștinismului primar", „are baze scripturistice", „a apărut prima și este cea mai reală", „este cea care îndeamnă omul să acționeze moral avînd în vedere percepte și valori", „păstrează neschimbată dogma creștină".*

Analizînd aceste răspunsuri și coroborînd cu răspunsurile la întrebarea „Ce ai schimba în predarea religiei dacă ai fi ministrul educației?", și fără pretenția de generalizare, putem spune că, există cazuri în care predarea religiei se face dogmatizat, cu focusare pe

propria religie privită în antiteză cu alte culte religioase.

Această afirmație este întărită şi de situația răspunsurilor la întrebarea „După părerea ta care religii sînt **rele**?"

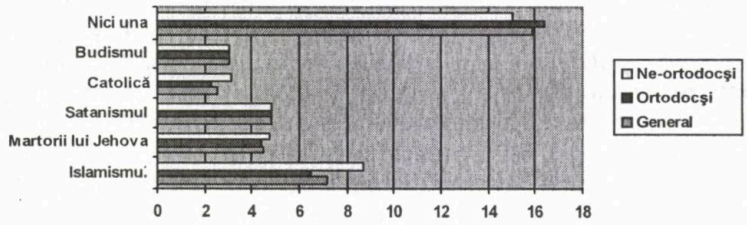

Parțial aceste rezultate îngrijorătoare sînt datorate intervenției şcolii. Religiile „rele" sunt cele despre care au aflat mai multe la şcoală („Prin studiul religiei la clasă ai aflat mai multe despre...") şi, mai mult sursa cunoştințelor despre religie în general este identificată ca fiind mai degrabă şcoala decît familia (69,9%, respectiv 56,3%).

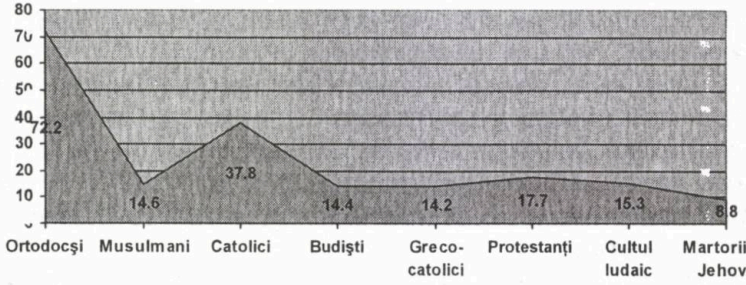

Analizînd intoleranța foarte crescută față de islam, aceasta este mai manifestă la ne-ortodocşi (8,7%), iar ca regiuni cea mai crescută este în Moldova (10,7%) şi Dobrogea (9,3%). De notat că majoritatea musulmanilor din România trăiesc în Dobrogea.

Încă şi mai îngrijorătoare sunt explicațiile acestor răspunsuri aşa cum apar în chestionare. Resping islamismul pentru că: *„te împinge la violență", „sînt periculoase", „confundă Sfânta Scriptură cu terorismul", „nu sînt sănătoase", „omoară oameni", „au un mod sinistru de a-şi confirma credința", „sînt răi", „ilnventează prostii", „ei cred că dacă omoară oameni îl mulțumesc pe Mohamed", „detest asiaticii", „cred în diavoli".*

Martorii lui Jehova sînt respinşi în mai mare măsură în Transilvania (6,9%) şi în mai mică măsură în Banat (2,3%). În ceea ce îi priveşte pe Martorii lui Jehova aceştia sînt acuzaţi de sacrificii umane, de aberaţii, spălări de creiere, proastă interpretare a Bibliei. Intoleranţa faţă de alte religii are şi ea explicaţii terifiante: *„nu au un Dumnezeu bun, mai degrabă un răufăcător", „nu ne învaţă nimic bun", „nu sunt educative", „nu sunt sănătoase", „credinţa lor este greşită", „omoară pe cei diferiţi ca culoare", „încalcă legile lui Dumnezeu", „inoculează idei tîmpite", „sunt ilegale", „se droghează", „sunt religii false de umplutură", „ceea ce fac nu e omenesc", „se povesteşte în maghiară", „icoanele sînt urît pictate", „l-au omorît pe Isus", „contrazic religia creştină", „fură", „ortodoxia este o religie aproape moartă care pune prea mare accent pe tradiţie", „ortodoxia şi catolicismul sînt sufocante şi spală creierii", „vorbesc în latină", „sînt în calea dezvoltării".*

Răspunsurile de tipul „Nici una" (dintre religii nu este rea) sunt mai frecvente în Banat (23,3%) şi Moldova (21,9%) şi mai puţin frecvente în Dobrogea (4,0%).

	General	Ortodocsi	Ne-ortodocsi	Moldova	Oltenia	Transil-vania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Budismul	3,0	3,0	3,0	3,3	0,3	2,0	2,0	8,5	5,0
Islamismul	7,2	6,5	8,7	10,7	6,1	5,7	6,9	9,3	7,3
Iudaismul	1,7	1,7	1,8	2,3	1,0	1,2	1,1	5,2	1,0
Ateismul	2,2	2,0	2,5	1,9	-	3,4	1,6	0,4	2,7
Cele necreştine	1,0	0,5	2,0	3,7	-	1,0	-	-	0,7
Martorii lui Jehova	4,5	4,4	4,7	1,9	5,1	6,9	2,7	4,4	2,3
Protestantismul	2,1	3,0	0,3	4,2	1,0	1,1	4,2	2,4	0,7
Satanismul	4,8	4,7	4,8	3,7	2,7	-	3,1	4,4	-
Sectele	3,2	2,5	4,6	2,3	1,3	4,7	1,6	6,0	1,0
Nici una	15,9	16,4	15,0	21,9	9,4	-	13,6	4,0	23,3
Toate în afară de ortodoxie	1,3	1,4	0,6	0,9	0,3	0,4	1,1	5,2	1,3
Adventismul	1,1	1,4	0,6	0,9	0,3	0,4	1,1	5,2	1,3
Baptismul	1,1	1,3	0,6	1,4	-	0,8	0,7	3,2	1,7
Ortodoxă	1,8	0,2	5,3	1,9	-	3,6	0,4	-	1,0
Catolică	2,5	2,3	3,1	1,4	2,7	2,4	2,9	4,4	2,3
Politeismul	1,1	0,6	1,9	1,9	-	-	-	0,4	1,0

Intoleranţa merge în cazul Martorilor lui Jehova pînă la interzicerea acestei religii (6,8%, chiar 11,2% în Transilvania) şi 3,2% în ceea ce priveşte islamul şi 3,4% în cazul ortodoxiei (10% la ne-ortodocşi):

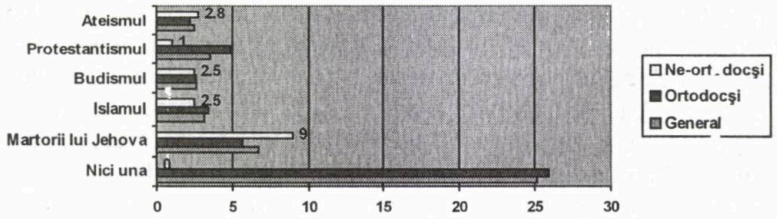

Aceste răspunsuri nu sînt foarte surprinzătoare avînd în vedere că doar 26,6% recunosc că au fost învăţaţi să fie toleranţi faţă de musulmani şi 24,6% faţă de toţi oamenii. Mai multă toleranţă le-a fost insuflată faţă de creştini (56,3%), romi (32,4%), catolici (33,7%) şi femei (32,3%).

Toleranţa faţă de următoarele categorii se prezintă astfel:

	General	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Creştini	56,3	57,2	75,4	44,3	59,8	64,9	65,3
Romi	32,4	34	45,8	21,2	38,2	42,7	39
Evrei	30	31,6	37,7	20,2	36,4	41,1	35,3
Catolici	33,7	34,9	47,5	22,2	38,4	41,5	44,3
Femei	32,3	30,7	53,2	20,6	36,2	44	39
Homosexuali	22,5	26,5	25,6	14,7	24,4	35,9	26,7
Atei	23	24,7	29,3	14,3	26,9	35,9	28,7
Protestanţi	25,1	27	25,3	16,9	29,3	37,5	34,7
Musulmani	26,6	26,5	40,7	14,7	34,0	39,1	32,7
Toţi oamenii	24,6	18,1	11,1	36,4	17,6	15,3	24
Ap.oapele nostru	2,0	3,3	-	2,2	2,0	0,4	2,3

Se observă că educaţia pentru toleranţă este deficitară în Transilvania în special în cazul elevilor ne-ortodocşi. În ciuda experimentării statutului de minoritar această experienţă nu este extrapolată în cazul altor minoritari, ceea ce denotă o lipsă a formatorilor din aceste şcoli.

Predarea religiei este decodificată drept obiectivă şi corectă de 54,2% dintre respondenţi, în timp ce doar 2,9% o văd ca pe ceva părtinitor şi incorect. 30,5% consideră că este predată ca orice materie, iar 13,5% consideră că predarea se face ca la biserică. 6,1% dintre elevii intervievaţi consideră că abordarea religiei la orele lor este una ştiinţifică.

Principala învăţătură la aceste ore este aceea de a fi un bun creştin (78,1%), de a-şi cunoaşte religia (61,6%) şi de a se ruga (55,4%). Doar 26,3% au fost învăţaţi să cunoască alte religii, chiar

dacă doar 4,9% au deprins neîncrederea față de alte religii la orele speciale din școală. Nici manualul nu le oferă informații suplimentare, doar 23,4% afirmînd că au aflat din manual despre alte religii.

În afara orelor de religie, în școală se organizează serbări religioase (34,6% dintre respondenți), și slujbe religioase (25,7% dintre respondenți). Acestea sunt mai rare în București (8,4% serbări și 13,1% slujbe) și mai frecvente în Oltenia (51,9% serbări) și Dobrogea (55,2% slujbe religioase). Avînd în vedere că școala este un spațiu public aceste manifestări ce țin de instituția Bisericii nu și-ar avea locul în școlile laice.

Simbolurile religioase, icoanele sînt o prezență frecventă în școlile din România (45,1% dintre respondenți le-au identificat a fi ortodoxe, 6,9% catolice, 0,2% reformate și 2,4% creștine). Cel mai puțin prezente sunt în școlile din Transilvania (24,9%) și mai adesea sunt întâlnite în Dobrogea (62,5%). Unele școli publice dețin o capelă sau laborator de religie: 12,1% ortodox, 4,7% romano-catolic. Această prezență sporită a Bisericii în școală (prin capele, slujbe, icoane și serbări religioase) crează confuzie în rîndul elevilor. 46,6% dintre respondenți consideră că România este un stat ortodox în timp ce numai 4,2% știu că suntem un stat laic.

Mai mult chiar, 18,8% consideră Biserica Ortodoxă ca fiind Biserică națională în timp ce numai 5,7% știu că în România nu există Biserică națională.

„Există în România o biserică națională? Dacă da, care?"

	General	Ortodocși	Ne-ortodocși	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	18,8	16,9	22,8	18,6	17,2	22,6	10,4	22,6	17
Patriarhia	2,2	3,2	-	1,9	1,3	0,4	6,0	4,0	2,3
Nu știu	17,5	0,1	11,5	0,5	24,9	11,7	33,6	10,5	31,7
Mitropolia	1,3	1,9	0,4	4,2	-	0,3	4,9	3,2	1,3
Nu există	5,7	4,6	8,1	9,3	-	6,6	3,1	1,6	10,3

Opiniile elevilor

„Nu ne scoateți religia că o să ne bage matematică sau altceva!"

Dincolo de alegerea variantei de răspuns cea mai apropiată de percepția personală, a existat posibilitatea unor răspunsuri deschise. Pe lîngă explicarea alegerii de religie bună/rea, respondenții au fost întrebați ce ar modifica în predarea religiei în școli. Răspunsurile la această întrebare precum și comentariile pe marginea întregului chestionar au evidențiat cel puțin două aspecte, deloc minore, ale modului de predare a religiei în școli.

Un prim aspect este neseriozitatea cu care această materie este privită atît de către profesori, cît şi de către elevi. Astfel elevii ortodocşi au semnalat: „*Să nu se mai lipsească de la orele de religie*", „*Să fie tratată în serios*", "*mai multă seriozitate*", „*Profesori mai serioşi care să acorde mai multă importanţă orelor de religie*", „*seriozitate*", "*Mai multă seriozitate în tratarea orelor de către profesor*", "*Profesorii să fie călugări pentru a avea mai multă autoritate în faţa elevilor*", „*profesori de religie mai serioşi*", „*Religia să fie luată în serios de către elevi*".

În unele cazuri pretenţia de seriozitate este dublată de acuzaţii mai grave: „Să nu ne mai pună să cumpărăm iconiţe pentru ur 10 la religie", „*Să nu ne mai vîndă profesoara iconiţe*", "*Notele să se dea fără să cumpărăm iconiţe*". Elevii ne-ordodocşi adaugă: „*Mai multă severitate. Cadre mai punctuale*", "*Aş cere severitate*", "*Aş face materia mai apreciată*", "*Aş ţine toate orele*", "*Să se predea cu adevărat*", "*Control strict al profesorilor*".

Un alt aspect este legat de posibilitatea exprimării libere la orele de religie. Relaţia cu divinitatea nu poate fi dictată şi uniformizată, iar elevii resping îndoctrinarea. Tocmai de aceea ei cer dezbateri, posibilitatea de a-şi exprima opiniile şi o exprimare nedoctrinară din partea profesorilor sau preoţilor. Elevii au semnalat: „*N-aş pune profesorii să ţină numai cu religia predată. Să asculte părerile elevilor şi să nu fie notaţi cu note mici pentru ceea ce simt şi cred*", „*Aş aduce persoane aparţinînd altor culte pentru a face dezbateri în 'icee*", „*Aş organiza conferinţe pe teme religioase*", „*l-aş face în special pe profesorii de religie mai toleranţi faţă de celelalte religii*", „*lecţii interactive*", „*Domnii profesori să fie mai toleranţi*", „*Să funcţioneze feedback-ul profesor-elev*", „*Profesorii de religie să nu fie îndoctrinaţi*", „*reducerea îndoctrinării religioase*", „*Profesorii să nu critice alte religii*", „*interzicerea ca profesorii să nege întrebările neortodoxe*", "*învăţarea religiei fără îndoctrinare*", "*Profesorii de religie să nu aibă o gîndire atît de închisă privind dogma*", "*diminuarea discriminării faţă de copii cu alte religii*", „*predarea religiei pe baze ştiinţifice*", „*să fie mai libere*", "*să nu mai fie teme tabu*", „*profesori mai toleranţi, mai deschişi*", „*Profesorii să nu mai fie aşa de dictatori şi să nu ne spună că trebuie să crezi ce scrie în Biblie şi să nu te îndoieşti de ea pentru că sunt lucruri care se bat cap în cap*". Şi tot legat de atitudinea profesorilor li se cere să fie prietenoşi, de treabă, mai puţin severi, mai zîmbitori,

mai amabili şi chiar: *„Părintele să nu mai înjure copiii!"*. Multe dintre notele copiilor vizează predarea istoriei religiei şi nu o religie anume.

Elevii au semnalat şi ei lipsa manualelor în general sau a manualelor gratuite: *„fiecare elev să aibă un manual"*, *"să avem cărți"*, *"să primim manuale gratuite"*, *"manuale mai frumoase"*.

Mulți respondenți doresc organizarea de tabere religioase, de pelerinaje, vizite la mănăstiri sau cel puțin *„să mai meargă şi profesorii la biserică!"*.

Se înregistrează o polarizare a dezideratelor elevilor :

O parte a respondenților şi-au exprimat dorința de a suplimenta orele de religie la 2 – 3 pe săptămînă sau chiar în fiecare zi. Au fost respondenți care vor religia ca materie de bacalaureat şi elevi care doresc testări naționale la această materie. Au existat însă şi respondenți care cer ca la religie să se dea calificative şi nu note, să fie materie facultativă sau chiar *"Să nu se mai facă religie şi cadrele să fie date afară!"*.

O parte dintre respondenți solicită capele, laboratoare de religie în şcoli, creşterea numărului de icoane şi *„minimum două biblii pe şcoală"* sau chiar biserici mici în incinta şcolilor sau locuri unde să te poți spovedi, iar alți respondenți cer scoaterea simbolurilor religioase din şcoală şi religia să se predea numai în şcolile confesionale.

Dacă ar fi ministrul educației şi ar putea schimba modul de predare a religiei în şcoli, unii respondenți ar vrea ore de religie pe fond muzical adecvat, alții prezentare de documentare, iar unii ar acorda dulciuri tuturor elevilor după fiecare oră. Cei mai mulți însă consideră că nu ar face nici o modificare, poate ar aduce mai multe simboluri religioase în şcoli, mai mulți preoți în loc de profesori şi un pic mai multă seriozitate.

Opiniile cadrelor didactice

În cadrul sondajului au fost chestionate atît cadre didactice care predau religia cît şi cadre didactice care predau alte materii.

Cadrele didactice care au fost de acord cu completarea chestionarului aplicat de operatorii Ligii Pro Europa provin din 43 de instituții publice de învățămînt, iar experiența la catedră este mai degrabă importantă: 16,90% au peste 20 de ani vechime în învățămînt, 11,46% au între 16 şi 20 de ani la catedră, 21,20% au între 6 şi 10 ani şi numai 4,5% au sub 2 ani vechime în învățămînt.

74.9% dintre respondenţi sunt români, 13,7% sunt maghiari. Au mai completat chestionarele germani, italieni, romi.

În ceea ce priveşte apartenenţa religioasă 75,7% sunt ortodocşi, 6,1% reformaţi, 9,1% romano-catolici.

Din cadrul cadrelor didactice respondente, faţă de studiul de faţă, importante sunt răspunsurile profesorilor de religie care profesează în 15 localităţi diferite, 75% dintre ei în zonă urbană. Dorinţa de colaborare, prin completarea chestionarelor, a fost mai ridicată în Moldova faţă de celelalte regiuni:

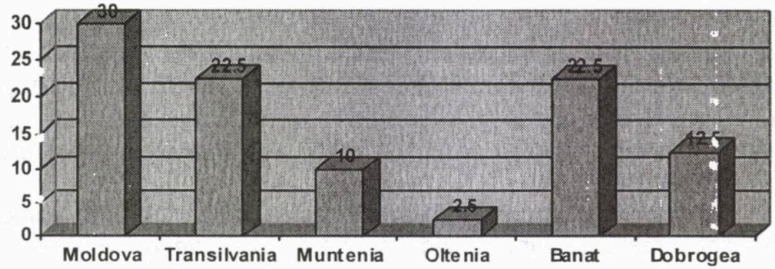

În ciuda faptului că elevii se plîng de lipsa manualelor 92,5% dintre profesorii de religie respondenţi utilizează un manual la clasă, manual elaborat de MEC (25%) sau de profesori de religie (5%). Majoritatea respectă programa şcolară a MECT dar 2,5% utilizează o programă redactată de Mitropolia Banatului. Aceste documente şcolare oficiale sunt apreciate de oamenii de la catedră, ca fiind:

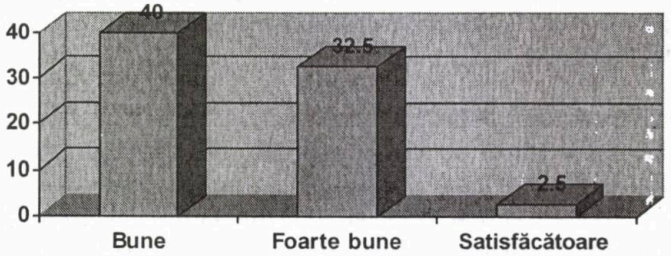

92,5% dintre respondenţi susţin că au fost cuprinşi într-un program de pregătire profesională special gîndit pentru profesorii de religie, dar aceste programe au fost definite ca: Facultatea de teologie

ortodoxă, definitivatul, Institutul Romano-Catolic sau chiar *Cum să prevenim HIV/SIDA*.

Comparativ cu alte materii, interesul superiorului ierarhic este ușor diferit. La întrebarea cît de des asistă la ora Dumneavoastră directorul sau inspectorul de specialitate, plaja răspunsurilor arată astfel:

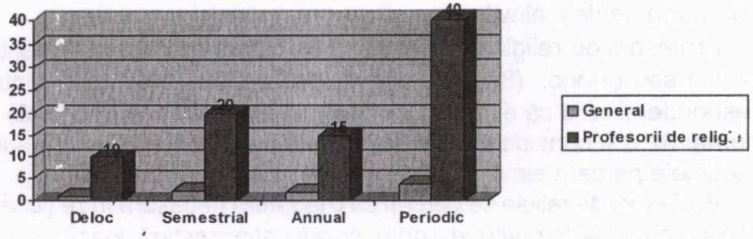

Atunci cînd cadrele didactice care predau religia trebuie să aprecieze dacă toți elevii din școală au asigurate ore de religie conform apartenenței lor religioase, 75% dintre profesorii de religie consideră că școala oferă posibilitatea fiecărui elev de a studia propria religie, în timp ce 25% recunosc că școala nu oferă această posibilitate.

Din perspectiva profesorului de religie, la oră elevii învață propria religie (75%), valori civice (67,5%), istoria religiilor (77,5%), să fie buni creștini (87,5%), să se roage (85%) și respect pentru toate religiile (85%).

Dacă în cazul elevilor, necunoașterea statutului materiei religie este oarecum de înțeles, procentul celor 72,5% dintre profesori care consideră religia materie obligatorie este explicabilă prin ambiguitatea legislativă și practica din școli (59,7% dintre profesorii intervievați). 20% dintre profesorii de religie chestionați consideră, mai mult, că educația religioasă ar trebui limitată în școlile de stat la biserica ortodoxă și numai 30% sunt de acord ca manualele să prezinte în mod echidistant cele două teorii (evoluționistă și creaționistă).

Școala publică este locul unde există laborator sau capelă (35%), simboluri religioase ale unui singur cult (37,5%), unde se organizează serbări și evenimente religioase (85%). Se încurajează participarea la evenimente religioase extrașcolare (97,5%) și chiar se organizează astfel de participări (82,5%).

În ceea ce privește toleranța religioasă a celor ce predau religia

în şcoli, aceasta este chiar mai redusă ca în cazul propriilor elevi. 47,5% dintre profesorii de religie chestionaţi consideră că Martorii lui Jehova reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor, iar 30% consideră că Martorii lui Jehova nu ar trebui să aibă acces la educaţia religioasă în şcoală, iar 25% suprimă acest drept şi islamiştilor. Această atitudine a cadrelor didactice a început să aibă efecte în comportamentele elevilor.

Profesorii de religie consideră că România este un stat creştin (45%) sau ortodox (37,5%), dar nicidecum laic (0%). 62% dintre respondenţi cred că avem o biserică naţională (57,5% ortodoxă) şi numai 52,5% consideră că toate cultele sunt egale. Acestea sunt modelele pe care elevii noştri le primesc la orele de religie.

Profesorii de religie se percep ca o legătură necesară între şcoală şi biserică: *„Foarte mulţi elevi primesc educaţie creştină doar în cadrul şcolii. Consider importantă prezenţa profesorului de religie în şcoli, astfel se poate crea o legătură între elev şi biserică, O educaţie bună nu se poate îndeplini fără religie".* De aceea ei cer ca religia să fie acceptată ca materie de bacalaureat, să se crească numărul orelor de religie, să fie disciplină olimpică sau doar să fie o materie respectată în special de *„colegii educaţi în spirit ateu şi comunist".*

Există între profesorii de religie persoane care consideră cultele neoprotestante drept agresive şi prozelitiste, dar cer *„să ni se acorde cel puţin respectul pe care-l acordăm noi celorlalte culte".*

Profesorii de alte materii doresc mai mult ecumenism în manuale şi predarea religiei, o aplecare spre istoria religiilor sau chiar scoaterea din programă şi desfăşurarea educaţiei religioase doar în biserici, sau să rămână în şcoală ca o materie de artă.

În loc de concluzii

„Religia opţională. Libertatea religioasă în adevăratul sens al cuvântului. Lupta împotriva ignoranţei cu care sunt tratate problemele de natură spirituală şi filosofică."

Dacă ar fi să mergem în spatele cifrelor, predarea religiei în şcoli generează frustrare. Frustrare din partea elevilor care consideră că nu este privită cu seriozitate nici de profesori, nici chiar de profesorii de religie. În plus elevii se simt îngrădiţi în gîndire: *„După părearea mea educaţia religioasă în România este bigotă şi răstălmăcită"* şi forţaţi de sistem sau familie să facă nişte alegeri care nu le aparţin: *„Să decidă copilul şi nu părintele dacă doreşte ora de religie".*

Frustrare din partea profesorilor de religie care nu se simt egali cu celelalte cadre didactice (nu pot participa la olimpiade, nu predau o materie de bacalaureat) și nu sunt foarte luați în serios de elevi.

Pe lîngă frustrare, educația religioasă în școală generează intoleranță: *„Să se predea doar religia ortodoxă în școli nici o altă religie", „Să nu se acorde permisiunea altor religii în școli, interzicerea celorlalte religii", "Aș interzice alte culte decît religia mea"* ne spun elevii. *„Nu suport neoprotestanții"* ne spune un profesor de religie. Este un fel de *„iubește-ți aproapele dacă arată la fel ca tine"*.

Revenind la tema predării religiei în școală, argumentul cu deficitul moral din societatea românească devine ridicol. Ceva trebuie însă făcut, trebuie găsit acel echilibru care să ajute elevul să devină cetățeanul pe care ni-l dorim și moral și tolerant și cu respect față de religie și aproapele nostru. În caz contrar vor găsi alte modele pe care să le copieze și care, nu de puține ori, sînt și mai puțin dezirabile: *„Religia nu mai are o importanță atît de mare, nimeni nu mai crede în nimic, trăiască Noua Dreaptă – pentru Dumnezeu, Neam și Patrie. Încercăm să facem o Românie naționalistă."* (elev din Timișoara).

4. Educația religioasă în alte state

Introducerea educației religioase în școlile publice din România în anii '90 a fost printre altele justificată ca o mutare cu aer european, sau cel puțin una deloc incompatibilă cu practicile din alte state ale comunității în care, la momentul în cauză, țara căuta să se integreze. Justificarea „prin apel la Europa" a constituit, de altfel, o strategie retorică comună printre autorii de inițiative și reforme în România post-decembristă, indiferent de cît de parohiale și provinciale vor fi fost motivele ori intențiile care au stat înapoia inițiativelor și reformelor respective. Altfel spus, faptul că anumite aranjamente păreau să urmeze, dacă nu niște veritabile standarde europene, atunci măcar practicile – indiferent cît de contestate – din *anumite* state europene, a fost utilizat de susținătorii unor inițiative ca un alibi, o garanție a bunei credințe, bunelor intenții și dreptei judecăți în materie de politici publice. De curînd, spre exemplu, și tot în domeniul vieții religioase, autoritățile publice din România au justificat anumite prevederi dubioase din nou-adoptata lege a cultelor arătînd înspre formule similare adoptate în democrații europene precum Austria, Cehia sau Slovacia, dar mai puțin spre meritele lor intrinseci (*România liberă*, 27 ianuarie 2007).

Lucrurile nu au stat altfel în privința educației religioase – un bun motiv pentru a discuta situația din alte state europene. La nivel de suprafață, starea educației religioase din țările europene pare să confirme pretenția celor care au susținut în anii '90 inițiativa de introducere în țară a studiului religiei în școlile de stat: cu foarte puține excepții, educația religioasă se întîlnește frecvent în instituțiile publice de învățămînt din vestul și centrul Europei. Chiar și acolo unde nu există educație religioasă în sensul unei programe specifice, integrat în curricula generală din învățămîntul public, statele permit grupurilor religioase să organizeze sub anumite condiții activități educaționale în școlile de stat (Ungaria), ori finanțează măcar în

anumite circumstanțe școli private afiliate unor organizații religioase (Franța). De remarcat și faptul că, deși sistemul învățământului preuniversitar din România rămîne încă puternic marcat de influența franceză, aceasta din urmă nu s-a extins asupra învățământului religios, fapt ce explică în parte dificultățile în reconcilierea centralismul dominant la nivel de sistem cu „descentralizarea" – sau dezordinea – predării religiei în școlile publice din România.

Privind la nivel superficial, se poate afirma chiar mai mult: formula practicată în România, anume aceea a unei educații religioase caracterizată prin confesionalism laolaltă cu un caracter facultativ al orelor de „religie", se regăsește în mai multe țări europene. Prin urmare, cel puțin la prima vedere, pretenția că predarea religiei în școlile de stat românești are un „caracter european" ar putea fi îndreptățită.

Se cere observat în acest punct că sintagma „caracter european" se referă, în practică, la o regulă *informală*, dată de frecvența cu care anumite soluții privind educația religioasă se regăsesc pe cuprinsul Europei democratice, și nu de norme tari, de obligații juridice sau politice asumate de România. Mai precis, documentele internaționale care guvernează chestiunea educației religioase în școlile publice nu oferă un ghid foarte amănunțit pentru obligațiile statelor în privința educației religioase, respectiv modul în care aceste obligații trebuie implementate. Instrumentele internaționale relevante – Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie și credință, Convenția europeană a drepturilor omului, Convenția cu privire la drepturile copilului, ca și jurisprudența creată pe marginea acestor instrumente – stabilesc dreptul părinților de a își educa copiii în instituții de învățământ alternative, în conformitate cu propriile convingeri; sau dreptul celor din urmă de a nu fi îndoctrinați în școli cu convingeri sau ideologii pe care le resping; ori absența unei obligații pozitive din partea statelor de a sprijini educația religioasă privată. În lumina celor de mai sus și a faptului că, în Uniunea Europeană, domeniul educației rămîne în mare parte o arie de competență a statelor, se poate afirma că, în clipa de față, există doar un set minimal de standarde internaționale sau europene privind educația religioasă, ceea ce permite statelor să aleagă propriile soluții în jurul acestui corp comun de principii.

Modele de educaţie religioasă

Coordonatele educaţiei religioase în democraţiile avansate contemporane depind de o sumedenie de factori, de la configuraţia vieţii religioase la nivel naţional şi regional (e.g., distincţii formale între biserici recunoscute şi asociaţii religioase), la organizarea sistemului de învăţămînt (de ex. centralizat sau descentralizat), de la principiile fondatoare ale sistemului politic (e.g., importanţa doctrinelor separaţiei dintre biserică şi stat sau secularismului) şi pînă la influenţa Bisericilor asupra spaţiului public şi percepţiile privind legitimitatea instituţiilor religioase. Deseori, aranjamentele privind educaţia religioasă au apărut ca răspuns înaintea unor contexte istorice specifice şi s-au păstrat, în linii mari, de-a lungul vremii, în ciuda caracterului lor discutabil. De exemplu, ca urmare a actelor constituţionale din 1867, statul canadian Ontario, unde şcolile publice nu oferă educaţie religioasă, finanţează şcolile catolice, nu însă şi pe cele ale altor minorităţi religioase. Dincolo însă de asemenea particularităţi ce ţin de sistemul de învăţămînt, de legile privind viaţa religioasă sau de istoria politică – şi care sunt prea vaste pentru a putea fi atinse în acest text –, educaţia religioasă în democraţiile contemporane trădează cîteva regularităţi în raport cu care putem evalua şi sistemul românesc descris anterior. La acestea ne vom referi în cele ce urmează.

Caracterul public / privat al educaţiei religioase

Practic toate democraţiile contemporane recunosc dreptul părinţilor de a îşi instrui copiii în spiritul religiei sau religiilor cultivate de familie, atîta timp cît această instrucţie nu aduce atingere drepturilor copilului şi interesului superior al acestuia. Întrebarea este dacă statul se cade să joace un rol în această privinţă sprijinind activ, prin măsuri pozitive (inclusiv, sau în primul rînd, financiare), dreptul cu pricina; şi, în al doilea rînd, dacă se cade să o facă prin intermediul sistemului public de instrucţie. În cea mai mare parte a democraţiilor avansate, răspunsul a fost afirmativ în ambele privinţe. Excepţiile rămîn, cu toate acestea, extrem de semnificative şi de influente. În Statele Unite, conceptul separaţiei dintre biserică şi stat a condus la un aranjament prin care educaţia religioasă a fost exclusă din sistemul de învăţămînt de stat,1 fiind încredinţată şcolilor aşa-zis „parohiale", afiliate organizaţiilor sau grupărilor religioase. Limitele perspectivei separaţioniste în privinţa educaţiei religioase rămîn, în SUA, relativ neclare şi fac încă subiectul

disputelor publice şi în instanţe (Davis 2004). Cu toate acestea, cu excepţia unor teme mai delicate, dar la urma urmelor periferice în raport cu interesul nostru – precum rugăciunile la clasă, prezenţa simbolurilor religioase „istorice" în şcoli, sau rostirea jurămîntului de credinţă faţă de ţară care conţine o referire la Dumnezeu –, principiul separaţiei a consacrat despărţirea instrucţiei religioase de sistemul de învăţămînt de stat. Cît priveşte sprijinul statului pentru educaţia religioasă privată, tema este prea complicată pentru a fi abordată aici. Merită amintit, însă, că anumite state americane au implementat sisteme de *vouchere* prin care banii publici pot fi direcţionaţi de părinţi înspre şcolile parohiale.

Lucrurile arată nu foarte diferit în Canada, unde educaţia religioasă rămîne, în genere (sistemul de învăţămînt public canadian este, ca şi cel american, descentralizat şi condiţiile diferă de la o provincie la alta), în afara şcolilor publice. Raţiunile au de-a face cu aceeaşi filozofie separaţionistă prevalentă în partea de nord a continentului nord-american. Cît priveşte finanţarea publică pentru şcolile religioase, unele provincii acordă asistenţă, din raţiuni istorice, stabilimentelor educaţionale ale anumitor denominaţiuni, nu însă şi celor care aparţin altor grupuri religioase. Cu toate acestea, tendinţa rămîne cea de a restrînge ori chiar retrage sprijinul public pentru şcolile afiliate grupurilor religioase.

Cealaltă excepţie importantă în privinţa prezenţei educaţiei religioase în sistemul public de învăţămînt o oferă Franţa, de această dată sub egida principiului „laicităţii". În versiunea franceză, laicitatea presupune o separaţie chiar mai fermă între stat şi religie, impunînd condiţii de neutralitate a statului mai severe şi mai puţin „acomodaţioniste" decît concepţia nord-americană amintită. Prin urmare, statul francez nu oferă nici un fel de educaţie religioasă prin intermediul sistemului şcolar pe care îl patronează direct, excluzînd totodată manifestările religioase sau prezenţa simbolurilor specifice în şcoala publică (excepţie fac Alsacia şi Lorena din raţiuni istorice). Eforturile de a menţine o graniţă clară între activităţile şi manifestările religioase şi, respectiv, şcoala publică au condus recent la iniţiative precum controversata Lege a secularităţii din 2004, prin care copiilor care merg la şcolile de stat li se interzice afişarea în public, în cadrul instituţiei de învăţămînt, a unor simboluri religioase „ostentative". În schimb, în Franţa, ca şi în SUA sau anumite provincii canadiene,

statul acordă asistență financiară școlilor religioase, impunînd totodată condiții comparativ stricte în privința non-discriminării pe criterii religioase, curriculumului sau statutului educației religioase în aceste instituții.

Un alt stat membru al UE care nu se implică direct, prin sistemul de învățămînt public, în educația religioasă este Slovenia. Și aici rațiunile țin tot de principiul separației dintre biserică și stat, ferm stabilit prin constituție. La rîndul său, totuși, statul sloven finanțează instituțiile de învățămînt denominaționale, deși sub o formulă mai restrictivă decît alte școli sau licee private (Rakar 2004).

Un caz mai interesant, deviant în raport cu modelul din țările amintite deja, constituie Ungaria. Cu toate că nu există o programă specifică pentru școlile publice, statul maghiar sprijină participarea elevilor în programe facultative de educație religioasă care se desfășoară în școlile de stat. Școlile au ca principală obligație furnizarea de spațiu și echipamente, dar organizarea cade în sarcina cvasi-exclusivă a comunităților religioase, de unde și caracterul confesional al orelor. Acestea se desfășoară însă în afara programului, nu au un sistem de notare și nu sunt înscrise pe foaia matricolă. Conform datelor raportului despre libertatea religioasă publicat anual de Departamentul de Stat al SUA, aproape o jumătate de milion de copii maghiari ar fi participat la asemenea activități educaționale în instituțiile de educație publică în anul școlar 2005-06 (USDoS 2006). În sens strict, în școlile publice maghiare se desfășoară ore de educație religioasă confesională. Totuși, prin soluția aleasă, Ungaria a separat destul de clar – deși nu atît de clar cît au făcut-o SUA, Franța sau Slovenia –, sistemul public de educație de educația religioasă, reținîndu-se de la a o investi pe cea din urmă cu un statut similar cu restul disciplinelor predate în școlile maghiare. În același timp, statul sprijină instituțiile de învățămînt afiliate religios, unde educația religioasă face parte din curriculumul de bază și este predată de cadre didactice care au absolvit instituții de învățămînt superior religioase.

Din exemplele de mai sus pot fi desprinse cel puțin două observații mai generale. Întîi, că decizia statului de a nu interveni direct (mai exact, prin curricula oferite în școlile publice) în oferta de educație religioasă și de a păstra standarde înalte de neutralitate religioasă nu depinde numaidecît nici de nivelul de religiozitate al populației

din statele în cauză, nici de existența unei Biserici dominante. Dintre cazurile amintite pe scurt, Statele Unite au probabil cel mai înalt nivel de religiozitate (de participare activă) dintre democrațiile avansate. Franța, dimpotrivă, un nivel foarte scăzut. Ungaria se află amplasată, prin comparație cu extremele, mai aproape de zona de mijloc a acestui continuum al religiozității. Slovenia, spre deosebire de SUA sau Ungaria, intră în paradigma statelor cu biserică dominantă. Totuși, toate cele cinci state amintite (în cazul Canadei, anumite provincii) au considerat potrivită menținerea educației religioase *în afara* sistemului public de învățământ, sau măcar - în cazul Ungariei – în afara domeniului activităților școlare propriu-zise.

În al doilea rînd, în țările în care educația religioasă nu se oferă la nivelul sistemului public de învățământ statele sprijină totuși activ, într-un fel sau altul, educația religioasă prin intermediul asistenței acordate școlilor private cu afiliere religioasă. Pe de altă parte, așa cum se vede clar din exemplul francez (și mai puțin din cel sloven), finanțarea publică pentru instituțiile învățământ private / religioase implică, în mod firesc, o scădere a autonomiei instituțiilor respective în privința folosirii anumitor criterii religioase în admitere și acces, structurarea curriculumului ș.a.m.d. Complexitățile presupuse de tensiunile dintre sprijinul public și autonomia instituțională au fost bine puse în lumină de chestiunea *voucherelor* școlare din SUA, care reprezintă o metodă de finanțare *indirectă*, de către stat, dar prin intermediul libertății de opțiune parentală, a instituțiilor de învățământ religioase (printre altele). În ce măsură neutralitatea statului este compatibilă cu finanțarea indirectă a educației religioase rămîne încă, în SUA, un subiect de aprigă dispută. Ar fi de subliniat, atît cu privire la educația religioasă, dar și în ceea ce privește activitatea Bisericilor ca atare, că în democrațiile funcționale finanțarea de către stat are drept consecință intervenția acestuia în domeniul pe care-l sprijină.

Așa cum spuneam, cazurile american, francez, sloven sau maghiar reprezintă doar un reper în privința educației religioase în democrațiile avansate de astăzi. Formula mai frecvent întîlnită presupune implicarea nemediată a statului, prin sistemul de educație pe care îl patronează, în furnizarea acestui tip de educație. În continuare, ne vom referi la principalele coordonate ale educației religioase oferite prin intermediul școlilor publice, punînd accentul pe strategiile de reconciliere a neutralității statului față de credințele religioase cu asigurarea dreptului

copiilor şi părinţilor de a fi educaţi, respectiv de a îşi educa copiii, în conformitate cu propriile vederi religioase.

Caracterul confesional / civic al educaţiei religioase

Odată asumată implicarea directă a statului în susţinerea educaţiei religioase prin sistemul public de învăţământ, democraţiile funcţionale au urmat, în linii mari, două modele. Primul are în vedere educarea copiilor în spiritul confesiunii de la care se reclamă părinţii lor (mai precis, acei părinţi care îşi doresc să ofere educaţie religioasă în şcolile publice copiilor lor). Această formulă a fost numită educaţie religioasă confesională sau denominaţională şi este practicată în state precum Austria, Elveţia (în anumite cantoane), Germania, Grecia, Italia, Spania sau Polonia (şi, desigur, în România). Uneori, educaţia confesională poate merge pînă la un exerciţiu de catehizare, cum se întâmplă în Grecia, Croaţia sau, conform acestui Raport şi altor analize (Stan şi Turcescu 2005), în România. La baza educaţiei confesionale se află, poate mai întîi de orice alte considerente, *ideea că dreptul părinţilor de a îşi educa copii în interiorul propriilor credinţe religioase reprezintă o componentă fundamentală a libertăţii religioase*. Ca atare, dreptul în cauză s-ar cădea să fie promovat sau asistat direct de către stat. În genere, sistemele de educaţie confesională implică în mod substanţial grupurile religioase în educaţia religioasă din şcolile publice, fără ca prin aceasta statul sau agenţiile sale să-şi piardă neapărat rolul de coordonator ori anumite atribuţiuni specifice (impunerea unor standarde armonizate cu restul curriculumului, avizarea de manuale ş.a.m.d.).

Strategia alternativă de a furniza educaţie religioasă în şcolile publice presupune o programă care se concentrează pe elemente non-confesionale sau non-denominaţionale, pe cunoştinţe *despre* religie, ori pe o abordare multi-confesională. Formule de acest tip au fost preferate mai cu seamă în statele scandinave (Suedia şi, într-o anumită măsură, Norvegia şi Danemarca), ori în Anglia şi Ţara Galilor (în Marea Britanie, detaliile sistemului de educaţie religioasă diferă în funcţie de ţară) sau Olanda. Din raţiuni istorice şi culturale, în Europa se acceptă în general acordarea unui spaţiu mai amplu, la orele de educaţie religioasă, religiei creştine. Fiindcă un asemenea sistem ridică, comparativ, mai puţine semne de întrebare în privinţa neutralităţii statului, el permite un statut obligatoriu pentru orele de religie. Cu toate acestea, în cazul Norvegiei, unde orele de educaţie

religioasă au o natură non-denominațională dar privilegiază din considerente culturale studiul religiei creştine, formula a fost recent considerată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului insuficient de „pluralistă" pentru a rămîne compatibilă cu statutul de materie obligatorie. Cu alte cuvinte, CEDO a găsit că statutul de materie obligatorie presupune standarde foarte înalte de neutralitate a educației religioase – suficient de înalte încît privilegierea, fie şi din rațiuni culturale, a unei credințe (de fapt, a unui sistem religios) să fie incompatibilă cu obligativitatea materiei şcolare în cauză.

Opțiunea în favoarea unui sistem non-denominațional de educație religioasă are la bază o filozofie fundamental diferită de cea a educației confesionale. Rolul orelor de religie devine acela de a prezenta diferite sisteme religioase elevilor într-un mod care să nu afecteze reprezentările şi înțelegerea de sine a comunităților religioase respective. Se pune accentul mai puțin pe evaluarea sistemelor religioase şi mai mult pe înțelegerea lor, sau a întrebărilor care se află în spatele acestora (inclusiv a întrebărilor comune), uneori acordîndu-se spațiu paradigmelor non-teiste sau ateiste. Deşi ocazional profesorii de religie sunt clerici (de ex., în Anglia) şi, cel mai adesea, au oricum convingeri sau afilieri religioase de un fel sau altul, rolul lor nu e văzut ca acela de apologet sau apărător al unei credințe ori de autoritate în materie de judecăți religioase. Mai semnificativ, conform paradigmei non-denominaționale „educația religioasă îşi are locul în curriculum din rațiuni educaționale mai degrabă decît religioase. *Copiii ar trebui să aibă acces la studiul religiei în şcoli nu ca o chestiune de libertate religioasă... Cunoştințele despre religii sunt privite ca o chestiune de nevoie educațională*, pentru toți copiii, indiferent de convingerile lor în materie." (Templeton 1999: 75) Cu alte cuvinte, educația religioasă non-denominațională are o întemeiere mai apropiată de aceea a educației civice decît a celei confesionale.

Educația religioasă non-denominațională rezolvă cîteva dintre dilemele ridicate de alternativa confesională:

1. Locul primeia în sistemul de învățămînt public este mai uşor de justificat, fiind în mod evident reconciliabil cu principiul neutralității statului în raport cu credințele religioase.

2. Educația non-denominațională se integrează cu mai multă uşurință în filozofia educației multiculturale care predomină în democrațiile dezvoltate în ultimele decenii. De asemenea, orele de

educație religioasă non-denominațională nu împart elevii în funcție de apartenența religioasă, contribuind la comunicarea inter-religioasă și la integrarea minorităților religioase în societate.

3. Educația religioasă non-denominațională este mai ușor de reconciliat decît educația confesională cu alte interese educaționale legitime ale elevilor și părinților, în particular cu programele de educație științifică și sexuală.

4. Datorită neutralității sale, educația religioasă non-confesională poate fi inclusă printre materiile obligatorii, evitînd astfel una dintre dificultățile de implementare a educației confesionale, care poate conduce la inegalități de acces (de ex., anumite confesiuni importante își pot ușor asigura orele facultative de educație religioasă, în timp ce membrii confesiunilor minoritare se văd nevoiți să renunțe la orele respective fiindcă nu le pot organiza practic).

5. Un sistem de educație religioasă non-denominațională poate fi mai ușor implementat în sistemele centralizate de învățămînt, care presupun curricula unice sau uniforme într-o regiune întinsă sau pe cuprinsul întregii țări. Datorită caracterului facultativ, dependenței de diversele grupuri religioase, configurației religioase a națiunii ș.a., educația confesională va fi în mod tipic mai greu de armonizat cu un sistem de educație centralizat (așa cum se vede bine din situația contradictorie existentă în România).

6. Educația religioasă non-denominațională are anumite avantaje și din punctul de vedere al libertății religioase, chiar dincolo de caracterul său neutru. De exemplu, nu ridică probleme precum rolul presiunii de grup (fie că e vorba de grupul colegilor de școală, sau de cel al mediului social în care trăiesc părinții), care poate determina pe elevi / eleve sau părinții lor să aleagă orele facultative de educație confesională *în ciuda* anumitor porniri sau convingeri intime.

7. În fine, educația religioasă non-confesională poate fi mai greu deturnată abuziv de grupurile religioase sau cadrele didactice cu convingeri religioase în sensul satisfacerii propriilor interese confesionale.

Toate acestea nu vor să însemne că educația confesională nu rămîne o opțiune teoretic viabilă într-o societate democratică, ci numai că aceasta va presupune un plus de dificultăți de implementare, deloc ușor de tranșat în mod satisfăcător. În plus, educația confesională poate derapa rapid și încălca, prin anumite

proceduri specifice orelor, condițiile obligatorii impuse de libertatea de gîndire, conștiință și religie și de interesul superior al copilului.

Merită insistat, la finele acestei secțiuni, că sistemul educației religioase confesionale continuă să fie mai răspîndit în Europa democratică. Prin comparație, formula educației religioase non-denominaționale a fost adoptată mai puțin frecvent, deși constituie una dintre tendințele importante ale ultimelor decenii.

Caracterul obligatoriu, facultativ sau opțional al educației religioase

Se poate distinge cu ușurință, din discuția anterioară, că educația religioasă cu caracter confesional nu poate fi, din rațiuni care țin de libertatea religioasă, *obligatorie* în școlile publice. În practică, în nici unul dintre sistemele de învățămînt europene în care educația religioasă are o natură confesională aceasta nu beneficiază concomitent de un statut de materie obligatorie. Folosim aici și mai jos termenul de „educație religioasă" în sens strict, pentru a desemna *acea materie sau acele materii special concepute încît să ofere informații despre religii sau viața religioasă*, sau chiar să pregătească copiii pentru participarea la viața anumitor comunități religioase. În accepțiunea largă, care se referă la orice informație structurată cu privire la religii prezentată în contextul oricărei materii sau discipline școlare, educația religioasă este prezentă aproape oriunde pe glob în sistemele publice de învățămînt. După decizia CEDO în cazul *Folgerø et al c. Norvegiei*, care a găsit o violare a Art. 2 al Protocolului I la Convenția Europeană, un asemenea aranjament nici nu ar mai fi astăzi posibil în Europa. Pentru ca educația religioasă să poată avea statutul unei materii obligatorii (de fapt, judecînd după cazul Norvegiei, chiar al unei materii „obligatorii" cu opțiune de „scutire *parțială*" de la diverse activități), aceasta ar trebui să fie nu doar non-denominațională, ci și să nu privilegieze „calitativ" un sistem religios în raport cu altele.

Ca atare, ca și în România, democrațiile europene au ales una din două strategii posibile în privința statutului educației religioase confesionale în școlile publice: de materie *facultativă* (care poate fi sau nu urmată de elevi fără ca decizia din urmă să presupună alegerea unei alternative), sau de materie *opțională* (caz în care refuzul de a participa la educația religioasă obligă la alegerea unei soluții alternative). De exemplu, în Austria, Cehia, Grecia sau Italia

elevii pot refuza participarea la orele de educaţie confesională, fără ca aceasta să implice (în mod necesar, sau de obicei) alegerea unei materii alternative, deşi pe alocuri acestea sunt disponibile. Cazul Greciei merită o menţiune specială, căci acolo religia reprezintă o materie aşa-zis „obligatorie" pentru elevii ortodocşi, putînd fi refuzată de neortodocşi. Alternativ, anumite sisteme de învăţămînt public oferă educaţia confesională în sistem de materie opţională. În Finlanda, de exemplu, elevii trebuie să opteze între religie sau educaţie filozofică; în Germania (cu excepţii în funcţie de *Land*) – să aleagă între religie şi cursuri de etică sau filozofie; în Belgia, li se oferă opţionale pe teme religioase şi etice (Kodelja şi Bassler 2004). De remarcat că, deşi de regulă opţionalele oferite ca alternativă la orele de religie constau în materii de tipul eticii sau istoriei religiilor, nu e deloc clar care sunt raţiunile pentru care elevii nu au la dispoziţie o paletă disciplinară largă de alternative.

Fiecare dintre aceste soluţii se legitimează în mod diferit. Educaţia confesională ca materie facultativă pare opţiunea firească în raport cu motivele care au stat la baza includerii sale în curriculumul educaţiei publice – nu raţiuni ţinînd în primul rînd de o concepţie educaţională generală, armonioasă şi coerentă, ci de sprijinirea dreptului la manifestarea credinţelor religioase. Dacă educaţia confesională în şcolile de stat are doar o asemenea legitimare, atunci nu e clar de ce statul ar oferi o alternativă non-denominaţională (istoria religiilor) sau non-religioasă (ore de etică) celor care nu vor să urmeze orele de religie. Dacă, în schimb, istoria religiilor sau etica non-religioasă joacă un rol important în educaţia copiilor, atunci acestea ar trebui oricum cuprinse în programul educaţional obligatoriu / opţional, *independent de educaţia confesională*, căci justificarea celor dintîi este educaţională.

Dezavantajele statutului de materie facultativă ţin, în schimb, de organizarea educaţiei religioase. În absenţa unor alternative, elevii sau elevele care refuză să urmeze orele de religie ar fi lăsaţi nesupravegheaţi sau trimişi acasă (cazul Italiei, de pildă). Din astfel de motive, unii elevi sau unele eleve şi părinţii lor s-ar putea simţi *împinşi* să prefere orele de educaţie confesională unui orar şcolar cu spaţii neacoperite. De asemenea, unii s-ar putea simţi discriminaţi, în sensul că şcoala oferă altor copii opţiuni educaţionale la care ei nu au acces (în opinia noastră, o falsă problemă atîta vreme cît educaţia confesională are o motivaţie care ţine în primul rînd de libertatea

manifestării religioase). Un statut de materie opțională pentru orele de educație religioasă oferă o soluție acestor probleme practice, căci umple spațiile libere cu alte materii. Ridică în schimb altele noi, printre care un sentiment de competiție între cele două materii propuse, ba chiar de rivalitate între cadrele didactice care le predau.

Acestea fiind zise, în sistemele publice de învățământ din statele europene, din motivele prezentate anterior, educația religioasă nonconfesională are loc de regulă prin ore obligatorii, în timp ce educația confesională se înfăptuiește prin ore cu statut opțional sau facultativ.

Un amănunt interesant în acest punct, în cazul României, privește modul în care sunt organizate înscrierea la, respectiv retragerea de la, orele de educație religioasă (confesională). Altfel spus: sunt elevii, în țările europene, înscriși în mod mai mult sau mai puțin automat la „orele de religie", fiind nevoie de o cerere expresă de retragere; sau, dimpotrivă, participarea la orele de religie presupune o cerere explicită de înscriere? Înscrierea din oficiu și alte bariere înaintea retragerii de la ore, bariere existente și în România (de exemplu, imposibilitatea de a părăsi cursul pe parcursul anului), apar și în democrațiile europene funcționale, de pildă în Austria.

Accesul asociațiilor religioase la furnizarea educației religioase

O temă distinctă în contextul democrațiilor europene privește dreptul asociațiilor religioase de a participa la educația confesională oferită în școlile de stat. Dificultățile survin, printre altele, din faptul că mai multe state europene fie recunosc (*de facto* sau *de jure*) o religie oficială ori „de stat", fie disting între un grup de denominațiuni „recunoscute" care se bucură de o relație privilegiată cu statul (așazisele „culte") și restul asociațiilor religioase, care beneficiază eventual de un anumit tratament preferențial prin raport cu asociațiile obișnuite, dar nu de totalitatea drepturilor și privilegiilor unei religii recunoscute. Or, distincția dintre culte recunoscute și asociații religioase se reflectă și la nivelul educației religioase confesionale din sistemul public de învățământ. În România, cum am văzut anterior, Constituția și legea cultelor garantează desfășurarea educației religioase în școlile de stat doar pentru culte. Un asemenea aranjament nu are cum să nu nemulțumească cel puțin o parte a asociațiilor religioase care nu se bucură de recunoaștere formală și, ca urmare, să ridice semne de întrebare cu privire la caracterul discriminatoriu al educației confesionale.

În ciuda celor de mai sus, nici această situație nu este rar întîlnită sau marginală în Europa democratică (USDoS 2006). Dimpotrivă, pare să reprezinte norma. În Austria orele de educație religioasă sunt ținute de religiile recunoscute, care sunt și singurele sprijinite de stat. Dintre religiile înregistrate în Cehia, cam o treime au primit dreptul de a preda ore de religie în școlile de stat. În Polonia, părinții non-catolici pot solicita ore de educație religioasă, de asemenea însă pentru religiile recunoscute. În Spania, principalele grupări religioase (catolică, protestantă, mozaică, islamică) organizează educație religioasă în școlile publice pe baza unor protocoale speciale cu guvernul care le permit plasarea profesorilor în școlile de stat. În anumite țări cu o religie dominantă, precum Italia, deși religiile non-dominante (recunoscute) pot uza de dreptul de a organiza ore de educație confesională în școli, acestea preferă să nu o facă (Kodelja și Bassler 2004). Un caz extrem îl reprezintă Grecia, unde – cu excepția Traciei, pentru elevii musulmani – nu se oferă în școlile de stat educație religioasă pentru alte denominațiuni religioase.

Educația religioasă în România: un sistem european?

Conform analizei din paginile anterioare – și simplificînd considerabil diferențele dintre soluțiile găsite de democrațiile europene –, formula cea mai frecventă în privința educației religioase în această zonă a globului constă în:

- educație confesională (ocazional catehizantă),
- oferită în școlile publice (ocazional de către personal clerical),
- cu statut de materie facultativă sau opțională (ocazional cu un sistem de înscriere automată),
- cu un nivel relativ ridicat de implicare a grupurilor religioase în procesul de instrucție, deschisă adesea doar grupurilor religioase recunoscute, în detrimentul altor asociații care nu se bucură de statutul formal respectiv.

Altfel spus, multe practici europene în materie de educație religioasă întrunesc la nivel formal aproape toate atributele criticate, în cazul României, de Raportul Ligii Pro Europa referitoare la educația religioasă în școlile publice.

Asemănările dintre sistemul de educație religioasă din țară și mai multe aranjamente întîlnite în democrațiile europene ascund însă tocmai diferențele cruciale. Probabil că una dintre cele mai importante se regăsește în chiar circumstanțele apariției educației

religioase. În România, educația religioasă nu a apărut în contextul unor strategii sau politici *educaționale* asumate explicit de stat. Altfel spus, educația religioasă nu a fost introdusă în școlile publice din România în mod special pentru capacitatea sa de a servi unor obiective sociale mai largi, în raport cu care curricula școlare ar fi reprezentat un instrument util. În Marea Britanie, de pildă, reformele educaționale realizate de conservatori în anii '80, care au presupus și o reformă a educației religioase, au pus accentul pe capacitatea acesteia din urmă de a socializa copiii și tinerii în spiritul valorilor tradiționale (etica muncii, stabilitatea familială ș.a.m.d.) care se aflau la baza programului de guvernare al momentului (Tamney 1994).

În România, în schimb, ca și în Polonia (Eberts 1998) sau în alte state din această regiune a Europei, educația religioasă a apărut ca produs al unor presiuni intense venite din partea Bisericilor naționale dominante. Uneori, ca în Serbia, introducerea materiei relevante s-a făcut fără a se urma procedurile definite pentru introducerea unei materii noi (Aleksov 2004: 342-3). Justificarea a avut o substanță preponderent reparaționistă: reintroducerea studiului religiei după 50 de ani de comunism ateist. Dar indiferent de modul în care a fost justificată introducerea studiului religiei în școli, operațiunea s-a făcut uneori, în spațiul Europei Centrale și de Est, în absența unei discuții largi cu privire la formele și conținuturile sale potrivite. Cu atît mai puțin s-a avut în vedere compatibilitatea cu obiectivele strict educaționale, sau cele largi, sociale, servite de un tip sau altul de educație religioasă. Cel mai adesea, studiul religiei și-a făcut loc în școli în urma unor campanii insistente desfășurate de biserici (sau biserica dominantă), la care autoritățile publice (ministerele educației, parlamentele) au răspuns prompt, fără prea multe rețineri și dezbateri, ba uneori eschivîndu-se de la acestea din urmă în mod aparent deliberat. Despre situația din Polonia, de exemplu, s-a afirmat că „guvernul Mazowiecki s-a mișcat rapid pentru a rezolva problema educației religioase, ferindu-se de consultări largi cu privire la tema în cauză sau de aducerea sa înaintea Parlamentului." (Eberts 1998: 821) Atunci cînd legislativul polonez a decis, în cele din urmă, în privința studiului religiei în școli, problema nu a fost discutată și clarificată suficient.

Din această perspectivă, statele Europei de Vest vădesc a fi urmat o dinamică opusă celei din Polonia, România, Serbia, Rusia ș.a.m.d.

Formulele practicate în privința educației religioase exprimă tributul adus aranjamentelor istorice şi au evoluat în ultimele decenii laolaltă cu concepțiile mai generale despre educația copiilor. Pe alocuri, ca în Marea Britanie, educația religioasă a suferit transformări esențiale atunci cînd concepția creştină asupra celei dintîi a fost înlocuită cu o viziune „nedogmatică" în contextul mai larg al unei deplasări dinspre viziunea asimilaționistă spre cea multiculturalistă *privind educația în general* (Bleich 1998: 94). Procese similare au avut loc în țările scandinave. Dar, chiar şi acolo unde schimbările de paradigmă în domeniul educației nu au condus la transformări atît de ample în subdomeniul educației religioase din şcolile publice, ele au influențat cel mai adesea substanța acesteia din urmă, apropiind-o de idealurile educaționale generale. Nu aşa au stat lucrurile în anumite state din Europa Centrală şi de Est, printre care şi România, unde introducerea de dată recentă a educației religioase s-a făcut grăbit, în urma unor presiuni nu întotdeauna la vedere, fără a gîndi atent detaliile şi fără un efort de armonizare a educației religioase cu paradigmele educaționale care operau în sistem.

În al doilea rînd, practicile educației religioase din Europa de Vest au fost ajustate constant prin subordonarea lor la principiile mai adînci ale libertății de gîndire, conştiință şi religie şi al interesului superior al copilului. Cum o arată jurisprudența în materie – am amintit anterior cazul Norvegiei –, toate soluțiile, inclusiv (şi cu atît mai mult) educația de tip confesional, sunt obligate să asigure compatibilitatea procedurilor cu drepturile fundamentale. Or, în România, nu doar că aceste condiționări nu au fost respectate în elaborarea sistemului de educație religioasă, dar au fost deseori respinse către Biserici şi autorități, clamînd-se ori voia Bisericilor, ori (mai curînd ipocrit) opțiunea comunităților locale.

Urmarea acestor stări de fapt a reprezentat-o un sistem de educație religioasă care, deşi formal aliniat la „practicile europene", rămîne în realitate departe de acestea din urmă. Cum arată România se poate compara, în această privință, cu statele codaşe în materie de libertate religioasă din vestul Europei, precum Grecia, unde, conform unei evaluări recente, „chiar şi încercările marginale de a include o atenție limitată față de alte religii în curriculumul educației denominaționale se loveşte de opoziția vehementă a bisericii." (Zambeta 2000: 149) În consecință, în timp ce într-o parte

considerabilă a Europei de Vest tendința dominantă a fost de a apropia educația religioasă, chiar și cea confesională, de obiectivele și strategiile alternativei non- sau multi-confesionale, în România tendința a fost tocmai cea opusă, de continuă parohializare a educației confesionale. Cu alte cuvinte, în timp ce, strict formal vorbind, educația religioasă din România ar părea că urmează practici cunoscute în Europa, evoluțiile prin care trece aceasta par să fie de semn opus în raport cu tendințele de pe Continent.

Cum am afirmat mai sus, sistemul de educație religioasă nu poate fi analizat fără a avea în vedere factori mai largi care țin de dinamica vieții religioase (și, mai general chiar, a vieții democratice) dintr-un stat anume. Or, dacă privim spre viața religioasă din România, dominată clar de Biserica Ortodoxă în orice privință (postură simbolică, influență asupra autorităților, prezență în spațiile și instituțiile publice, acces la fonduri și finanțări din banii publici ș.a.m.d.) devine clar de ce anume sistemul de educație confesională din România rămîne predispus abuzurilor puse în evidență de Raportul Ligii Pro Europa. În mod deloc paradoxal, cu cît mai substanțială este dominația unei singure Biserici, cu atât mai puțin convenabil se arată modelul educației religioase confesionale, după cum bine se distinge în Grecia sau Polonia. Dimpotrivă, cu atît mai avantajoase pentru principiile neutralității și secularismului se dovedesc fie formula separației educației religioase de sistemul de învățământ public (cazul Sloveniei), fie cea a educației religioase de tip non-confesional (Danemarca).

Referințe:

Aleksov, Bojan (2004) "Religious Education in Serbia", *Religion, State & Society* 32.4

Bleich, Erik (1998) "From International Ideas to Domestic Politics: Educational Multiculturalism in England and France", *Comparative Politics* 31.1

Davis, Derek (2004) "Reacting to France's Ban: Headscarves and Other Religious Attire in American Public Schools", *Journal of Church & State* 46

Eberts, Mirella W. (1998) "The Roman Catholic Church and Democracy in Poland", *Europe-Asia Studies* 50.5

Kodelja, Zdenko și Terrice Bassler (2004) *Religion and Schooling in Open Society: A Framework for Informed Dialogue*, Ljubjana, Open Society Institute

Rakar, Tatjana (2004) "The Development of Denominational Educational Institutions in Slovenia", *Religion, State & Society* 32.4

Stan, Lavinia şi Lucian Turcescu (2005) "Religious Education in Romania", *Communist and Post-Communist Studies* 38

Tamney, Joseph B. (1994) "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", *The British Journal of Sociology* 45.2

Templeton, Elizabeth (1999) "Religious Education in a Secular Pluralist Culture", *Religion, State & Society* 27.1

USDoS (2006) "International Religious Freedom" Report, US Department of State, available at http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/

Zambeta, Evie (2000) "Religion and National Identity in Greek Education", *Intercultural Education* 11.2

5. Concluzii generale

Predarea religiei în şcolile publice din România a fost o decizie politică a anilor '90. Motivaţia introducerii religiei în şcolile publice nu a ţinut cont în primul rînd de interesul superior al copilului, ci de interesele cultelor religioase, care, după 50 de ani de ateism de stat sau pentru a stăvili expansiunea noilor culte, au considerat legitim să folosească şcolile publice pentru misionarism şi catehizare, „reîmbisericire", fidelizarea faţă de propria credinţă, deprinderea ritualurilor specifice.

Cadrul legislativ care guvernează statutul legal al predării religiei în şcolile publice este imprecis şi ambiguu, iar ordinele MEC din domeniu nu fac decît să sporească această confuzie şi să dea loc la interpretări. Educatia religioasă în şcolile publice din România ridică probleme serioase. Se pune întrebarea dacă predarea religiei serveşte interesul superior al copilului, aşa cum este acesta definit de Legea Învăţămîntului. Numeroase informaţii, plîngeri ale unor părinţi, evaluări întreprinse de societatea civilă, articole de presă, au relevat de-a lungul anilor că educaţia religioasă în şcolile publice din România nu respectă în toate cazurile principiile non-discriminării, egalităţii de şanse, libertăţii de conştiinţă, inclusiv opţiunea părinţilor şi elevilor.

Educaţia religioasă din şcolile publice este confesională din punct de vedere al conţinutului, dogmatică din punct de vedere al doctrinei şi include practicarea ritualurilor religioase în spaţiul unităţilor de învăţămînt. Orele de religie sînt adesea utilizate pentru catehizare, pentru impunerea valorilor unei anumite confesiuni şi mai puţin pentru realizarea unei culturi generale religioase solide şi pentru cultivarea toleranţei, respectului faţă de alte confesiuni sau faţă de cei care nu sînt credincioşi. Nu de puţine ori, procesul de îndoctrinare ia locul procesului formativ.

Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a scăpat de sub control predarea religiei și prezența cultelor în școlile publice din România. Prin pozițiile publice ale MECT în diferite împrejurări, Ministerul a întărit percepția că se sustrage obligațiilor sale de îndrumare și control, de elaborare și promovare a standardelor naționale, în domeniul predării religiei. Ministerul a încercat să transfere responsabilitatea deciziei asupra modului cum se predă religia în învățământul public comisiilor parlamentare, comunităților locale, direcțiunilor de școli. În felul acesta, MECT a dezertat de la rolul său de garant al respectării Constituției, legislației în vigoare, angajamentelor internaționale ale României și idealului educațional al României europene a secolului XXI.

Ministerul tratează disciplina religie ca pe un domeniu de co-gestiune cu cultele religioase, entități de drept privat, fenomen care nu are fundamentare nici în Constituție, unde se prevede separarea statului de Biserică, nici în legislația privind învățământul sau protecția copilului. Este o situație de netransparență instituțională, care transcende controlul public asupra învățământului de stat, oferind drept de ingerință unor entități de drept privat, cum sînt cultele. Acest drept de ingerință a fost transformat de Biserici, în primul rînd cea ortodoxă majoritară, într-un set de privilegii necondiționate și intangibile. Ca urmare a influenței BOR, de care au profitat toate cultele, caracterul laic al învățământului public a fost încălcat.

Prin caracterul confesional al predării, așa cum arată astăzi modelul românesc, sistemul de învățământ public este supus unui dublu risc: acela al nerespectării caracterului laic și echidistant al învățământului de stat și acela de a genera permanent situații de discriminare, în cazul cultelor minoritare cărora, din diferite motive, nu li se poate garanta accesul egal la studierea religiei proprii în școli. Situația, prevăzută în legea învățământului, de a permite elevilor cărora nu li se poate asigura studiul propriei religii în școală, să studieze religia la cultele cărora le aparțin, este un tratament inegal și constituie un act de discriminare.

Statutul inițial de disciplină facultativă al religiei nu mai este respectat. Formulările vagi și ambigue din *Legea învățământului* dau

loc la interpretări. Chiar prevederile legii, așa imperfecte cum sînt, sînt încălcate. *Legea* prevede că alegerea studiului disciplinei religie se realizează pe baza unei opțiuni personale a elevului, părintelui sau tutorelui legal instituit, în practica actuală din unitățile de învățămînt public opțiunea personală este însă limitată la elevii care aleg să nu studieze religia. Dimpotrivă, optiunea pozitivă pentru studiul religiei nu se face personal, ci este efectuată în mod „automat" de școală, elevii fiind repartizați la orele de religie conform declarației apartenenței la un cult sau altul, fără opțiune scrisă. Declarația de confesiune este una orală, are loc în clasă, la începutul școlarității, iar repartizarea la o anumită religie îl însoțește pe elev pînă la încheierea școlarității, de la calsa I. la clasa finală. A cere elevilor și părinților să-și declare religia este un demers ilegal, o ingerință în date cu caracter personal. Adesea, orele de religie sînt cuprinse în orar între alte discipline, această planificare conducînd la obligarea unor elevi să asiste la ore de religie alta decît propria religie, ceea ce constituie o încălcare a libertății religioase.

Statutul actual al cadrelor didactice care predau religia în școlile publice este ilegal și discriminatoriu. Aceste cadre sînt supuse, spre deosebire de toate celelalte cadre didactice, unei duble subordonări, aceea față de Minister, inspectorate, direcțiuni de școli și aceea față de culte, al căror aviz trebuie să-l dețină pentru a putea preda disciplina religie. Legea Cultelor nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și statutul general al religiilor din România conține prevederi relative la profesorii de religie care încalcă atît prevederile Legii privind statutul cadrelor didactice, cît și prevederile Codului Muncii, iar Ministerul Educației dă prioritate în acest caz prevederii Legii Cultelor, nu legislației din domeniul învățămîntului. Profesorii de religie sînt încă în proporție importantă preoți. În cazul celor laici, tineri absolvenți de teologie, utilizarea lor în școlile publice nu este pentru predarea obiectului generic „religie", o astfel de disciplină neexistînd în momentul de față, ci pentru predarea unei anumite confesiuni și catehizarea elevilor în confesiunea respectivă. Profesorii laici practică elemente ritualice, rostesc rugăciuni și preiau funcțiuni îndeobște rezervate slujitorilor bisericii. Cercurile metodice ale profesorilor de religie se organizează de către culte sau la sediul acestora, deși ele sînt în responsabilitatea Ministerului, respectiv a inspectoratelor

şcolare judeţene. Pedagogia predării religiei, ghidurile de bune practici, manualul profesorului lipsesc. Profesorii care predau religia cultului majoritar ortodox sînt favorizaţi faţă de profesorii care predau religii minoritare, atît în planul titularizării, cît şi al ocupării funcţiilor de conducere de inspector de religie la nivel judeţean sau ministerial. Practic, toate poziţiile de decizie privind educaţia religioasă sînt ocupate, la nivelul unităţilor şcolare, al comunităţilor locale, al judeţelor şi la nivel ministerial de reprezentanţi ai cultului ortodox, nu de puţine ori preoţi. Piaţa muncii pentru profesorii care predau religii minoritare este mult mai îngustă.

Prezenţa religioasă în şcolile publice din România încalcă caracterul laic al învăţămîntului public şi nu respectă principiul non-discriminării şi al egalităţii de şanse. În şcolile publice s-au amenajat şi construit laboratoare de religie, locuri de rugăciune, capele sau chiar biserici. Capelele, laboratoarele de religie, simbolurile religioase, ritualurile, sînt rareori ecumenice, fiind cel mai adesea apanajul exclusiv al cultului majoritar, cel mai adesea cel ortodox, chiar şi în acele cazuri în care şcoala respectivă este pluriconfesională, iar elevii aparţin mai multor culte.
Numărul capelelor şi lăcaşelor de cult nu este cunoscut la nivelul MEC, ceea ce denotă caracterul haotic şi netransparent al construirii lor. Simbolurile religioase, în special cele ortodoxe, sînt expuse în fiecare clasă, în spaţiile administrative şi în toate spaţiile comune din marea majoritate a şcolilor publice. Minorităţile religioase sînt tratate ca marginale şi nu se bucură, din perspectiva predării şi a prezenţei simbolice în şcoală, decît de cote infime. Nesocotirea drepturilor şi discriminarea celor neafiliaţi religios sau necredincioşi este generalizată.

Manualele de religie din şcolile publice sînt manuale confesionale, de învăţătură bisericească şi doar într-o proporţie redusă includ capitole de istorie a religiilor sau de cultură generală religioasă. Conţinutul unor manuale aprobate de MEC se îndepărtează de idealul unei societăţi democratice şi pluraliste, incluzînd aprecieri şi etichetări jignitoare la adresa altor culte, inclusiv a celor recunoscute în România. În loc să promoveze cunoaşterea şi respectul altor religii, manualele, cele ortodoxe în primul rînd,

promovează suspiciunea, intoleranța, disprețul, aroganța față de alte culte sau față de cei care nu sînt credincioși. Există manuale de religie ortodoxă aprobate de MEC care indică drept bibliografie pentru elevi pagini web ortodoxe fundamentaliste, ce găzduiesc atacuri vehemente la adresa ecumenismului și a altor culte religioase. Între manualele diferitelor culte există diferențe izbitoare în privința mesajului de toleranță, acceptare a diversității, ecumenism, ceea ce conduce la formarea elevilor într-o ierarhie de valori diferită și, în final, la erodarea coeziunii sociale. Deși MEC a acreditat și finanțat apariția a numeroase manuale de religie, existînd chiar o mică industrie lucrativă a subvenționării lor, o proporție însemnată a elevilor nu au manuale de religie, iar predarea este lăsată la latitudinea profesorilor de religie, mulți dintre ei preoți, o situație singulară în comparație cu alte materii ce fac parte din trunchiul comun. În cazul acreditării unor manuale s-au înregistrat și situații de conflict de interes, implicați fiind și înalți demnitari de stat.

Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului are datoria de a reforma predarea religiei în școlile publice. La introducerea, în anii '90, a studiului religiei în școlile publice, argumentul principal nu a fost numaidecît imperativul formării personalității armonioase a copiluiui, servirea interesului său superior, cît considerente ținînd în special de dezideratele cultelor religioase.

Se poate aprecia că după aproape două decenii, societatea românească nu se mai află în situația anilor '90 cînd, într-o anumită măsură, era legitimă aspirația de a îndepărta consecințele ateismului de stat din perioada comunistă.

Cu toate acestea, Ministerul Educației și Cercetării nu a întreprins nici o evaluare aprofundată a situației concrete și a efectelor predării religiei, pe baze confesionale, a pătrunderii nelimitate a cultelor, prin ritualuri și simboluri, în școlile publice, trecînd cu vederea faptul că modelul adoptat în urmă cu douăzeci de ani nu mai corespunde realităților actuale și generează, în tot mai multe cazuri, discriminare și încălcarea libertății religioase a minorităților religioase.

Prin recentul pachet legislativ supus dezbaterii publice, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului pare mai degrabă preocupat de satisfacerea în continuare a dezideratelor cultelor, în primul rînd ale cultului majoritar ortodox, decît de îndeplinirea sarcinii sale de garant

al respectării prevederilor constituționale şi a cadrului legislativ ce guvernează formarea personalității responsabile şi autonome a tinerei generații, servirea idealului educațional al României secolului XXI.

Dintre multele modele posibile, sistemul actual românesc, cu predarea confesională şi practic obligatorie a religiei, tinde să imite sistemul din Grecia sau Turcia. În Grecia, predarea religiei în şcoli are ca scop păstrarea identității ortodoxe, văzută ca parte a identității naționale. Predarea religiei este obligatorie, rezultatul fiind că Grecia se confruntă astăzi cu grave cazuri de limitare a libertății religioase şi gradul de intoleranță religioasă este în creştere. Celălalt model, Turcia, s-a confruntat cu revirimentul islamismului militant de îndată ce, rupînd cu tradiția atatürkistă, a îngăduit introducerea religiei, mai întîi ca obiect opțional, apoi obligatoriu, în şcolile publice. Scăpat de sub controlul statului laic, islamul integrist a făcut posibilă revenirea în forță a islamismului politic care se pronunță împotriva principiului laicității şi a respectului pentru minorități. Deşi un stat cu o economie dinamică, Turcia se vede astăzi ținută la porțile Uniunii Europene şi amenințată de implozia statului laic care i-a adus prosperitatea şi modernizarea.

Cum de la 1 ianuarie 2007 România a devenit membră a Uniunii Europene, Ministerul Educației, Cercetării şi Tineretului este dator să inițieze acele reforme care să armonizeze învățământul public românesc cu standardele europene de apărare a libertății religioase şi, pe de altă parte, să sprijine cultele religioase în demersurile lor de înființarea a unităților de învățământ confesionale.

Proiectul Ligii Pro Europa s-a dorit un demers constructiv, în sensul de a oferi Ministerului Educației, Cercetării şi Tineretului, instituțiilor şi organismelor responsabile cu generarea de politici publice în domeniul învățământului, profesorilor, cultelor religioase, elevilor, părinților şi publicului interesat un instrument de lucru util.

6. Recomandări

Odată cu intrarea în Uniunea Europeană, România se află în faţa unei noi provocări, avînd de armonizat, şi în domeniul predării religiei în şcolile publice, principiile non-discriminării, egalităţii de şanse, protecţiei minorităţilor religioase, garantării libertăţii religioase cu dezideratul de a asigura elevilor accesul la o cultură generală solidă, inclusiv religioasă.

Recomandările de mai jos sînt rezultatul prelucrării celor peste 3000 de chestionare aplicate în toate regiunile istorice ale României, al dezbaterilor locale, al analizei manualelor şcolare, al evaluarii directe a predării religiei în şcolile publice, al consultării unor modele din alte state şi al îmbinării experienţei europene cu tradiţia din România.

Recomandările se adresează în primul rînd Ministerului Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, dar şi celorlalte instituţii care sînt direct implicate în elaborarea de politici publice în domeniul educaţiei, pentru realizarea unei educaţii religioase bazată pe informaţie, orientată spre respectarea interesului superior şi a libertăţii de conştiinţă a elevului.

Avînd în vedere complexitatea reformei necesare în domeniul educaţiei religioase, autorii formulează următoarele propuneri:

1. Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului trebuie să întreprindă măsuri imediate pentru eliminarea fenomenelor de discriminare a minorităţilor religioase şi a celor care nu sînt afiliaţi religios, respectarea principiului şanselor egale, eliminarea tuturor formelor de intoleranţă religioasă:

• **Respectarea statutului legal al disciplinei religie**, asigurarea informării părinţilor şi elevilor asupra caracterului neobligatoriu al

studierii religiei şi a alternativelor la aceasta;

• **Asigurarea posibilităţii opţiunii** în fiecare unitate de învăţămînt pentru disciplina educaţie moral-religioasă;

• **Asigurarea pentru cultele minoritare a predării religiei proprii** în şcoli, dacă o doresc, indiferent de numărul de elevi;

• **Introducerea de formulare scrise** prin care atît cei care optează pentru studiul religiei, cît şi cei care optează pentru o altă variantă să-şi poată exprima personal opţiunea, în mod egal;

• **Renunţarea la acordarea notelor** la disciplina religie şi la includerea ei între materiile opţionale de bacalaureat;

• **Asigurarea posibilităţii opţiunii** pentru alte materii decît religia, prin asigurarea de cadre care să acopere aceste materii;

• **Orarul zilnic să prevadă ora de religie la începutul sau la sfîrşitul orelor** pentru a se evita obligarea elevilor să asiste la ore de religie sau la ore de religie alta decît confesiunea proprie;

• **Renunţarea la practicarea ritualurilor bisericeşti în cadrul şcolilor**, la marcarea evenimentelor şcolare prin ritualuri bisericeşti şi la obligarea elevilor să participe la evenimente religioase extraşcolare;

• **Cabinetele şi laboratoarele de religie, capelele să aibă caracter ecumenic** şi să prezinte în mod egal şi echidistant toate cultele din România, precum şi marile religii ale lumii;

• **Simbolurile religioase să fie expuse numai în cabinetele şi laboratoarele de religie** sau în spaţiile unde se predă religia, în timpul orelor de religie, ca material didactic;

• **Manualele de religie să fie amelioate, iar cele menţionate şi în acest raport ca aducînd atingere demnităţii unor culte** sau celor care nu sînt afiliaţi religios sau necorespunzînd principiilor egalităţii

de şanse şi non-discriminării, **să fie deîndată retrase**;

• Introducerea în toate manualele de religie de gimnaziu şi liceu a unei **secţiuni identice pentru toate cultele de prezentare echidistantă a religiilor din România** şi a marilor religii ale lumii;
• **Manualele să fie elaborate după standarde comune la nivel naţional**, aşa încît să nu conducă la dezechilibre între valorile transmise de diferitele culte şi să excludă prezentările subiective, îndoctrinarea sau transmiterea de idei intolerante;

• **Adoptarea de programe extraşcolare** care să familiarizeze elevii, în spirit multicultural şi ecumenic, cu elementele culturii religioase şi specificitatea cultelor din România, cu relaţia dintre artă şi religie;

• **Reintroducerea în programa şi manualele de biologie a teoriei evoluţioniste** şi menţinerea în programa şcolară a unui echilibru între creaţionism şi evolutionism;

• **Cadrele didactice care predau religia să se bucure de acelaşi statut cu al tuturor cadrelor didactice şi să se renunţe deîndată la dubla lor subordonare;**

• **Disciplina religie să nu mai fie predată de preoţi**, ci de profesori provenind din rîndurile laicatului;

• **Funcţia de inspecţie a predării religiei să fie îndeplinită de un organism colegial laic** care să cuprindă toate cultele care sînt prezente în structura confesională a judeţului;

• **Organizarea de cursuri de perfecţionare pentru cadrele didactice care predau religia** în învăţămîntul public cu participarea comună a tuturor profesorilor de religie, indiferent de confesiunea predată.

2. Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului trebuie să realizeze, pe termen mediu, reforma profundă a predării religiei în şcolile publice, pentru garantarea caracterului laic al învăţămîntului public, pentru armonizarea legislaţiei şi practicilor româneşti cu cele ale Uniunii Europene.

MECT trebuie să aibă în vedere renunțarea la modelul confesional al predării religiei în scoli, inclusiv la prezența simbolurilor, capelelor şi a manualelor confesionale şi introducerea istoriei religiei, culturii generale religioase, educației moral-religioase ca obiect opțional.

În acest scop, ar fi necesară constituirea, la nivelul MEC, a unei o **comisii** mandatate să propună un model de educație religioasă în şcolile publice.

Comisia ar trebui să fie alcătuită din reprezentanți ai MECT, experți independenți, reprezentanți ai societății civile.

Această comisie ar urma să aibă consultări cu comisiile parlamentare pentru învățământ, inspectoratele şcolare, asociațiile profesionale ale profesorilor de religie, cultele religioase, asociațiile de elevi, asociațiile părinților, experți universitari, sindicate din învățământ, pentru a contura un model de educație religioasă care să servească în cel mai înalt grad interesul superior al copilului şi idealul educațional al României europene a secolului XXI.

Pentru a satisface dezideratul acelor părinți şi elevi care doresc să beneficieze de educație religioasă confesională, MECT ar trebui să sprijine înființarea de şcoli confesionale.

În vederea acestei reforme şi a trecerii la educația religioasă neconfesională ar trebui inițiate stagii de formare pentru profesorii care predau religia, pentru a-i califica pentru predarea generică a obiectului religie, a istoriei religiilor şi a culturii generale religioase, respectiv, înființarea de secții de cultura/istoria religiei în cadrul facultăților laice de istorie-filozofie, pedagogie etc. pentru pregătirea în viitor a profesorilor de religie laici.

În aceeaşi ordine de idei, manualele să fie elaborate după standarde comune la nivel național pentru disciplina religie pentru toate cultele religioase oficial recunoscute de către statul român.

3. Ministerul Educației, Cercetării şi Tineretului ar trebui să constituie, după adoparea unui nou model neconfesional de predare a religiei în şcolile publice, o comisie formată din profesori, specialişti psiho-pedagogi, experți independenți pentru elaborarea unui ghid de bune practici pentru predarea religiei şi un manual al profesorului de educație religioasă.

7. Postfață

Autorii acestui proiect au fost, pe tot parcursul desfășurării, ținta unor hărțuieli, atacuri și mistificări de presă impardonabile. Din păcate, unii reprezentanți autorizați ai Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, între alții purtătorul de cuvînt oficial, au proferat acuze publice grave și au făcut autorilor proiectului procese de intenție, după ce evitaseră să dea curs invitației la dialog venită din partea Ligii Pro Europa.

Membrii echipei de proiect au declarat cu fiecare prilej că această cercetare nu urmărește eliminarea predării religiei din școli, ci propune ameliorarea educației religioase, astfel încît ea să corespundă interesului superior al copilului și principiului non-discriminării; am arătat în mod repetat că nu intenționăm culpabilizarea vreunui cult, ci expunerea acelor practici din învățămîntul public care creează privilegii și discriminare; fiecare dintre noi a reiterat cu varii ocazii angajamentul său personal față de respectarea libertății religioase în România și a autonomiei cultelor; unii dintre noi, constrînși de insinuările repetate, de etichetările gen „atei militanți" și-au afirmat deschis afilierea religioasă. În zadar. Cum proiectul avea să atingă o temă de putere și avea să deranjeze o întreagă încrengătură de interese personale și colective, dezvăluind fața mai puțin onorabilă a utilizării sistemului public de învățămînt pentru realizarea intereselor partizane ale cultului majoritar, în siajul căruia s-au strecurat și cîteva culte minoritare oportuniste, o întreagă artilerie grea s-a năpustit asupra proiectului, a Ligii Pro Europa și a echipei de cercetători.

Posibilitatea autorilor de a răspunde acuzațiilor a fost limitată, nici chiar dreptul la replică în presă nu le-a fost respectat. Astfel, o dezbatere importantă din societatea românească a fost tematizată într-un mod voit eronat. În locul unei discuții calificate, unele cercuri

de putere clericale au preferat absența de la întîlniri, transmiterea de mesaje prin media, stigmatizarea autorilor.

Pentru descurajarea oricăror cercetări privind privilegiile BOR – şi ale altor biserici local majoritare –, în sistemul învățămîntului public din România, strategia utilizată de liderii de opinie mandatați să accpere aceste interese a fost intimidarea cercetătorilor şi canalizarea discuției spre ținte inventate, pretinzînd că autorii acestui proiect ar contesta dreptul elevilor la credință. Cum dreptul la credință este unul intangibil şi inalienabil, susținătorii campaniei pentru ocultarea relației Ministerului Educației cu Biserica Ortodoxă Română au inoculat publicului percepția falsă că acest proiect, ca de altfel toți cei care susțin legitimitatea dezbaterii publice a relației dintre stat şi biserică, atentează la dreptul la credință, nesocotind o valoare națională importantă cum este Biserica.

Nu au lipsit din arsenalul de discreditări minciuna, calomnia sau atacul la persoană. Articole de maximă virulență la adresa autorilor cercetării de față au fost postate pe internet, pe pagini web ca „biserica secretă", „salvați icoanele copiilor", „altermedia", „civicmedia" etc., emanînd cel mai adesea cu complicitatea unor jurnaliști cu fundamentalismul religios şi partea întunecată a serviciilor secrete.

Paralel cu desfăşurarea proiectului s-a inflamat şi tema prezenței icoanelor în şcoli, prilej pentru cei interesați în menținerea privilegiilor BOR din sistemul de învățămînt public, de a instrumenta o ostisitoare campanie de intimidare, denumită „Salvați icoanele copiilor". Campionii isteriei împotriva proiectului de monitorizare a educației religioase în şcoli şi-au găsit tribună şi protecție mai ales în paginile cotidianului „Ziua". În atmosfera de ostilitate şi linşaj public întreținute de grupul „salvatorilor" de icoane, la care s-au adăgat ad-hoc şi unii reprezentanți ai elitei intelectuale, discuția rațională despre educația religioasă în şcoli, despre respectarea pricipiilor egalității de şanse şi non-discriminării, despre semnificația relației dintre stat şi biserică, a fost avortată. Cu excepția unor analize şi articole pertinente datorate lui Gabriel Andreescu, Zoe Petre, Mihaela Miroiu, Cristian Pîrvulescu, Ovidiu Pecican, Ion Vianu, Renate Weber, Alina Mungiu-Pippidi, Adrian Severin,

Alexandru Lăzescu, Ovidiu Şimonca şi alţii, intervenţiile raţionale au fost rare.

Proiectul de faţă este un răspuns documentat la întrebarea privind realitatea de fapt a educaţiei religioase în şcolile publice din România. Dacă va fi studiat cu atenţie şi probitate morală de cei în măsură să contribuie la formularea de noi politici publice în domeniu, se va deschide calea spre o reformă coerentă a educaţiei religioase, în stare să garanteze atît respectarea principiilor unei societăţi democratice şi pluraliste, cît şi dezideratul legitim al respectării tradiţiei şi al asigurării accesului tinerilor la o cultură generală religioasă temeinică şi armonioasă.

Târgu-Mureş, noiembrie 2007

Lista abrevierilor

BOR – Biserica Ortodoxă Română
UE – Uniunea Europeană
MEC – Ministerul Educației și Cercetării
MECT – Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului
OSCE – Organizația pentru Cooperarea și Securitate în Europa
SNSPA – Școala Națională de Studii Politice și Administrative
SSC – Secretariatul de Stat pentru Culte
LPE – Liga Pro Europa
CNCD – Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării
CNCEIP – Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar
MCC – Ministerul Culturii și Cultelor
ASLC –Asociația Solidaritatea pentru Libertate de Conștiință

Note:

1. Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, (www.presidency.ro)
2. Fundația pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de opinie publică*, 2001, București
3. Andreescu, Gabriel, *Extremismul de dreapta în România*, CRDE Cluj, 2004.
4. Raportul International pe 2007 privind libertatea religioasă, Departamentul de Stat al SUA, Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă, www.usembassy.ro
5. Anexa nr. I cu Cultele recunoscute din România
6. Protestul Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință pe www.humanism.ro
7. *Memorandumul către Statul Român al credincioșilor greco-catolici din România și din întreaga lume*, Altera 19/2002, Editura Pro Europa Târgu-Mureș
8. Anexa nr. II: Rspunsul MEC la solicitarea Bisericii Greco-Catolice din Oradea
9. *Cercetare asupra educației religioase în unitățile școlare din România*, www.humanism.ro
10. Altera nr. 32, Editura Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007
11. Anexa nr. III - Chestionarele aplicate elevilor și profesorilor, în limbile română și maghiară
12. Sînt totalizate cifrele de școlarizare de la toate tipurile de învățământ liceal
13. Anexa nr. IV: Lista unităților de învățământ unde au fost aplicate chestionarele
14. Anexa nr. V: Lista localităților unde au fost aplicate chestionarele
15. Anexa nr. VI: Lista manualelor analizate
16. Educația religioasă în România, *Altera* 32/2007, Editura Pro Europa, Tg-Mureș, 2007
17. Lavinia Stan, Lucian Turcescu: Educația religioasă în România, *Altera* 32/2007, Editura Pro Europa, Tg-Mureș, 2007
18. Declarația universală a drepturilor omului (Art. 18), Pactul international cu privire la drepturile civile și politice (Art. 18), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (Art. 13.3) și Convenția europeană a drepturilor omului (Art. 9).
19. Publicată în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995 și republicată în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1996.
20. Publicată în M. Of. nr. 606 din 10 decembrie 1999.
21. O analiză critică a acestei variante inițiale, din perspectiva drepturilor

ființei umane, este realizată de Renate Weber în articolul "Legea învățământului: între contestare și supra- apreciere", publicat în *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 9, pp. 16- 27; aspectele analizate de autoare vizează libertatea de conștiință, în legătură cu obligativitatea studiului religiei și accesul la educație al persoanelor aparținînd minorităților naționale.

22. Publicată in M. Of. nr. 167 din 31 iulie 1995.

23. Această situație se reflectă și în practică: În cataloagele școlare, în dreptul disciplinelor opționale se află trecută mențiunea "C. d. s. – Curriculum la deciza școlii", mențiune care nu se află și în dreptul disciplinei *Religie*; de asemenea, *Religia* este trecută direct în planul disciplinelor de studiu al elevilor/elevelor, fără acordul acestora sau al părinților acestora, și nu figurează în oferta disciplinelor opționale.

24. Ordin valabil încă în anul școlar 2003- 2004.

25. La specializările: Științe sociale, Matematică- informatică, Științe ale naturii, Turism și alimentație publică, Administrativ, Poștă, Economic, Industrie alimentară, Protecția mediului, Chimie alimentară, Agricol agromontan și veterinar, Silvic și prelucrarea lemnului, Telecomunicații, electronică, automatizări și electrotehnică, Mecanic, Lucrări- publice, construcții, Textile și pielărie ș.a..

26. Andreescu, Gabriel *Extremismul de dreapta în România*, CRDE Cluj 2004

27. Investigarea acestor aspecte este încă la început. E nevoie de o statistică privind numărul directorilor - preoți sau profesori de religie din școlile publice din România.

28. Posturile sunt scoase la concurs de Inspectoratele Școlare Județene dar sunt afișate și pe adresa de site a Ministerului Educației și Cercetării, prin urmare existînd și acordul acestui minister.

30. Amintim numai prevederile corespunzătoare ale Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, Convenția Europeană a Drepturilor Ființei Umane (art. 9) și Declarația privind Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranță și Discriminare pe bază de Religie sau Credință.

30. În varianta inițială a legii învățământului, publicată în 1995 și republicată în 1996, nu exista această restricție. Astfel, în art. 9 alin (2) se preciza despre cultele recunoscute oficial de către stat că *pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățământ specific, corespunzător necesităților de pregatire a personalului de cult*, iar în *Ordonanta de Urgenta 36 din 10 iulie 1997 pentru modificarea si completarea Legii învățământului nr. 84/1995*, publicată în M. Of. nr.152 din 14 iulie 1997, se preciza că *pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățământ specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult, precum și înființarea și funcționarea unor structuri de învățământ laic, în sistemul național*

de învățământ, sub coordonarea şi controlul Ministerului Învățământului.

31. Gianina Buzea, *«Recensământul 2002»*, *Interviu cu Aurel Camara, preşedintele Institutului Național de Statistică*, 22, Bucureşti, nr.13, an XIII (629), 26 mar.- 1 apr. 2002, p. 6; citatul îi aparține lui Aurel Camara; acelaşi gen de probleme au generat şi întrebările privind etnia şi intimitatea personală; este, credem, interesant de observat că interviul în care se menționează acest drept de a nu răspunde la anumite întrebări apare în penultima zi de desfăşurare a recensământului – perioada în care s-a desfăşurat recensământul a fost 18 – 27 martie 2002.

32. Publicată în M. Of. nr 439, din 06.08.2001.

33. Vezi şi Gabriel Andreescu, „Cele două Românii: Parcul Carol şi Biserica Ortodoxă Română", *Ziua*, Bucureşti, nr. 2972, an X, 25 martie 2004, p. 4.

34. Publicat în Buletin Oficial nr. 5 din 20 aprilie 1964.

35. www.ziarullumina.ro

36. Anexa nr. X sesizarea secretarului Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Florin Jula la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării

37. Anexa nr. X sesizarea secretarului Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Florin Jula la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării

38. „Profesor discriminat pentru că nu e ortodox" de Valentin Musca, *Ziarul de Vrancea*, ediția online, 2 februarie 2007, http:// www.ziaruldevrancea.ro/index.php?articol=10686

39. Anexa nr. VI: Lista manualelor analizate în prezenta cercetare

40. Consiliul Europei promovează activ coeziunea socială. În acest sens, principalele sale obiective sînt: protejarea eficientă a celor mai vulnerabile grupe sociale şi revederea instrumentelor politice care privesc bunăstarea lor; promovarea egalității accesului la drepturi cu respectarea diferențelor ; lupta împotriva excluderii şi discriminării de orice fel; consolidarea cooperării europene privind migrația, garantarea unui nivel adecvat de protecție socială ; analiza evoluțiilor forței de muncă şi a rolului său integrator social, precum şi a chestiunilor privind formarea profesională şi evoluția drepturilor muncitorilor.

41. http://www.humanism.ro/articles.php?page=62&article=207

42. *Altera nr. 32: Religia în sfera publică*, Editura Pro Europa, Tg-Mureş, p. 154-156

43. Hotărîrea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării nr. cu privire la sesizarea Cultului Bahá'i.

44. Alexandru Crişan şi Monica Dvorski - Centrul Educația 2000+, Cătălin Teniță - Asociația Culturală Noesis, Cristian Pîrvulescu - Asociația Pro Demorația, Doina Jela - Asociația Jurnaliştilor Independenți din

România, Dorina Năstase - Centrul Român de Studii Globale, Gabriel Andreescu - Centrul de Studii Internaţionale, Gabriel Penciu - Asociaţia Culturală şi Amicală Română de la Strasbourg, Ghenadie Brega - Asociaţia Hyde Park, Joanne Richardson - Asociaţia D Media, Cluj, Ioana Avădani - Centrul pentru Jurnalism Independent, Ion Bogdan Lefter, Iustina Ionescu - Centrul de Resurse Juridice, Liviu Andreescu, Mihaela Miroiu, Mihai Burcea - Miliţia Spirituală, Mircea Toma, Răzvan Martin - Agenţia de Monitorizare a Presei, Remus Cernea - Solidaritatea pentru Libertatea de Constiinţa, Renate Weber, Romanita Iordache - ACCEPT, Ruxandra Costescu - Indymedia România, Roxana Teşiu – Centrul Parteneriat pentru Egalitate, Smaranda Enache - Liga Pro Europa.

45. Andreescu, Gabriel, Prezenţa însemnelor religioase în şcolile publice: o bătălie pentru viitorul învăţământului, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr.4/2006

46. Anexa nr. VII - Comunicatul de presă a Bisericii Adventiste de Ziua a Şaptea

47. http://www.edu.ro/index.php/pressrel/7103

48. Anexa nr. VIII fragment din Sentinţa Civilă nr. 1685/15.06.2007 a Curţii de Apel Bucureşti

49. Raportul Departamentul de Stat al Sua, Altera nr. 32: Religia în sfera publică, Editura Pro Europa, Tg-Mureş, 2007.

50. www.ziua.ro din 25.06.2007

51. www.arhiepiscopia-ort-cluj.org

52. www.arhiepiscopia-ort-cluj.org

53. www.evenimentul.ro

54. www.ctt.ro

55. www.isjcj.ubbcluj.ro

56. www.arhiepiscopia-ort-cluj.org

57. www.caon.ro

58. www.mitropolia-banatului.ro

59. www.humanism.ro

60. www.humanism.ro

61. Liceul de Artă (Buzău)

62. Grup Şcolar Industrial Contactoare (Buzău)

33. Concept căruia (în cadrul orei respective, de religie) i s-a dat o definiţie peiorativă: „grupare de credincioşi ce s-au rupt de Biserică pe baza unor învăţături înţelese greşit".

64. Grup Şcolar Industrial Contactoare (Buzău).

65. Liceul de Artă (Buzău), anul şcolar 2003- 2004.

66. În anul şcolar 2003- 2004, Emil Moise a atras atenţia asupra acestor aspecte în şedinţele *Consiliului Profesoral*; motivaţia unui preot-profesor, erijat în avocatul colegului său (care obliga prezenţa copiilor la Biserică), a

fost una în direcția considerării bisericii ca laborator (sic!) pentru ora de *Religie*.

67. Vezi Mihaela Jigău, coordonatoare, *Învățământul rural din România, condiții, probleme și stategii de dezvoltare*, București, Ministerul Educației și Cercetării: MarLink, 2002, p.114.

68. Mărturiile lui au fost confirmate de colegii/colegele de clasă.

69. Pentru că nu de puține ori au fost întîlnite exemple similare, menționăm doar unul dintre articolele de lege care sînt încălcate prin astfel de comportamente: «Nimeni nu poate fi supus torturii nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante» – art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Ființei Umane.

70. art. 318 Cod Penal, publicat în Monitorul Oficial nr. 65 din 16 aprilie 1997.

71. S-a ales varianta autoidentificării cu o provincie istorică

72. Au fost editate numai rezultatele privind acele religii care au un procent de peste 11,2% la general sau procente semnificative pe regiuni.

Nota biografică a autorilor

Liviu ANDREESCU doctor în ştiinţe politice, licenţiat al Facultăţii de Litere, Universitatea din Bucureşti, lector la Universitatea Spiru Haret, Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, între 2005-2006 bursier Fulbright la Institute of Church-State Studies, Baylor University (SUA), membru fondator al Solidarităţii pentru Libertatea de Conştiinţă. A publicat studii în revistele *22, Contrapunct* şi *Observator Cultural*. Colaborator la volumul colectiv coordonat de Gabriel Andreescu, *Naţionalişti, antinaţionalişti: O polemică în publicistica românească* (1996).

Laura ARDELEAN sociolog, absolventă a secţiei de Sociologie a Facultăţii de Istorie-Filozofie a Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj, master în comportament colectiv, socioliologia comunicării şi populaţie la aceeaşi instituţie, absolventă a Facultăţii de Drept a Universităţii Dimitrie Cantemir din Târgu-Mureş. A participat la mai multe seminarii internaţionale pe probleme de multiculturalism, interculturalism, relaţii interetnice şi interconfesionale. Autoare a studiului de caz *Simbolistica naţională în muzeele ardelene* in Altera nr. 19/2002.

Remus CERNEA activist pentru drepturile omului, a derulat numeroase campanii civice pentru apărarea libertăţii de gîndire, conştiinţă şi religie şi pentru apărarea separării dintre stat şi biserică. Actualmente este Director executiv la „Solidaritatea pentru libertatea de conştiinţă" - şi preşedinte al „Comisiei pentru Drepturile Omului" la „Mişcarea europeană".

Smaranda ENACHE co-preşedinta Ligii Pro Europa şi vice-preşedinta Centrului pentru Democraţie şi Reconciliere în Sud-Estul Europei (Thessaloniki, Grecia). Membră fondatoare a Helsinki Citizens' Assembly (Praga 1991), membră a Comisiei pentru Drepturile Omului a Internaţionalei Liberale (1995), co-preşedintă a Consiliului Director al Centrului European pentru Problemele Minorităţilor (Flensburg,1997-2000), membră a Comitetului Director al Civitas International (Washington /Strasbourg, 1997-2001). Ambasador al României în Finlanda şi Estonia (1998-2001).
Publicaţii: Democracy and Ethnicity in Post-Communist Romania, in Salter, Mark ed. *After the Revolutions: Democracy in East Central Europe*, Uppsala Life &Peace Institute, 1996; Romania in the Context of the New European Reality, in Saarikoski, Vesa ed., *Ten Years After. In the Wake of the Eastern Enlargement,* University of Turku, Department of Contemporary History, Turku 2002; Nationalism, Identity and Regionalism in Romania in Jensen, Jody ed. *Europe Bound - Faultlines and Frontlines of Security in the Balkans*, Savaria University Press 2003

KACSÓ Judit-Andrea jurist, absolventă a Facultății de Drept a Universității Dimitrie Cantemir din Târgu-Mureș. A participat la numeroase seminarii naționale și internaționale pe probleme dr drepturile omului, drepturile minorităților naționale, multiculturalism și interculturalism. Este președinta rețelei Intercultural Education care reunește organizații neguvernamentale din mai multe țări din Europa. Autoarea a studiului *Construcția de lăcașuri de cult în România după 1989 i impactul său asupra libertății de conștiință și secularității statului,* împreună cu Liviu Andreescu și Emil Moise; redactor al volumului *Diversity and Social Cohesion. Equal Participation of Minorities în Europe: The Role of Intercultural Education.*

Emil MOISE președintele al Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, doctorand al Facultății de Științe Politice al Școlii Naționale de Studii politice și Administrative din București, profesor de științe socio-umane la Colegiul Dr. Constantin Angelescu din Buzău. Participant în cadrul HESP ReSET Program la cursurile internaționale Religious Pluralism and Fundamentalism. Interdisciplinary Approaches of Religious Studies, organizate de Societatea Academică de Cercetare a Religiilor și Ideologiilor, la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj.

SZOKOLY Elek publicist, absolvent al Facultății de Filozofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Editorialist la *Gazeta de Mureș*, director al Centrului Intercultural al Ligii Pro Europa. A publicat numeroase articole și eseuri în limbile maghiară și română în țară și străinătate pe teme de minorități și regionalizare și în volumele colective *Revenirea în Europa* (coord. Adrian Marino) și *Problema transilvană* (coord. Gabriel Andreescu și Gusztáv Molnár). Editor coordonator al antologiei *Provincia*, Editura Pro Europa. Editor al revistei *Altera*.

Anexe

ANEXA I.
Lista cultelor religioase recunoscute oficial în România, conform Legii nr. 486/2006 privind libertatea religioasă şi regimul general al cultelor

1. Biserica Ortodoxă Română
2. Episcopia Ortodoxă Sîrbă de Timişoara
3. Biserica Romano-Catolică
4. Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică
5. Arhiepiscopia Bisericii Armene
6. Biserica Creştină Rusă de rit vechi din România
7. Biserica Reformată din România
8. Biserica Evanghelică C.A. din România
9. Biserica Evanghelică Lutherană din România
10. Biserica Unitariană din Transilvania
11. Uniunea Bisericilor Creştine din România
12. Biserica Creştină după Evanghelie din România – Uniunea Bisericilor Creştine după Evanghelie din România
13. Biserica Evanghelică Română
14. Uniunea Penticostală – Biserica lui Dumnezeu Apostolică din România
15. Biserica Creştină Adventistă de Ziua a Şaptea din România
16. Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România
17. Cultul Musulman
18. Organizaţia Religioasă Martorii lui Iehova

ANEXA II.
Răspunsul Ministerului Educației și Cercetării la solicitarea Bisericii Greco-Catolice din Oradea

ROMÂNIA
MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
CABINET MINISTRU
Str. G-ral Berthelot 28-30, Bucureşti – 70738
Nr. 10057/24.01.2007

PREASFINȚIEI SALE
Preasfințitul Părinte Episcop
Virgil BERCEA

Răspundem adresei dumneavoastră nr. 1213/28.12.2006 înaintată M.Ed.C. şi înregistrată cu nr.10057/10.01.2007 comunicându-vă următoarele:

De la început facem precizarea că Ministerul Educației și Cercetării, prin Inspectoratele școlare județene, asigură aplicarea legislației în organizarea, conducerea și desfășurarea procesului de învățământ. Vă facem cunoscut faptul că art. 158 din Legea Învățământului republicată, modificată și completată stabilește formațiunile de studiu pentru toate disciplinele.

Art.1 În învățământul preuniversitar formațiunile de studiu cuprind grupe, clase sau ani de studiu, după cum urmează:

a) grupa cuprinde în medie 15 preşcolari sau elevi, dar nu mai puțini de 10 şi nu mai mult de 20; prin excepție, inspectoratul școlar poate aproba grupe cuprinzând cel puțin 7 preşcolari sau elevi;

b) clasa din învățământul primar are în medie 20 de elevi, dar nu mai puțin de 10 şi nu mai mult de 25;

c) clasa din învățământul gimnazial are în medie 25 de elevi, dar nu mai puțin de 10 şi nu mai mult de 30;

d) clasa din școla de arte şi meserii, anul de completare şi învățământul liceal, precum şi anul de studiu din învățământul postliceal are în medie 25 de elevi dar nu mai puțin de 15 şi nu mai mult de 30.

Ținînd cont de Legea Învățământului, art.9 şi art.158 şi de actele normative anterioare, s-a elaborat adresa nr. 19283/2005, pe care o anexăm în copie, prin care s-a creat posibilitatea pentru cultele care au în școli un număr mic de elevi pe clasă, să se organizeze învățământ simultan sau pe grupe de minim 10 elevi pentru studiul religiei. Prin excepție, inspectoratul

şcolar poate aproba grupe cuprinzând cel puţin 7 preşcolari sau elevi. Aceste prevederi au fost considerate satisfăcătoare de către reprezentanţii altor culte.

Prin această adresă Ministerul Educaţiei şi Cercetării a oferit elevilor aflaţi în număr mic în şcoli, posibilitatea să studieze disciplina religie fie în şcoală fie în spaţii puse la dispoziţie de culte, venind în felul acesta în sprijinul dreptului elevului de a studia propria religie. Cursurile se desfăşoară cu prioritate în şcoli. Posibilitatea de a organiza cursuri în afara şcolilor este o dovadă de flexibilitate, expresie a voinţei de a sprijini studierea religiei cultelor minoritare şi nu o excludere a lor din şcoală. Decizia aparţine inspectoratelor şcolare şi şcolilor.

Predarea religiei se face în funcţie de numărul de elevi, pe clase sau pe grupe după caz, în regim de normă întreagă, 1/2 normă sau plata cu ora, cu finanţare de la stat. Titularizările se fac pe catedre viabile cel puţin 4 ani.

Referitor la numirea unui inspector de religie greco-catolică vă putem spune că, din păcate, Ministerul Educaţiei şi Cercetării nu are suficiente posturi pentru a avea inspectori pentru fiecare disciplină. Există, spre exemplu:

- un singur inspector pentru limbile franceză, spaniolă, italiană, latină, portugheză;
- un singur inspector pentru învăţământul primar;
- un inspector care răspunde de predarea religiei pentru toate cultele recunoscute.

La inspectoratele şcolare se întâlnesc situaţii precum:

- un singur inspector pentru toate limbile moderne;
- un singur inspector pentru istorie-geografie;
- inspectori având 1/2 norme.

Pentru religia greco-catolică puteţi recomanda un metodist, cadru didactic cu experienţă în învăţământ, care să fie agreat de inspectorate şi care să ţină legătura – inspectorate-cult, în judeţele unde există populaţie şcolară greco-catolică.

Asigurîndu-vă de colaborarea noastră deschisă şi sinceră, precizăm faptul că instituţia noastră este interesată şi acţionează în sensul garantării respectării depline a libertăţii de gândire, religie şi conştiinţă, precum şi în realizarea unei educaţii nediscriminatorii, pentru toţi copiii din România.

Cu deosebită consideraţie,

MINISTRU,
Mihail HĂRDĂU

ANEXA nr. III
Modelul chestionarului adresat elevilor

Completarea chestionarului este opțională. Puteți refuza răspunsul la unele sau la toate întrebările.

CHESTIONAR
Elevi/Eleve

1. Școala ..... 4. Naționalitatea: .....
2. Localitatea: ..... 5. Religia: .....
3. Clasa: ..... 6. Sexul: ❑ Masculin ❑ Feminin

7. Studiezi religia în școală? ❑ Da ❑ Nu De cîți ani?.....

8. A cîta oră din orar este ora de religie?
❑ prima ❑ ultima ❑ între alte ore

9. Aveți un manual de religie ? ❑ Da ❑ Nu ❑ Nu știu

10. Din cîte știi tu, disciplina religie este:
❑ obligatorie ❑ opțională ❑ facultativă

11.Ce înveți la ora de religie?
❑ Religia ta proprie
❑ Istoria religiilor
❑ Altă religie decît cea proprie Precizează: .....

12. La ora de religie te rogi? ❑ Da ❑ Nu
Dacă da, ce rugăciuni ai învățat?.....

13. După părerea ta, care religii sînt bune?
Exemplifică:..... De ce?.....

14. După părerea ta, care religii rele?
Exemplifică:..... De ce?.....

15.Care este sursa principală a cunoștințelor tale religioase?
❑ Școala ❑ Familia
❑ Mass media ❑ Biserica ❑ Altele, și anume: .....

16.La orele de religie profesorul te învață să fii tolerant. Față de cine?:

- ❑ Creştini
- ❑ Evrei
- ❑ Femei
- ❑ Atei
- ❑ Musulmani
- ❑ Romi
- ❑ Catolici
- ❑ Homosexuali
- ❑ Protestanți
- ❑ alții, şi anume: .....

17.Cum consideri că este predată religia în clasa ta?

- ❑ Obiectiv şi corect
- ❑ Părtinitor şi incorect
- ❑ Ca la biserica
- ❑ Ştiințific
- ❑ Prezentînd egal toate religiile
- ❑ Ca orice alta materie

18.Prin studiul religiei ai fost învățat/ă:

- ❑ Să fii bun/ă creştin/ă
- ❑ Să cunoşti alte religii
- ❑ Să-ți cunoşti propria religie
- ❑ Să te rogi
- ❑ Altceva, şi anume: .....

19.Care sunt însuşirile pe care ți le cultivă profesorul de religie?

- ❑ Curajul civic
- ❑ Solidaritatea umană
- ❑ Neîncrederea față de alte religii
- ❑ Sinceritatea
- ❑ Bunătatea
- ❑ Religia ta este cea adevărată
- ❑ Altceva, şi anume.....

20.Manualul tău de religie ți-a permis cunoaşterea mai multor culte?

- ❑ Da
- ❑ Nu
- ❑ Nu ştiu

21. Prin studiul religiei la clasă ai aflat mai multe despre:

- ❑ Ortodoxie
- ❑ Catolicism
- ❑ Greco-catolicism
- ❑ Protestantism
- ❑ Cultul musulman
- ❑ Cultul Iudaic
- ❑ Cultul Martorii lui Iehova
- ❑ Budism
- ❑ Alte culte

22. în şcoala ta se organizează:

- ❑ Serbări religioase ❑ Da ❑ Nu ❑ Nu ştiu
- ❑ Participarea elevilor la serbări religioase din afara şcolii ❑ Da ❑ Nu ❑ Nu ştiu
- ❑ Slujbe religioase ❑ Da ❑ Nu ❑ Nu ştiu

23. În şcoală ta există:

- ❑ Simboluri religioase, icoane aparținînd cultului.....
- ❑ Simboluri religioase, icoane aparținînd mai multor culte, şi anume:

.....

❑ Laborator, sală de rugăciune sau capelă aparținînd cultului.....
❑ Laborator, sală de rugăciune sau capelă cu simbolurile mai mulor culte, şi anume:.....

24. După părerea ta, ce fel de stat este România?
❑ Creştin ❑ Laic
❑ Ateu ❑ Ortodox ❑ Nu ştiu

25. Există în România o biserică națională? Dacă da, care? .....

26. Dacă ai putea interzice o religie în România, care ar fi aceea?.....

27. Dacă ai fi ministrul educației, ce modificări ai face în predarea religiei în şcoli?
a.....
b.....
c.....

28. Pentru tine predarea religiei în şcoală este:
❑ Foarte importantă ❑ Destul de importantă
❑ Puțin importantă ❑ Inutilă

29. Dacă ai şi alte comentarii personale la acest chestionar, scrie-ne:
.....
.....
.....

Mulțumim pentru colaborare!

Modelul chestionarului adresat cadrelor didactice

Completarea chestionarului este opțională. Puteți refuza răspunsul la unele sau la toate întrebările.

CHESTIONAR
CADRE DIDACTICE

1. Şcoala: ..... 5. Vîrsta.....
2. Localitatea .....6. Apartenența etnică.....
3. Specialitatea..... 7. Apartenența religioasă.....
4. Vechimea ..... 8. Sexul ❑ feminin ❑ masculin

Atenție! Secțiunea 9-17 se va completa numai de profesorii/profesoarele care predau religia!

9. De cîți ani predați religia?.....

10. Utilizați un manual de religie? ❑ Da ❑ Nu
Dacă da, cine l-a elaborat? .....

11. Utilizați o programă de predare a religiei? ❑ Da ❑ Nu
Dacă da, cine a elaborat-o? .....

12. Cum apreciați manualul şi programa de religie?
❑ foarte bune ❑ bune
❑ satisfacătoare ❑ slabe ❑foarte slabe

13. Ați participat la cursuri de pregătire profesională pentru predarea religiei?

❑ Nu ❑ Da Precizați:.....

14. Cît de des asistă la ora Dvs. directorul sau inspectorul de specialitate?
❑ Semestrial ❑ Anual ❑ Periodic ❑ Deloc

15. Care sînt cultele religioase cărora le aparțin elevii şcolii Dvs. ?
❑ Biserica Ortodoxă Română ❑ Biserica Greco-Catolică
❑ Biserica Romano-Catolică ❑ Biserica Protestantă
❑ Martorii lui Iehova ❑ Cultul Mozaic
❑ Cultul musulman ❑ altele, şi anume: .....

16. Toți elevii au asigurate ore de religie conform apartenenței lor religioase?
❑ Da ❑ Nu ❑ Nu știu

17. Ce îi învățați pe elevi la ora de religie?
❑ propria religie
❑ istoria religiilor
❑ să fie buni creștini
❑ egalitatea sexelor
❑ toate religiile importante
❑ valori civice
❑ toleranța față de minorități
❑ să se roage
❑ respect pentru toate religiile

18. Ce caracter are predarea religiei?
❑ obligatoriu ❑ opțional ❑ facultativ

19. Avînd în vedere experiența Dvs, cu care din afirmațiile de mai jos sînteți de acord?

	DA	Nu știu	NU
Educația religioasă în școlile publice (de stat) este necesară			
Educația religioasă ar trebui să fie limitată în școlile de stat la bisericile tradiționale			
Educația religioasă ar trebui limitată în școlile publice (de stat) la Biserica Ortodoxă Română			
În școlile de stat nu ar trebui să se desfășoare educație religioasă			
Manualele de biologie nu ar trebui să promoveze darwinismul			
Manualele de biologie ar trebui să prezinte în mod echidistant teoria creaționistă și teoria darwinistă			
Manualele de religie pun accent pe cultul bisericii respective			
Manualele de religie prezintă în mod echidistant preceptele mai multor culte			
Manualele de religie ar trebui să fie axate pe cultul bisericii respective, combătând clar preceptele altor culte			
Manualele de religie ar trebui să prezinte echidistant preceptele altor religii pentru a forma o toleranță față de aceste culte			
În cadrul școlii există simboluri religioase aparținând unui singur cult			
În cadrul școlii există simboluri religioase aparținând tuturor cultelor cărora le aparțin elevii			
În cadrul școlii există un laborator, loc de rugăciune sau capelă cu simboluri religioase aparținând unui singur cult			
În cadrul școlii ar trebui promovat multiculturalismul religios			
Școala trebuie să ofere spațiu doar cultului majoritar din comunitate			
În incinta școlii se organizează evenimente, serbări religioase			
Școala organizează participarea extrașcolară a elevilor la evenimente, serbări religioase			
Se discută în cadrul orelor de religie despre importanța participării la evenimente, serbări religioase			
Unele culte, cum ar fi Martorii lui Iehova, reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor			
Unele culte, cum ar fi Martorii lui Iehova, nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă din cadrul școlilor de stat			
Unele culte necreștine, cum ar fi islamul, nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă din cadrul școlilor de stat			

20. După părerea Dvs. ce fel de stat este România?
❑ creștin ❑ ateu ❑ ortodox
❑ secular ❑ teocratic ❑ nu știu

21. După părerea Dvs. în România există o biserică națională?
❑ nu ❑ da, şi anume: .....

22. În România ar trebui să existe o biserică națională?
❑ nu ❑ da, şi anume: .....

23. În învățământul public din România toate cultele sunt egale?
❑ nu ❑ da ❑ nu ştiu

24. Ce ați modifica în predarea religiei în şcoli?

25. Dacă aveți observații personale privind prezența cultelor religioase în şcolile publice:

Vă mulțumim pentru colaborare!

ANEXA IV.
Lista unităților de învățământ unde s-au aplicat chestionare

Județul BUZĂU

Elevi
Școala Generală nr. 11 – Buzău
Grup Școlar Sf. Mucenic Sava – Berca
Colegiul Național Mihai Eminescu – Buzău

Profesori
Școala Generală nr. 11 – Buzău
Grup Școlar Sf. Mucenic Sava – Berca

Municipiul BUCUREȘTI

Elevi
Colegiul Național Ion Luca Caragiale - București
Școala Generală nr. 45 Titu Maiorescu – București

Profesori
Colegiul Național Ion Luca Caragiale – București
Școala Generală nr. 45 Titu Maiorescu – București

Județul CLUJ

Elevi
Liceul Teoretic Gelu Voievod – Gilău
Colegiul Național Pedagic Gheorghe Lazăr – Cluj Napoca
Liceul Apáczai Csere János – Cluj Napoca

Profesori
Elméleti Líceum – Aghireș Fabrici

Județul DOLJ

Elevi
Școala cu clasa I-VIII – Fratoștita
Școala cu clasa I-VIII – Pielești
Școala generală nr. 31 Theodor Aman – Craiova
Școala generală nr. 37 Mihai Eminescu – Craiova
Liceul Teoretic Henri Coandă – Craiova

Grupul Şcolar Industrial Traian Demetrescu – Craiova
Liceul Teoretic – Filiaşi

Profesori
Şcoala generală nr. 37 Mihai Eminescu – Craiova
Şcoala generală nr. 31 Theodor Aman – Craiova
Liceul Teoretic Henri Coandă – Craiova
Grupul Şcolar Industrial Traian Demetrescu – Craiova
Liceul Teoretic – Filiaşi
Şcoala cu clasa I-VIII – Fratoştita
Şcoala cu clasa I-VIII – Pieleşti

Judeţul HARGHITA

ODORHEIU SECUIESC

Elevi
Liceul Marin Preda
Liceul Pedagogic Benedek Elek

Profesori
Liceul Marin Preda
Liceul Pedagogic Benedek Elek

MIERCUREA CIUC

Elevi
Liceul Catolic Segítő Mária
Liceul de Artă Nagy István
Gimnaziul Márton Áron
Colegiul Naţional Octavian Goga
Şcoala Generală Liviu Rebreanu

Profesori
Liceul Reformat Baczkamadarasi Kiss Gergely
Liceul Catolic Segítő Mária

Judeţul IAŞI

Elevi
Şcoala Normală Vasile Lupu
Colegiul Naţional Constantin Negruzzi

Liceul Teologic G. Ibrăileanu
Şcoala Axinte Uricariul – Scânteia

Profesori
Şcoala Normală Vasile Lupu
Colegiul Național Constantin Negruzzi
Liceul Teologic G. Ibrăileanu
Şcoala Axinte Uricariul – Scânteia

Județul SATU MARE

Elevi
Colegiul Național Mihai Eminescu – Satu Mare
Grup Şcolar Teologic Romano-Catolic Hám János – Satu Mare
Colegiul Național Kölcsey Ferenc – Satu Mare
Liceul de Artă Aurel Popp – Satu Mare
Grup Şcolar Construcții de Maşini Unio – Satu Mare
Şcoala Generală cu clasele I-VIII - Românești
Liceul Teoretic German Johann Ettinger – Satu Mare
Colegiul Național Ioan Slavici – Satu Mare
Grup Şcolar Economic Gheorghe Dragoş – Satu Mare
Şcoala cu clasele I-VIII – Medieşul Aurit

Profesori
Liceul Teoretic German Johann Ettinger – Satu Mare
Colegiul Național Kölcsey Ferenc – Satu Mare
Colegiul Național Mihai Eminescu – Satu Mare
Liceul de Artă Aurel Popp – Satu Mare
Şcoala cu clasele I-VIII – Medieşul Aurit
Inspectoratul Şcolar Județean – Satu Mare
Şcoala Generală Dr. Vasile Lucaciu – Satu Mare

Județul TIMIŞ

Elevi
Liceul Teoretic – Gătaia
Şcoala Generală (din cadrul Liecului Teoretic) – Gătaia
Şcoala Generală – Giroc
Şcoala Generală I. Ciorogariu – Chişoda
Liceul Nikolaus Lenau – Timişoara
Colegiul Național Ana Aslan – Timişoara
Liceul Pedagogic Carmen Sylva – Timişoara

Şcoala Generală nr. 18 – Timişoara
Şcoala Generală nr. 26 – Timişoara

Profesori
Liceul Teoretic – Gătaia
Şcoala Generală – Giroc
Şcoala Generală I. Ciorogariu – Chişoda
Şcoala Generală nr. 18 – Timişoara
Şcoala Generală nr. 26 – Timişoara
Liceul Nikolaus Lenau – Timişoara
Colegiul Tehnic Ion Mincu – Timişoara

Judeţul TULCEA

Elevi
Seminarul Teologic Liceal Ortodox „Sf. Iooan Casian" – Tulcea
Grupul Şcolar Agricol – Topolog
Colegiul Tehnic Henri Coandă – Tulcea

Profesori
Colegiul Tehnic Henri Coandă – Tulcea
Grupul Şcolar Agricol – Topolog
Şcoala cu clasele I-IV – Luminiţa

ANEXA V.

Lista localităților unde s-au aplicat chestionare la elevi și cadre didactice

Județul BUZĂU
Buzău
Berca

Municipiul BUCUREȘTI

Județul CLUJ
Cluj Napoca
Gilău
Aghireș Fabrici

Județul DOLJ
Craiova
Fratoștita
Pielești
Filiași

Județul HARGHITA
Odorheiu Secuiesc
Miercurea Ciuc

Județul IAȘI
Iași
Scânteia

Județul SATU MARE
Satu Mare
Medieșu Aurit

Județul TIMIȘ
Timișoara
Gătaia
Giroc
Chișoda

Județul TULCEA:
Tulcea
Topolog
Luminița

ANEXA VI.
Lista manualelor analizate

Clasa a I-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul ortodox	Camelia Muha, Maria Orzetic, Elena Mocanu	Sf. Mina Iaşi (2005)	4177/02.07.2004
Religie romano-catolică	Paul Budău, Mircea-Irinel Mititelu, Anca Daniela Ciobanu	Ed. Didactică şi Pedagogică (2004)	4177/02.07.2004
Religie romano-catolică	Paul Budău, Mircea-Irinel Mititelu, Anca Daniela Ciobanu	Ed. Didactică şi Pedagogică (2005)	4177/02.07.2004
Religia. Cultul Penticostal, Baptist, Creştin după Evanghelie	Jeni Roşian	Ardealul Cluj (2004)	4177/02.07.2004
Abecedarul micului creştin. Cultul ortodox	Preot Ioan Săuca	Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti (2002)	

Clasa a II-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Manual de Religie (ortodoxă)	Pr. Tudor Demian, Pr. Dr. Ioan Săuca	Ed. Didactică şi Pedagogică (2000)	37670/20.10.1992
Religie. Cultul ortodox	Camelia Muha, Maria Orzetic, Elena Mocanu, Vasile Nechita	Editura Sf. Mina	3885/24.05.2004
Veled az úton (cultul unitarian)	Bartha Márta	Ábel, Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Református vallástankönyv (cultul reformat)	Varró Ilona, Gavrucza-Nagy Emese	Ed. Didactică şi Pedagogică (2005)	4177/02.07.2004

Clasa a III-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Manual de Religie (ortodoxă)	Pr. Dr. Ioan Săuca	Ed. Didactică şi Pedagogică (2002)	31144/03.06.1993
Religie. Cultul ortodox	Maria Orzetic, Elena Mocanu	Sf. Mina, Iaşi (2005)	3787/05.04.2005
Római katolikus vallás (cultul romano-catolic)	Gál László	Stúdium, Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Religie cultul romano-catolic	Olimpia Ciobanu, Anca-Daniela Ciobanu, Pr. Paul Budău, Pr. Iulian Ianuş	Ed. Didactică şi Pedagogică (2005)	4059/10.05.2005
Religie cultul greco-catolic	Ana Dura	Ed. Didactică şi Pedagogică (2005)	4059/10.05.2005
Református vallástankönyv (cultul reformat)	Páter Emília	Ed. Diactică şi Pedagogică (2005)	4059/10.05.2005
Religie (Cultul Penticostal, Baptist, Creştin după Evanghelie)	Gavril Izsak, Dănuţ Poduţ, Petru Ignaş, Gheorghe Cătană (coord.)	Dalia, Timişoara (2005)	4059/10.05.2005

Clasa a IV-a

Titlul	Autori / coordonatori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul ortodox	Liviu Teodorescu, Iuliana Martin, Anghel Chiriţă (coord. PS. Varsanufie Prahoveanul, episcop vicar)	Aramis Bucureşti (2006)	3463/22.03.2006
Manual de Religie (ortodoxă)	Pr. Dr. Ioan Sauca	Ed. Didactică şi Pedagogică (2002)	37255/04.09.1995

Clasa a V-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul creştin-ortodox	Camelia Muha	Sf. Mina (2006)	fără – avizat de Dir. Înv. Preuniversitar 31758/2001
Religie (ortodoxă)	Pr. Nicolae Dascălu, prof. Maria Orzetic	Aramis Bucureşti (1998	fără – aprobat de Comisa Patriarhiei Române pt. Învăţământul Religios în Şcolile de Stat şi cu avizul MECT

Clasa a VII-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie creştin-ortodoxă	Camelia Muha	Sf. Mina (2006)	fără – avizat de Dir. Înv. Preuniversitar 31758/2001
Religie (ortodoxă)	Pr. Nicolae Dascălu, prof. Maria Orzetic	Aramis Bucureşti (1998)	fără – aprobat de Comisa Patriarhiei Române pt. Învăţământul Religios în Şcolile de Stat şi cu avizul MECT

Clasa a VIII-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie creştin ortodoxă. Caiet pentru elevi, cadre didactice şi părinţi	Camelia Muha	Sf. Mina, Iaşi	fără – avizat de Dir. gen. Înv. Preuniversitar 31758/2001

Clasa a IX-a

Titlul	Autori / coordonatori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul ortodox	prof. Florin Boldea, Violeta prof. Boldea, Pr. prof. Vasile Pop, prof. dr. Liviu Lazăr	Corvin, Deva (2005)	4177/02.07.2004
Religie. Cultul ortodox	Dorin Opriş, Monica Opriş, Irina Horga, Antoaneta-Firuţa Tacea	Dacia, Cluj (2005)	4177/02.07.2004
Cultul Greco-Catolic	Nicoleta Marţian, Otilia David, Simona Zetea	Daci, Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Római katolikus vallás (cultul romano-catolic)	Baróti László Sándor	Stúdium Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Religie (Cultul Penticostal, Baptist, Creştin după Evanghelie)	Gheorghe Cătană, Speranţa Doina Cătană	Little Lamb (2004)	4177/02.07.2004

Clasa a X-a

Titlul	Autori / coordonatori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul ortodox	Dorin Opriş,Monica Opriş, Irina Horga, Antoaneta-Firuţa Tacea	Dacia Cluj (2005)	3787/05.04.2005
Religie. Cultul ortodox	Adrian Lemeni (coord.), Georgian Păunoiu, Silviu Tudose, Dumitru Ştefănescu	Corint, Bucureşti (2005)	3787/05.04.2005
Religie. Cultul ortodox	Mihaela Panoschi, Adriana-Gabriela Argatu, Sergiu-Marcel Vlad, Andreea Vlad, Emil-Dănuţ Zăbavă	Grupul Editorial Art (2005)	3787/05.04.2005
Istoria Mântuirii. Credinţa creştină catolică	Pr. Claudiu Dema	Arhiepiscopia Romano-Catolică (2006)	–
Római katolikus vallás (cultul romano-catolic)	Nemes István	Stúdium, Cluj (2005)	4059/10.05.2005

Clasa a XI-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie cultul ortodox	Adrian Lemeni (coord.), Jean Nedelea, Georgian Păunoiu, Silviu Tudose	Editura Corint	4446/19.06.2006

Anexa VII.
Comunicatul de presă al Bisericii Adventiste de Ziua a Şaptea

Consiliul de conducere al Bisericii Adventiste de Ziua a Şaptea din România a luat noă de decizia Consiliului Director al Consiliului Naţional pentru Combaterea Discriminării cu privire la retragerea simbolurilor religioase din instituţiile de învăţământ public.

În cadrul sesiunii de toamnă din 24-26 noiembrie anul curent, Consiliul de conducere al Bisericii Adventiste a formulat poziţia exprimată în cele ce urmează.

Simbolurile religioase sînt o formă de exprimare a credinţei şi o manifestare a identităţii religioase, avînd un rol important în educaţia copiilor. Din aceste motive, folosirea lor constituie o manifestare a libertăţii religioase care trebuie să caracterizeze orice societate democratică.

Totuşi, luînd în considerare, principiul liberului arbitru, conform căruia Dumnezeu l-a creat pe om liber şi responsabil pentru alegerile sale, credem că orice persoană şi instituţie, mai ales, Biserica, trebuie să manifeste respect faţă de demnitatea umană şi faţă de Creator, recunoscînd fiecărui individ libertatea şi responsabilitatea de a alege. În acest sens, folosirea simbolurilor religioase în şcolile publice, în contextul în care bisericile minoritare întîmpină dificultăţi la predarea religiei, poate constitui o ofezare a sentimentului religios al elevilor aparţinînd cultelor minoritare şi o discriminare.

Biserica Adventistă de Ziua a Şaptea susţine principiul separaţiei statului de Biserică. Din acest motiv consideră că statul şi instituţiile sale, inclusiv şcolile publice, nu trebuie să se implice în promovarea şi susţinerea învăţăturilor şi valorilor unei anumite religii sau confesiuni religioase; dacă se acordă posibilitatea manifestării religioase în şcolile publice, aceasta ar trebuie să fie accesibilă oricărui cult.

Luînd în considerare cele de mai sus, socotim că decizia CNCD de a recomanda retragerea simbolurilor religioase din instituţiile de învăţământ public este corectă.

Preşedinte,
Pastor Teodor Huţanu

30.11.2006

Anexa VIII.
Fragment din Sentința Curții de Apel București

Apare ca necesară o reglementare în sensul asigurării exercitării dreptului la învățătură și accesului la cultură în condiții de egalitate; respectării dreptului părinților de a asigura educația copiilor potrivit convingerilor lor religioase și filosofice; respectării caracterului laic al statului și autonomiei cultelor; asigurării libertății de religie, conștiință și convingeri a tuturor copiilor în condiții de egalitate, în condițiile în care aceste icoane sînt aduse necontrolat de către profesori, părinți și elevi, pentru a evita o încălcare a dreptului la opțiune a părinților în scopul oferirii copiilor învățămîntul religios, pentru a păstra principiul neutralității religioase a statului.

Așa cum s-a reținut, o asemenea prezența nelimitată și necontrolată a simbolurilor religioase în instituțiile publice de învățămînt poate încalcă principiul laicității statului și libertății conștiinței, astfel încît recomandarea făcută de pîrît ca pîrîtul să adopte o reglementare prin care să stabilească ca simbolurile religioase să fie afișate doar în cursul orelor de religie sau în spațiile destinate exclusiv învățămîntului religios, apare în concordanță cu aceste principii precum și cu principiile prevăzute de art. 5 din legea nr. 84/1995.

ANEXA IX.

Ghidul de evaluare CNCEIP pentru religie editat în 2001. Autori Prof. Nicoleta Liţoiu, Prof gr.I Mihaela Panoschi şi Pr. Prof. Nicolae Iordăchescu (www.edu.ro).

Pag. 63
Exemplul 2
Clasa: a II-a
Evaluare curentă -test criterial
Timp de lucru: 20 minute
Capitol: Noul Testament
(...)
II.Stabiliţi corespondenţa între numele şi data sărbătorilor prezentate :

1. 6 ianuarie	a. Naşterea Sf. Ioan Botezătorul
2. 7 ianuarie	b.Botezul Domnului Iisus Hristos
3. 24	c. Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul
4. 29 august	d. Sf. Ierarh Nicolae
	e. Soborul Sf.Ioan Botezătorul
	f. Naşterea Domnului Iisus Hristos

(...)
Pag. 68
Exemplul 5
Clasa a V-a
Evaluare curentă –test criterial
Timp de lucru : 45 minute
Capitol : Noţiuni de liturgică
(...)
II.Alege răspunsul corect
1. Momentul nevăzut al întemeierii Bisricii este :
a) Schimbarea la Faţă a Domnului Iisus Hristos
b) Jertfa pe Cruce a Mîntuitorului Iisus Hristos
c) Înălţarea la cer a Mîntuitorului Iisus Hristos
2) Momentul văzut al întemeierii Bisericii este :
a) Cincizecimea
b) Învierea Domnului
c) Intrarea Domnului în Ierusalim
(...)

Pag. 69

IV. Între altar și naos este un perete de lemn , de zid sau de piatră numit catapateasmă. Pornind de la această afirmație răspundeți la următoarele întrebări :

1. Cum se numesc ușile de la mijloc ?
2. Cum se numesc ușile laterale ?
3. Cum sînt dispuse icoanele pe catapeteasmă ?

Primul rind.....
Numele icoanelor mari a), b), c), d)
Deasupra icoanelor mari.....
În centrul icoanelor din rîndul 2.....
În rîndul al treilea.....
În rîndul al patrulea.....
În centrul icoanelor din rîndul al patrulea.....
Deasupra icoanelor de pe catapeteasmă.....

V. Principalele obiecte și materii folosite în cult sînt : Sfînta Masă, Potirul, Crucea, Discul, Sfeșnicul și pîinea, vinul, untdelemnul, lămîia, lumînarea. Prezentați în maxim o pagină importanța și semnificația acestora.

ANEXA X

Sesizarea secretarului Comisiei pentru Educaţie Catolică din Cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Florin Jula la Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării

Către Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării

Subsemnatul, Jula Florin, domiciliat în Oradea, str. Ciheiului nr. 1 A, Bl. D 113, Ap. 1, în calitate de credincios greco-catolic, dar şi în calitate de secretar al Comisiei pentru Educaţie Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, depun prezenta

SESIZARE

referitoare la discriminarea elevilor cultelor minoritare în cadrul procesului de învăţământ prin imposibilitatea studierii orelor de religie ale cultului din care fac parte, alese conform prevederilor legale, datorită faptului că statul român nu plăteşte aceste ore decât în cazul în care sunt constituite grupe conform Legii învăţământului.

În majoritatea şcolilor, elevii greco-catolici nu se pot constitui în grupele prevăzute de lege, motiv pentru care sunt obligaţi fie să aleagă altă materie, fie să participe la orele de religie ortodoxă.

Nenumăratele cereri adresate Inspectoratului Şcolar Bihor, dar şi Ministerului Educaţiei şi Cercetării s-au lovit de un refuz categoric motivat de lipsa resurselor financiare pentru plata profesorilor care ar preda religia greco-catolică.

Am sperat că Ministerul Educaţiei şi Cercetării se va implica pe baza prevederilor art. 158 al Legii învăţământului în care se arată că „situaţiile speciale privind formaţiunile de elevi sau de preşcolari din grupe mare aflate sub efectivul minim se aprobă de către Ministerul Învăţământului". Speranţa noastră nu s-a materializat din păcate.

Nu a existat nici o dorinţă de îmbunătăţire a reglementărilor în materie. Precizările privind predarea religiei în şcoli cu nr. 19.283 / 25.04. 2005, nu sunt altceva decât o prelucrare a precizărilor cu nr. 9715/ 10. 04.1996. Ar fi normal ca în anul 2007, Ministerul Educaţiei şi Cercetării să ţină seama de situaţia actuală a ţării noastre, care s-a integrat în Uniunea Europeană.

O soluţionare corectă a acestei stări de fapt incorectă trebuie să ţină cont de următoarele argumente de ordin juridic, practic şi istoric:

Cadrul juridic existent, trebuie interpretat în concordanţă cu prevederile Constituţiei, care arată la art. 20 că: „dacă există neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, şi legile interne, au prioritate reglementările

internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile". De asemenea, art. 29 prevede că „libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă". Noi considerăm că libertatea elevilor de a studia religia greco-catolică este îngrădită într-un mod inadmisibil.

Dispozițiile legale internaționale referitoare la organizarea de catre stat a educației morale și religioase conform apartenenței religioase a tutorilor legali, sunt extrem de numeroase. Amintim aici, doar faptul că protecția drepturilor religioase se bazeaza pe art. 5 din Declarația O.N.U. din 1981 privind eliminarea tuturor formelor de intoleranța și discriminare religioasa și pe art. 14 al Convenției privind drepturile copilului. Acestora li se adaugă principiile și normele stabilite, în iunie-iulie 2004, de către grupul consultativ de experți ai O.S.C.E. în documentul Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief, adoptat de O.D.I.H.R. în consultare cu Comisia de la Veneția- pentru Democrație prin lege. Prin aceste dispoziții se afirmă clar că finanțarea de catre stat a educației religioase trebuie realizata pe baze nediscriminatorii, fapt încălcat în mod flagrant de către autoritățile române.

Acest cadru juridic care are menirea de a asigura respectarea drepturilor omului este prevăzut și cu sancțiuni. Astfel, în Codul Penal la art. 316 se arată că: „îngrădirea de către un funcționar public a folosinței sau a exercițiului drepturilor vreunui cetățean, ori crearea pentru acesta a unei situații de inferioritate pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie se pedepsește cu închisoarea strictă de la 2 la 5 ani". Credem că în momentul de față drepturile elevilor greco-catolici sunt îngrădite pe temei religios, atâta timp cât elevii ortodocși beneficiază de ore de religie.

Este necesar să avem în vedere și Legea nr. 48 / 2002 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, care la art. 2, aliniatul 5, litera a) prevede „instituirea unor măsuri speciale, în vederea protecției persoanelor aflate în minoritate, atunci când acestea nu se bucură de egalitatea șanselor". Este clar că, în acest moment, elevii greco-catolici nu au șansa de a studia religia căreia îi aparțin. În mod similar, la punctul b) se dispune „sancționarea comportamentului discriminatoriu prevăzut la art. precedent". Iată de ce, ar fi normală o atitudine care să vină în sprijinul respectării acestor drepturi religioase, și nu una care să obstrucționeze accesul la învățământul religios a unei categorii a populației.

Pe baza legislației menționate, considerăm că argumentarea Ministerului Educației și Cercetării potrivit căreia Legea învățământului este restrictivă, nu este viabilă. Această lege trebuie interpretată în spiritul ei. Prevederile referitoare la constituirea grupelor nu sunt de natură să încalce drepturile fundamentale ale cetățenilor, ci constituie un cadru general, orientativ. Altminteri, Legea învățământului ar trebui considerată ca fiind

neconstituțională, conținând prevederi care încalcă drepturile omului. Pe de altă parte, așa cum prevede Constituția României, au prioritate reglementările privitoare la drepturile omului. Nu este normal ca o eventuală lipsă a resurselor materiale să constituie argument pentru discriminarea elevilor greco-catolici.

Experiența acumulată de profesorii care predau religie greco-catolică în mod benevol, ne determină să nu fim de acord ca elevii care aleg pentru studiu religia greco-catolică să studieze această materie în afara școlii, atâta timp cât elevii cultului majoritar învață în școli. Noi nu suntem de acord ca elevii greco-catolici să efectueze un efort în plus, deplasându-se în afara școlii sau să studieze religie în afara orarului, pentru că în acest mod am fi în fața unor încălcări ale legislației în vigoare.

Alocarea unor ore de religie trebuie să creeze premisa constituirii unui corp profesoral care să predea religie greco-catolică. Este de neacceptat situația actuală, în care, spre exemplu, în județul Bihor dispunem doar de 2 profesori de religie greco-catolică plătiți de către stat, aceștia fiind angajați ai Liceului Greco-Catolic, iar în județul Sălaj nu există nici măcar un profesor plătit cu normă întreagă! Se naște în acest fel întrebarea legitimă: cine predă religie elevilor de la celelalte școli din județ ?

Nu suntem de acord cu tendința de a considera că Biserica trebuie să plătească profesorii de religie greco-catolică, de vreme ce învățământul este gratuit pentru toți cetățenii. Adresele Inspectoratului Școlar Județean Bihor (anexate în fotocopie) de numire a profesorilor în calitate de cadre didactice suplinitoare, în care se prevede că „în cazul neconstituirii grupelor, plata va fi asigurată de către cult" este o eroare juridică și o încălcare flagrantă a drepturilor religioase. Statul nu poate impune Bisericii Române Unite cu Roma, Greco- Catolică, să plătească aceste ore pentru că învățământul potrivit Constituției României este gratuit.

Nu suntem de acord ca predarea religiei greco-catolice să fie coordonată de inspectorii de religie ortodoxă. În acest sens, solicităm ca Ministerului Educației și Cercetării să fie obligat să numească alături de inspectorul general de religie și un inspector general din partea cultului greco-catolic. O astfel de numire ar fi de natură să contribuie la ameliorarea situației predării orelor de religie greco-catolică în școli. Nu credem că argumentul lipsei resurselor financiare ar fi de natură să împiedice acest deziderat. Suntem conștienți că un preot ortodox nu are interesul ca predarea orelor de religie ale cultelor minoritare să se desfășoare în condiții optime. Nu este normal ca un inspector ortodox să avizeze delegațiile semnate de un episcop greco-catolic! Suntem în fața unei ingerințe a Bisericii Ortodoxe Române în activitatea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, dar și în activitatea altor culte, fapt interzis de reglementările internaționale la care România este parte semnatară. Practic fiecare cult are dreptul de a

avea posibilitatea coordonării predării orelor de religie. În caz contrar, este încălcată în mod grav autonomia recunoscută de Constituția României pentru toate cultele. Tensiunile interconfesionale generate de neretrocedarea patrimoniului confiscat și deținut încă de către BOR, ne determină să nu avem încredere în reprezentanții Bisericii Ortodoxe.

În ceea ce privește argumentul istoric, suntem mândri că prin Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, poporul român a beneficiat de primele școli sistematice în limba română, la Blaj. De aici s-a născut Școala Ardeleană și mari cărturari care au contribuit la dezvoltarea identității naționale a poporului român. Biserica noastră a fost cea care a contribuit la trecerea la grafia latină, specifică poporului nostru, și a orientat națiune noastră spre occident. Tot Biserica noastră a construit și susținut o serie de școli în Transilvania în care a fost păstrată și cultivată limba română.

Considerăm că a sosit momentul ca statul român să-și respecte cetățenii, indiferent dacă aceștia fac parte dintr-o comunitate religioasă minoritară. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării are posibilitatea de a-și îndeplini menirea, aceea de a veghea ca nici un cetățean să nu fie discriminat.

Cu speranța că va înceta discriminarea elevilor cultelor minoritare și fiecare elev va studia religia pe care o dorește, Vă mulțumesc anticipat !

Jula Florin

ANEXA XI.
Hotărârea nr. 279/02.10.2007 a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării

– fragment –

(...)

II. Obiectul sesizării

Petentul, prin *Petiția nr. 6.858/02.07.2007*, arată că prin textele publicate în manualul *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a s-a încălcat dreptul la demnitate a persoanelor care aparțin bisericii Bahá'í.

III. Descrierea presupusei fapte de discriminare

Petentul consideră că prin includerea religie Bahá'íl la secte care fac prozelitism și prin modul de descriere al sectelor prozelite, manualul *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a a încălcat dreptul la demnitate a persoanelor care aparțin de acest cult.

(...)

VI. Motivele de fapt și de drept

În fapt, Colegiul Director reține că manualul invocat, editat în 2006, sub titlul *„Libertate religioasă și prozelitism"*, definește religia Bahá'í ca fiind sectă prozelită: *„Este un motiv în plus pentru ca, fără false menajamente, și în România să se prezinte realist lucrurile în ceea ce privește răul generat de prozelitismul sectelor. Paradoxal, există câteva grupări sectare interzise în Occident, dar care în România desfășoară acțiuni prozelitiste în deplină libertate. Deși în România nu au statut de cult, ci sunt numite fie organizații religioase (Martorii lui Iehova), fie asociații sau fundații religioase (Baha'i, mormoni), aceste mișcări aplică strategii prozelitiste."*

În drept, Colegiul Director reține următoarele:

Constituția României, prin art. 16 alin. 1 garantează dreptul la egalitate: *„Cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări"*. Potrivit *Constituției României*, art. 20 alin 1, *„Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte.*

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art 14 prevede: *„Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională și socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație".*

Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art 1 prevede interzicerea generală a discriminării:

„Exercitarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nici o discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație."

Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare (în continuare *O.G. nr. 137/2000*), republicată, la art. 2 alin. 1 stabilește: *„Potrivit prezentei ordonanțe, prin discriminare se înțelege orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV, apartenență la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice."*

Conform art 2, alin. (4) din *O.G. nr. 137/2000*, republicată: *„Orice comportament activ ori pasiv care, prin efectele pe care le generează, favorizează sau defavorizează nejustificat ori supune unui tratament injust sau degradant o persoană, un grup de persoane sau o comunitate față de alte persoane, grupuri de persoane sau comunități atrage răspunderea contravențională conform prezentei ordonanțe, dacă nu intră sub incidența legii penale."*

Art. 15 alin. *O.G. 137/2000*, republicată, garantează dreptul la demnitate personală, stabilind: *„Constituie contravenție, conform prezentei ordonanțe, dacă fapta nu intră sub incidența legii penale, orice comportament manifestat în public, având caracter de propagandă naționalist-șovină, de instigare la ură rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității sau crearea unei atmosfere intimidante, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptat împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau unei comunități și legat de apartenența acesteia/acestuia la o rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială sau categorie defavorizată, ori de convingerile, sexul sau orientarea sexuală a acestuia/acesteia".*

Prin urmare, Colegiul Director constată că modul de prezentare a religiei Bahá'í în manualul *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a, ediția 2006, publicat de editura Corint (avizat favorabil prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 4446 din 19 iunie 2006), reprezintă o încălcare a dreptului la demnitate a comunității Bahá'í, creând o atmosferă ostilă față de ea.

Colegiul Director constată totodată şi faptul că Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului, la solicitarea autorilor, recunoscând erorile şi riscul pe care poate să-l producă în rândul elevilor, a început procedura de schimbare a manualului *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a.

Faţă de acest aspect, se ia act de faptul ca autorii manualului au solicitat modificarea conţinutului lecţiei de la paginile 90-91, pentru ediţiile următoare iar Editura Corint a modificat conţinutul materialului în cauză. De asemenea, astfel cum precizează Centrul Naţional pentru Curriculum şi Evaluare în Învăţământul Preuniversitar, *„s-a dispus retragerea de la comercializare şi de la folosirea în activitatea didactică a manualului de religie pentru clasa a XI-a (cultul ortodox) tipărit de Editura Corint în anul 2006, care, la paginile 90-91, conţine elemente neconforme cu realitatea"*; şi *„respectivul manual a fost revizuit şi retipărit"*.

Subsecvent acestor constatări, în ceea ce priveşte retragerea manualului, Colegiul Director este de opinie că înlăturarea consecinţelor discriminatorii produse prin efectul publicării s-a realizat.

Colegiul Director a analizat doar acele solicitări ale petentului care intră în atribuţia instituţiei. Părţile pot soluţiona celelalte solicitări pe cale amiabilă (CNCD poate avea şi rol de mediator conform art. 19 alin. 1 al *O.G. 137/2000*, republicată) sau prin instanţă (conform art. 27 al *O.G. 137/2000*, republicată).

Faţă de cele de mai sus, în temeiul art. 20 alin. (2) din *O.G. 137/2000 privind prevenirea şi sancţionarea tuturor formelor de discriminare*, republicată, cu unanimitate de voturi ale membrilor prezenţi la şedinţă

COLEGIUL DIRECTOR
HOTĂRĂŞTE:

1. Ministerul Educaţiei, Cercetării şi Tineretului şi Centrul Naţional pentru Curriculum şi Evaluare în Învăţământul Preuniversitar, prin avizarea manualului *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a, ediţia 2006, publicat de editura Corint, au încălcat dreptul la demnitate al comunităţii de religie Bahá'í, conform art. 15 al *O.G. 137/2000*, republicată;

2. Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării va monitoriza modul de retragere din circuit al manualului, conform prevederilor art. 19, alin. 1, pct. d) al *O.G. 137/2000*, republicată.

(...)

Anexa XII.
Hotărârea din 21noiembrie 2006 a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării

– fragment –

(...)

Colegiul Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, întrunit în data de 21.11.2006, a dezbătut petiția nr. P/4106/14.08.2006, constituită în Dosarul nr. 313/2006, formulată de Emil Moise, de cetățenie română, cu domiciliul stabil în Buzău, având ca obiect presupuse fapte de discriminare constând în afișarea simbolurilor religioase în sediul Liceului de artă „Margareta Sterian" din Buzău, liceu în care învață Teodora Moise, fetița petentului. Petentul solicită:

- anularea situației discriminatorii create prin prezența simbolurilor religioase în sediul Liceului de artă „Margareta Sterian" din Buzău;
- retragerea simbolurilor religioase din instituțiile de învățământ public din România, cu excepția orelor de religie.
- admiterea prezenței simbolurilor religioase doar în cadrul orelor facultative de Religie.

În fapt, petentul sesizează Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării asupra faptului că afișarea simbolurilor religioase pe pereții unităților publice de învățământ „constituie discriminare împotriva persoanelor agnostice sau de altă confesiune decât aceea căreia îi aparțin simbolurile religioase și astfel se generează o atmosferă ostilă și degradantă, afectând dreptul la demnitatea personală al tuturor copiilor (și implicit dreptul la educație) și procesul de formare a personalității umane autonome și creative". De asemenea, petentul susține că prin această situație unitățile de învățământ public își asumă transmiterea valorilor de inferiorizare a femeilor practicate de religia în cauză.

(...)

Concluzii

Având în vedere motivele de drept invocate, principiul consfințit în Constituția României cu privire la autonomia dintre stat și culte, Convenția europeană a drepturilor omului și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în această materie, Colegiul Director reține că statul trebuie să fie neutru și imparțial în relația sa cu diferitele religii, culte și credințe privind valorile ce decurg din acestea. Sub acest aspect, și instituțiile de învățământ public trebuie să fie neutre. Statul, prin crearea instituțiilor publice de învățământ asigură exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură, precum și condiția îndeplinirii învățământului general obligatoriu. Neutralitatea obligă statul ca să procedeze la formarea structurii,

supravegherii învățământului şi a programei şcolare într-un mod care să *transmită obiectiv, critic şi pluralist* către elevi informațiile despre religii şi ştiință. Instituția de învățământ public nu se poate obliga față de nicio religie sau credință, ci trebuie să ofere posibilitatea de opțiune liberă şi fundamentată. Predarea generală, totală, obiectivă şi echilibrată a cunoştințelor trebuie să se realizeze structural, prin întreaga organizare a instituției de învățământ.

Instituțiile publice de învățământ trebuie să ia în considerare convingerile şi opțiunile părinților şi a tutorilor copiilor. Colegiul Director reține că în România se asigură exercitarea dreptului la opțiune al părinților pentru a oferi copiilor un învățământ religios. Astfel, statul recunoaşte şi finanțează învățământul confesional şi asigură învățământul religios în învățământul public.

Pe de altă parte, prezența nelimitată şi necontrolată a simbolurilor religioase în instituțiile publice de învățământ poate încălca principiul laicității statului şi libertatea conştiinței, conducând la efecte discriminatorii potrivit art. 2 alin. (2) din O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea şi sancționarea tuturor formelor de discriminare.

România recunoaşte importanța creştinătății în procesul de formare ca entitate statală. Creştinismul este strâns legat de cultura şi tradiția din România. Astfel, România a introdus crucea ca element simbolistic în stema statului. Crucea este element prezent şi în majoritatea instituțiilor publice (a se vedea Parlamentul României). Crucea comportă şi un simbol laic, este expresie a toleranței şi a valorilor culturale. Ca atare, prezenta hotărâre nu are în vedere simbolurile religioase care sunt general recunoscute şi introduse în simbolurile oficiale ale statului (cum ar fi crucea).

Colegiul Director apreciază că prezența nelimitată şi necontrolată în instituțiile publice de învățământ a altor simboluri religioase, cum sunt icoanele, constituie o încălcare a principiului neutralității religioase a statului. În speța de față, Colegiul reține că statul (în speță, prin Ministerul Educației şi Cercetării), prin omisiunea unei reglementări în această materie, nu-şi îndeplineşte *obligația pozitivă* de a crea un cadru ce asigură apărarea pluralismului şi credințelor şi care să contribuie la libertatea de a opta între acestea. Neîndeplinirea acestei obligații pozitive poate genera situații de discriminare.

Colegiul Director constată că în România elementul creştin este exprimat în spațiul public prin stema țării, prin finanțarea cultelor şi a învățământului religios în şcolile publice. Prezența altor simboluri religioase (de venerație religioasă) în şcolile publice poate afecta caracterul laic al statului şi poate încălca principiul tratamentului egal al cetățenilor de către stat.

Colegiul Director consideră că simbolurile religioase pot fi afişate în

instituțiile de învățământ public doar în spații destinate predării învățământului religios. Operele de artă, lucrările elevilor din școlile de artă ce comportă simboluri religioase pot fi expuse, fiind creații artistice.

Colegiul Director consideră că aceste restricții sunt *fundamentate* pe interpretarea coroborată a dispozițiilor Constituției României, cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, a dispozițiilor Convenției europene a drepturilor omului și a prevederilor O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare.

Scopul legitim urmărit este acela de a crea și întreține instituții publice de învățământ, care asigură exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură, precum și condiția îndeplinirii învățământului general obligatoriu. Astfel, se procedează la formarea structurii, supravegherii învățământului și a programei școlare într-un mod care să *transmită obiectiv, critic și pluralist* către elevi informațiile despre religii și știință.

Măsura este *proporțională cu scopul urmărit* existând un echilibru în prezența simbolurilor religioase în spațiul public.

Pentru soluționarea celui de-al doilea capăt de cerere Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării va emite *o recomandare,* în temeiul art. 19^1 și art. 19^3 alin. (1) și (2) din O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare. Potrivit Sentinței civile nr. 467 din 28.02.2006 a Curții de Apel București, recomandările Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării nu prezintă relevanță juridică, fiind vorba de *îndrumări* pentru instituțiile publice care au un interes legitim în implementarea principiului egalității de șanse.

COLEGIUL DIRECTOR
(...)

HOTĂRĂȘTE

1. Cu privire la primul capăt de cerere, Colegiul Director a reținut Sentința nr. 157 pronunțată în ședința publică din data de 27 martie 2005 de către Tribunalul Buzău și Decizia nr. 1917 pronunțată în ședința publică din data de 20 iulie 2006 de către Curtea de Apel Ploiești. Astfel, instanța a considerat că „prin existența simbolurilor religioase pe pereții cancelariilor, holurilor și sălilor de clasă din învățământ nu sunt încălcate drepturile fundamentale la libertatea de conștiință, gândire și libertatea credințelor religioase, respectiv al egalității în drepturi ale elevilor și nu reprezintă o situație discriminatorie pentru fiica reclamantului, elevă la Liceul de Artă „Margareta Sterian" din Buzău, care frecventează orele de religie predate. Se reține că, în cazul acestei unități de învățământ există o situație specială în raport de celelalte școli pendinte I.S.J. Buzău, întrucât majoritatea

icoanelor expuse în această instituție sunt lucrări elaborate de elevii liceului sub îndrumarea profesorilor de specialitate, fiind considerate obiecte de artă". Decizia Curții de Apel Ploiești este definitivă și irevocabilă. În consecință, Colegiul Director nu se pronunță, respectând principiul autorității de lucru judecat.

2. Cu privire la cel de-al doilea capăt de cerere, Colegiul Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării a decis să recomande Ministerului Educației și Cercetării elaborarea și implementarea unei norme interne (circulară, instrucțiuni), într-un timp rezonabil, prin care să reglementeze prezența simbolurilor religioase în instituțiile de învățământ public. Această normă internă trebuie să se fundamenteze pe următoarele principii:

- să asigure exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură în condiții de egalitate;
- să respecte dreptul părinților de a asigura educația copiilor potrivit convingerilor lor religioase și filozofice;
- să respecte caracterul laic al statului și autonomia cultelor;
- să asigure libertatea de religie, conștiință și convingere a tuturor copiilor în condiții de egalitate;
- să afișeze simbolurile religioase doar în cursul orelor de religie sau în spațiile destinate exclusiv învățământului religios.

(...)

Liga PRO EUROPA

Una din primele organizaţii neguvernamentale din România post-comunistă, a fost fondată la 30 decembrie 1989 de un grup de intelectuali tîrgumureşeni devotaţi ideii pan-europene, valorilor democraţiei şi pluralismului. Pentru foarte scurt timp, Liga a funcţionat ca un grup de reflecţie intelectuală.

Sub presiunea tensiunilor interetnice care au destabilizat Transilvania în primăvara anului 1990, Liga a optat pentru implicarea civică directă, devenind un grup militant. Astfel, după ce în martie '90 Tîrgu-Mureşul a fost teatrul unor dramatice confruntări interetnice, orchestrate de adepţii naţional-comunismului, necesitatea paşilor concreţi – a dialogului social şi a educaţiei civice – a devenit prioritate absolută. În pofida ostilităţii oficialităţilor şi a grupurilor extremiste, Liga PRO EUROPA a reuşit să strîngă în jurul său peste şase sute de membri simpatizanţi de diferite etnii şi confesiuni, să organizeze un număr impresionant de întruniri, dezbateri, colocvii, mese rotunde, cursuri, tabere şi universităţi de vară, să editeze o presă angajată civic – săptămînalul *Gazeta de Mureş*, lunarul *Pro Europa*, trimestrialul *Altera* – şi o serie de cărţi şi broşuri dedicate valorilor europene, să denunţe provocările şi abuzurile autorităţilor nedemocratice.

În aprilie 1993, un grup de intelectuali sătmăreni, aderînd la principiile şi valorile Ligii, s-au constituit în filiala Satu Mare, asumîndu-şi un rol activ în promovarea ideii europene.

Cu toate obstrucţiile la care a fost supusă organizaţia şi represaliile împotriva unora dintre liderii săi, Liga PRO EUROPA a iniţiat, încurajat şi sprijinit înfiinţarea, la nivel naţional şi regional, a unor mişcări civice democratice şi antitotalitare (Alianţa pentru Proclamaţia de la Timişoara, Forumul Antitotalitar, Alianţa Civică), a colaborat strîns

cu grupuri similare din România şi din celelalte ţări post-comuniste, fiind membră a alianţei Centrelor pentru Pluralism.

Considerînd parteneriatul româno-ungar ca o garanţie a stabilităţii şi securităţii în zonă, Liga PRO EUROPA a funcţionat, în chiar momentele înghețului diplomatic, ca un for de dialog româno-ungar, desfăşurînd un susţinut şi intens lobby politic la cel mai înalt nivel. Începînd din 1993 demarează programul Centrului Intercultural, cu sprijinul Fundaţiei Heinrich Böll din Germania, avînd drept scop „promovarea interculturalităţii şi a cunoaşterii reciproce dintre diferitele grupuri etnice şi confesionale din Transilvania, a toleranţei şi repectului pentru dreptul la diferenţă", în cadrul căruia se vor desfăşura Forumurile Interculturale, Colegiul Democraţiei şi Academia Interculturală Transsylvania, cele mai importante programe ale Ligii timp de peste un deceniu.

Tot atunci ia fiinţă şi Biroul pentru Drepturile Omului, singura instituţie de acest gen din Transilvania, care monitorizează respectarea drepturilor omului şi minorităţilor de către autorităţi la nivel local şi regional, oferă consultanţă gratuită persoanelor ale căror drepturi au fost lezate, le susţine cauza în faţa autorităţilor, elaborează studii de caz, organizează reuniuni menite să contribuie la consolidarea unei culturi a drepturilor omului.

Lista publicațiilor Ligii Pro Europa

Altera 1 – Autonomie şi autodeterminare
Altera 2 – Drepturi individuale. Drepturi colective
Altera 3 – Drepturi individuale. Drepturi colective
Altera 4 – Drepturile omului şi religia
Altera 5 – Etnic. Național. Multinațional
Altera 6 – Federalism
Altera 7 – Federalism şi reconciliere
Altera 8 – Federalism şi devoluție
Altera 9 – Regionalism şi regionalizare
Altera 10 – Regionalism şi/sau descentralizare
Altera 11 – O Europă a regiunilor
Altera 12 – Multiculturalism
Altera 13 – Multiculturalism / Interculturalism
Altera 14 – Drepturile lingvistice ale omului
Altera 15 – Drepturi lingvistice. Drepturi fundamentale
Altera 16 – Universități multiculturale
Altera 17/18 – Culturi minoritare periclitate
Altera 19 – Regionalizare în Europa Centrală şi de Est
Altera 20/21 – Integrare europeană şi statutul minorităților
Altera 22/23 – Politici descentralizatoare şi autonomia regională
Altera 24 – Identități – Structuri şi caracteristici
Altera 25 – Dilemele identității
Altera 26/27 – Identități în diversitate
Altera 28 – Partide etnice şi regionale în Europa
Altera 29 – Europa postcomunistă şi minoritățile naționale
Altera 30/31 – Descentralizare prin regionalizare în Vest şi Est
Altera 32 – Religia în sfera publică

*

Willy Zoller, *Breviarul economiei de piață*
Binder Pál, *Az erdélyi fejedelemségek román diplomatái*
Ionel Ion, Mariana Costin-Ion: *Aritmetica. Aritmétika*
Ionel Ion, Mariana Costin-Ion: *Számtan. Aritmétika*
Andrei Roth, *Naționalism sau democratism?*
Roth Endre, *Nacionalizmus vagy demokratizmus?*
Richard Coudenhove-Kalergi: *Pan Europa*
Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Maros/Mureş River Valley. A study of the geography, hydrobiology and ecology of the river and its environment*

Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Criş/Körös River Valley. A study of the geography, hydrobiology and ecology of the river and its environment*

Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Someş/Szamos River Valley. A study of the geography, hydrobiology and ecology of the river and its environment*

Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Upper Tisa Valley. Preparatory proposal for Ramsar site designation and an ecological background Hungarian, Romanian, Slovakian and Ucrainian co-operation*

Sárkány-Kiss Endre, Hamar József, Sîrbu Ioan, *Starea ecologică a rîului Mureş/A Maros folyó ökológiai állapota*

Sárkány-Kiss Endre, Sîrbu Ioan, Kalivoda Béla (red.), *A Körös-medence folyóvölgyeinek természeti állapota / Starea naturală a văilor din Bazinul Crişurilor*

*** *Fragmentarium. Judaica-Christiana-Islamica*

*** *România şi minorităţile. Colecţie de documente*

*** *Învăţământul pentru minorităţile naţionale în România*

*** *Drepturile persoanelor deţinute şi închise în Penitenciarul din Tîrgu-Mureş*

*** *Respectarea drepturilor lingvistice în Tîrgu-Mureş*

*** *Respectarea drepturilor copilului în şcolile din Tîrgu-Mureş*

*** *Educaţia în societăţile multietnice din Europa Centrală şi de Est*

*** *Rolul minorităţilor în relaţiile transfrontaliere şi internaţionale din Europa Centrală şi de Est*

*** *Minorităţile şi mass-media în Europa Centrală şi de Est*

*** *Administraţie locală. Autoadministrare locală (vol. I-IV)*

*** *Combaterea discriminării prin intermediul sancţiunilor aplicate de Consiliul Naţional pentru Combaterea Discriminării*

*** *Discriminarea rasială în judeţele Mureş şi Satu Mare*

*** *Discriminarea rasială în judeţele Arad, Cluj, Harghita, Sibiu, Timiş*

*** *Discriminarea rasială, etnică şi lingvistică în judeţele Alba, Bihor, Braşov, Caraş-Severin şi Sălaj*

*** *Caietele Academiei Interculturale Transsylvania, 2004*

*** *Caietele Academiei Interculturale Transsylvania, 2005*

*** *Provincia 2000 – antologie / *** Provincia 2000 – válogatás*

*** *Provincia 2001 – antologie / *** Provincia 2001 – válogatás*

*** *Provincia 2002 – antologie / *** Provincia 2002 - válogatás*

Smaranda Enache & Levente Salat (red.), *Relaţiile româno-maghiare şi modelul de reconciliere franco-german*

Harald Roth, *Mica istorie a Transilvaniei*

Kacsó Judit-Andrea (red.), *Diversity and Social Cohesion. Equal Participation of Minorities in Europe: The Role of Intercultural Education*

Abstract

RELIGIOUS EDUCATION IN PUBLIC SCHOOLS

Promoting the higher interest of the child in religious education
Monitoring religious education in Romania's public schools

Religious education in public schools in Romania is marred by a series of flaws that run contrary to children's rights to dignity, protection against abuse, non-discrimination, education, and freedom of conscience, including the consideration of children's options. The Romanian Constitution acknowledges the right to religious education. Most importantly, the child's higher interest enjoys precedence in the context of education as well. Nevertheless, religious education had already developed to a stable configuration before these values and principles were first codified legally through Law no. 272/2004 on the protection and promotion of children's rights. So far, the following disturbing facts have been identified:

• Teaching of religion in Romania's public schools is organised on confessional lines (i.e., teaches the precepts of a particular faith).

• The Romanian public school system does not respect the initial facultative legal status of teaching religion in public schools, at the contrary in practice, religion is compulsory at all educational levels.

• Religion teachers, often priests, are subordinated to both Ministry of Education and Research and the religious cults. Teachers need a formal approval of the cult to be allowed to teach religion.

• Religious minorities are discriminated and in several occasions obliged to participate in religious rituals, prayers, ceremonies of the majority Orthodox Church.

• The ubiquity of religious icons or other religious symbols (in the vast majority of cases Christian Orthodox) in classrooms, now frequently doubled by Orthodox places of worship built within the school premises, especially in the large urban centres. These practices may engender segregation and feelings of rejection among children coming from non-Orthodox or non-religious families.

• Religion textbooks and curricula include intolerant and offending opinions on other religions and beliefs than the majority Christian Orthodox Church.

• As currently designed, religious education is confessional in content, dogmatic in doctrine, and involves the practice of religious rituals during classes. Practically speaking, religion classes are used for catechization. Especially when they involve very young children, they completely blur the distinction between freely expressed religious options and indoctrination.

• Religious indoctrination in schools is funded by public money, as religion teachers (many of which are priests without educational training and wearing religious attire in class) are paid by the state rather than the parishes.

• Children and parents are ill informed, and often deliberately kept in the dark, about the elective status of religion classes. Often, children who want to abandon the religion class or refuse to enrol in religion classes are pressured into acceptance by the teachers.

• Religion classes are even used by teachers to promote intolerance toward different or vulnerable groups (ethnic, religious, sexual minorities etc.).

This book comprises a detailed analysis of religious education and religious practices in Romania's public schools, as well as the evaluation of the opinions expressed by teachers and students in 3750 questionnaires applied in schools from all the regions of the country.

The book concludes with a list of recommendations for a substantial reform of the teaching of religion in Romania's public schools.

*
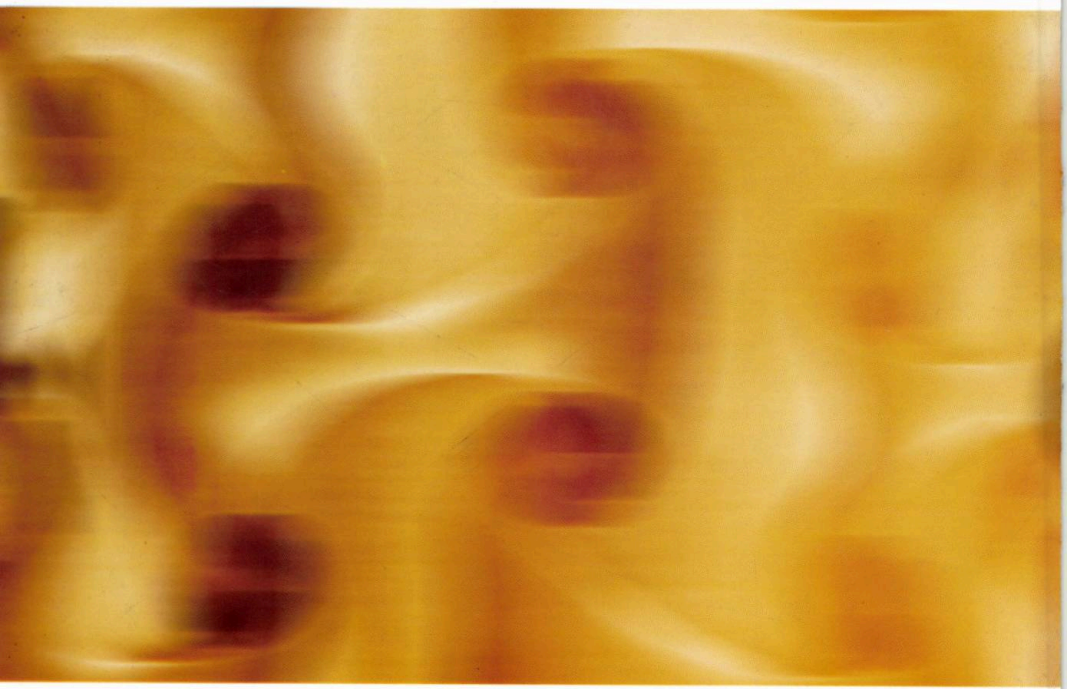
This project has been supported by the Royal Netherlands Embassy in Romania in the frame of the MATRA - KAP Small Projects Program